

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Románské jazyky

Disertační práce

Mgr. Adéla Smažiková

ŠPANĚLSKÁ MODÁLNÍ SLOVESA Z PERSPEKTIVY

KOGNITIVNÍ LINGVISTIKY

Spanish Modal Verbs from the Perspective of Cognitive

Linguistics

Vedoucí práce:

prof. PhDr. Petr Čermák, Ph.D.

2025

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. února 2025

Mgr. Adéla Smažiková, v. r.

Chtěla bych poděkovat svému školiteli, prof. PhDr. Petru Čermákovi, Ph.D., za odbornou pomoc, množství cenných rad a podnětů, za vždy milý, lidský a trpělivý přístup a za podporu během celého studia. Dále patří obrovské poděkování doc. PhDr. Daně Kratochvílové, Ph.D., která byla mou školitelkou v první fázi přípravy této práce a která má zásadní zásluhy na volbě tématu a směřování disertace. Chtěla bych jí poděkovat za odbornou pomoc, podporu a vždy komplexní zpětnou vazbu. Zvláštní poděkování patří моým rodičům, bez jejichž podpory by tato práce nikdy nemohla vzniknout, a mému bráchovi, který tu byl pro mě za všech okolností. Dále bych chtěla poděkovat svým přátelům a kolegům z doktorátu za to, že mě vždy s pochopením vyslechli a podpořili.

Abstrakt

Tato práce představuje problematiku modálních sloves ve španělštině z pohledu Langackerovy kognitivní teorie. Langacker definuje modální slovesa jako *grounding elements*, jež mají schopnost vyjadřovat implicitní významy, a zvyšovat tak míru subjektivity výpovědi. Na rozdíl od anglických modálních sloves, španělská modální slovesa vždy odráží modotemporální informaci. Cílem této práce je vytvořit systém vlastních schémat, která zachycují jednotlivé obměny v rámci aspektů *groundu* u struktur bez modálního slovesa a struktur s modálním slovesem v epistemické, dynamické a deontické interpretaci, a zhodnotit aplikovatelnost této teorie na jazyk s výraznými flektivními rysy.

Klíčová slova

modalita, modální slovesa, kognitivní lingvistika, španělština

Abstract

This present work deals with the issue of modal verbs in Spanish from the perspective of Langacker's cognitive theory. Langacker defines modal verbs as grounding elements that convey implicit meanings and thus increase the degree of subjectivity of an utterance. Unlike English modal verbs, Spanish modal verbs always reflect modotemporal information. The aim of this paper is to develop a system of schemes that capture the different variations within the aspects of the ground for structures without modal verbs and structures with modal verbs in epistemic, dynamic and deontic interpretations, and to evaluate the applicability of this theory to inflected language.

Keywords

modality, modal verbs, Cognitive Linguistics, Spanish

Obsah

1 ÚVOD	8
1.1 KOGNITIVNÍ LINGVISTIKA	10
1.2 JAZYK JAKO SYMBOLICKÝ SYSTÉM	11
1.2.1 <i>Frame</i>	12
1.2.2 <i>Idealized cognitive model</i>	12
1.2.3 <i>Cognitive domain</i>	13
1.3 KOGNITIVNÍ SÉMANTIKA.....	15
1.3.1 <i>Teorie prototypu (Rosch)</i>	15
1.3.2 <i>Teorie mentálních prostorů (Fauconnier)</i>	16
1.3.3 <i>Teorie konceptuální (pojmové) metafory (Lakoff, Johnson)</i>	16
1.4 LANGACKEROVA KOGNITIVNÍ GRAMATIKA.....	18
1.4.1 <i>Specificita (specificity)</i>	20
1.4.2 <i>Ohnisko (focusing)</i>	20
1.4.3 <i>Prominence (prominence)</i>	22
1.4.4 <i>Perspektiva (perspective)</i>	23
2 OBECNĚ K MODALITĚ A MODÁLNÍM SLOVESŮM	32
2.1 UNIVERZALISTICKÉ TEORIE MODALITY	34
2.1.1 <i>Teorie Franka Palmera</i>	34
2.1.2 <i>Teorie Joan Bybee</i>	35
2.2 ZAVADILOVA TEORIE MODALITY	36
2.3 SUBJEKTIVNÍ A OBJEKTIVNÍ MODALITA	37
2.4 MODÁLNÍ SLOVESA	38
2.5 MODÁLNÍ SLOVESA V RÁMCI ŠPANĚLSKÉ TRADICE.....	45
2.5.1 <i>Sémanticko-pragmatická analýza</i>	48
2.5.2 <i>Temporalita modálních sloves</i>	50
2.5.3 <i>Shrnutí</i>	54
2.5.4 <i>Sémantická charakteristika modálních sloves ve španělštině</i>	55
3 MODALITA A POJETÍ ČASU V RÁMCI KOGNITIVNÍ GRAMATIKY	64
3.1 SUBJEKTIVITA A SUBJEKTIFIKACE.....	64
3.2 DYNAMICKÝ EVOLUČNÍ MODEL A <i>GROUNDING</i>	70
3.3 <i>CLAUSAL GROUNDING</i> A MODÁLNÍ SLOVESA JAKO <i>GROUNDING ELEMENTS</i>	77
3.4 SUBJEKTIFIKACE A MODÁLNÍ SLOVESA	79
3.5 TEORIE REAGUJÍCÍ NA LANGACKERA	81
3.5.1 <i>Michel Achard</i>	81
3.5.2 <i>Jan Nuyts</i>	81
3.5.3 <i>Tanja Mortelmans</i>	82
3.5.4 <i>Bert Cornillie</i>	83
3.5.5 <i>Péter Pelyvás</i>	86
4 ANALÝZA KONCEPTUÁLNÍCH STRUKTUR	89
4.1 KONCEPTUÁLNÍ STRUKTURA BEZ MODÁLNÍHO SLOVESA	90
4.1.1 <i>Kanonické uspořádání KS (Ana está mintiendo)</i>	90
4.1.2 <i>Konceptuální struktura s explicitním groundem (Yo creo que tú estás mintiendo)</i>	92
4.1.3 <i>Konceptuální struktura s částečně explicitním groundem (Creo que estás mintiendo)</i>	93
4.1.4 <i>Konceptuální struktura s částečně profilovaným adresátem (Estás mintiendo)</i>	94
4.1.5 <i>Konceptuální struktura s částečně profilovaným mluvčím (Creo que Ana está mintiendo)</i>	95
4.1.6 <i>Konceptuální struktura s částečně profilovaným dalším účastníkem KS (Cree que Ana está mintiendo)</i>	96
4.1.7 <i>Závěry ke konceptuálním strukturám bez modálního slovesa</i>	97
4.2 KONCEPTUÁLNÍ STRUKTURA S MODÁLNÍM SLOVESEM.....	102
4.2.1 <i>Epistemické užití modálních sloves</i>	103

4.2.2 Dynamické užití modálních sloves.....	109
4.2.3 Deontické užití modálních sloves.....	112
4.2.4 Temporalita modálních sloves	120
5 ZÁVĚRY	128
5.1 MÍRA SUBJEKTIVITY V ZÁVISLOSTI NA PROFILACI ÚČASTNÍKŮ KONCEPTUÁLNÍ STRUKTURY	128
5.2 MÍRA SUBJEKTIVITY V ZÁVISLOSTI NA TYPU MODALITY	128
5.2.1 Epistemická modalita.....	129
5.2.2 Dynamická modalita.....	129
5.2.3 Deontická modalita.....	129
5.3 SPECIFIKA ČÁSTEČNÉ PROFILACE MLUVČÍHO	130
5.4 TEMPORALITA	130
5.5 SHRNUÍ.....	130
RÉSUMÉ	131
RESUMEN	133
BIBLIOGRAFIE	135
PŘÍLOHA.....	149

1 Úvod

Předkládaná disertační práce se zabývá analýzou modálních sloves ve španělštině z pohledu kognitivní lingvistiky. Jako teoretický rámec jsme si konkrétně zvolili koncepci kognitivní gramatiky Ronalda W. Langackera. Langacker považuje anglická modální slovesa za tzv. *grounding elements*, které mají schopnost implicitně zakotvovat různé aspekty *groundu*. *Ground* lze v tomto pojetí chápat jako termín pro mluvnický akt, jeho účastníky a bezprostřední okolnosti.

Vycházíme tedy z teorie, která je založena na angličtině a jejíž univerzální aplikovatelnost je diskutována mezi lingvisty věnujícími se této problematice. Náš cíl je v zásadě dvojitý. Pokoušíme se detailně popsat teorii *groundingu* a zjistit, do jaké míry je aplikovatelná na jazyk s výraznými flektivními rysy. Zároveň se snažíme vytvořit systém vlastních schémat, která zachycují jednotlivé obměny v rámci aspektů *groundu* u struktur bez modálního slovesa a struktur s modálním slovesem v epistemické, dynamické a deontické interpretaci.

Mezi autory zabývajícími se španělskou modalitou neexistuje shoda v tom, kolika modálními slovesy vlastně španělština disponuje. Oproti angličtině je systém modálních sloves ve španělštině poněkud rozvolněný, neexistuje jasně definovaná sada sloves, která mají tuto funkci. S tím souvisí i fakt, že je velmi komplikované definovat charakteristické rysy těchto sloves a stanovit jasné hranice v jejich užívání. V tomto ohledu se nám kognitivní teorie zdá jako vhodný způsob pro analýzu implicitních významů modálních sloves, jelikož pracuje s celkovým kontextem, okolnostmi situace a zaměřuje se na pozici účastníků komunikační situace.

Vycházíme z předpokladu, že modální slovesa v epistemické interpretaci jsou obecně vhodnějším materiálem pro analýzu z hlediska Langackerovy teorie, jelikož oproti deontické modalitě neodráží silovou dynamiku a mají schopnost vysoce implicitně vyjadřovat postoj mluvčího. Zároveň se domníváme, že i přes její do značné míry flektivní povahu lze s jistými opodstatněnými úpravami tuto teorii na španělštinu aplikovat a vytvořit ucelený systém schematického zachycení vztahů mezi aspekty *groundu*. Konceptuální obsah modálních sloves je totiž v zásadě identický napříč jazyky, o kterých bude v této práci řeč.

Na úvod si ještě dovolíme komentář k otázce terminologie. Anglické kognitivní termíny nemají svůj český protějšek, proto se ve většině případů snažíme o co nejpřesnější vlastní překlad. V případě klíčových termínů *ground*, *grounding* a *grounding elements* (nebo též *grounding predicates*), se kterými operujeme v rámci práce s velkou frekvencí, tak nečiníme, a

ponecháváme je v anglickém originále (a v rámci práce je píšeme kurzivou). Domníváme se, že jakýkoli český protějšek by nebyl natolik přesný a mohlo by dojít k záměně s jinými koncepty (např. v případě termínu *báze* či *základna*). Zároveň chceme zachovat evidentní formální návaznost mezi těmito termíny.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. Kapitola první představuje úvod do problematiky a seznámení s termíny kognitivní teorie. Závěrečná kapitola je pak shrnutím dílčích závěrů.

Kapitola druhá je věnována obecným teoriím modality, kde si klademe za cíl definovat modalitu a její typy a shrnout zásadní teorie, které se v obecné rovině věnují problematice modálních sloves. Naším cílem není předložit vyčerpávající přehled těchto teorií, snažíme se o pečlivý výběr aktuálně nejvýraznějších studií. Za přínosnou pro naši následnou analýzu považujeme i detailní sémantickou charakteristiku jednotlivých modálních sloves, již doplňujeme a ilustrujeme příklady z korpusu InterCorp. Paralelní korpus InterCorp je součástí projektu Českého národního korpusu a citovaná data pochází z jeho verze 13 z roku 2021.

Jádro práce pak tvoří kapitola třetí a čtvrtá. Ve třetí kapitole se dostáváme k modalitě z hlediska kognitivní lingvistiky a zaměřujeme se na problematiku stěžejní pro naši následnou analýzu. Zvláštní pozornost věnujeme autorům, kteří se snaží o aplikaci Langackerovy teorie na systém modálních sloves v různých jazycích, které jsou typologicky odlišné od angličtiny. Ve čtvrté kapitole představujeme systém námi vytvořených schémat a postupně analyzujeme jednotlivá modální slovesa z hlediska elementů *groundu*.

1.1 Kognitivní lingvistika

Kognitivní lingvistika je moderní lingvistickou disciplínou, která je považována za součást tzv. kognitivních věd. Kognitivní vědy se zabývají kognitivními procesy lidské mysli. Vedle kognitivní psychologie je součástí této skupiny psycholingvistika, neurolingvistika, jazyková antropologie, filozofie mysli a teorie umělé inteligence.

Kognitivní lingvistika se utváří v 70. letech a přibližně od počátku 80. let se stabilizuje jako samostatná disciplína. V tomto období vzniklo několik prací, které byly především reakcí na generativistickou tradici (Rosch, 1973; Lakoff–Johnson, 1980; Wierzbicka, 1985). Ačkoli je vznik kognitivní lingvistiky spojován s vymezováním se vůči generativní gramatice, právě Chomského linie je považována za jakési podhoubí kognitivní teorie. Sám Chomsky (1986: 3) chápe jazyk jako stav mysli a zaměřuje svou pozornost na schopnost člověka naučit se tvořit gramaticky správné jazykové struktury. Kognitivní lingvistiku však nelze chápat jako jeden specifický proud, sjednocenou teorii jazyka. Cuenca–Hilferty (2013: 23) považují kognitivní teorii za spojení několika proudů: teorie prototypu (Rosch, 1978), kognitivní sémantiky (Fauconnier, 1984; Fillmore, 1985; Lakoff, 1987; Langacker, 1987) a teorie metafor (Lakoff–Johnson, 1980). Všechny výše zmíněné teorie kladou důraz na význam a symbolickou funkci jazyka.

Koncem 80. let se kognitivní teorie dostává z USA do Evropy, zpočátku se rozvíjí na univerzitách v Německu, Belgii a Holandsku. Vznik kognitivní lingvistiky je nicméně spojován se dvěma klíčovými díly, která vznikají v roce 1987: *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites* Ronalda W. Langackera a *Women, Fire and Dangerous Things* George Lakoffa. Důležitými milníkem je založení Mezinárodní asociace kognitivní lingvistiky (*International Cognitive Linguistics Society*) v roce 1989 a vznik časopisu *Cognitive Linguistics* v roce 1990 (Cuenca–Hilferty, 2013: 12–13).

Kognitivisté se zajímají o propojení jazyka a mysli, centrem jejich pozornosti jsou tak i obecné kognitivní procesy člověka, např. kategorizace (s ní úzce související prototypikalita, metafora, polysémie atd.), principy jazykové organizace, konceptuální hranice mezi sémantikou a syntaxí či zkušenostní a pragmatické podloží užívání jazyka (Geeraerts–Cuyckens, 2007: 4).

Croft–Cruse (2008: 17) vymezují 3 základní předpoklady kognitivního pohledu na jazyk: (1) jazyk není autonomní kognitivní schopností, (2) jazyk je prostředkem konceptualizace, (3) jazyk je třeba zkoumat v kontextu jeho užívání. Tyto hypotézy se vymezují

vůči přístupu generativistů, kteří považovali jazyk za autonomní a vrozený mechanismus, jenž je nezávislý na kognitivních procesech jedince.

První bod lze chápat tak, že užívání jazyka a jeho osvojování je součástí lidské kognice. Jazyk tedy není autonomní schopností, kterou lze oddělit od myšlenkových procesů, paměti a koncentrace. Schopnost člověka osvojit si a užívat jazyk je součástí obecných kognitivních schopností. Jazyk a jeho užívání je třeba zkoumat v širším kontextu těchto aktivit člověka (Nebeská–Karlík, 2017).

Konceptualizace, též kategorizace, je proces, skrze který si vytváříme systém mentálních kategorií, a organizujeme tak entity (ať už konkrétní objekty, nebo abstraktní jevy či zkušenosti), které vnímáme v rámci svého okolí. Díky tomuto procesu spojujeme dohromady odlišné elementy, což nám umožňuje přemýšlet, vnímat, jednat a také mluvit. Obecně procesy spojené s porozuměním a jazykovou produkcí mají svůj původ v konceptualizaci (Cuenca–Hilferty, 2013: 32).

Třetí bod lze považovat za jádro kognitivisticky orientovaných jazykových studií. Lingvisté neredukují jazyk na ideální a abstraktní syntaktické struktury, předmětem bádání je naopak živý jazyk, který je reálně používán mluvčími. Tento přístup definuje Barbara Dancygier (cit. 2017: 2) následujícím způsobem.

“The usage-based approach means not only that theoretical concepts represent the data well, but also that lines of investigation can be postulated on the basis of what usage suggests. [...] The relationship between language and cognition is one of the important tenets of cognitive linguistics.“

1.2 Jazyk jako symbolický systém

Základní funkcí jazyka je umožnit jedinci vyjádřit své myšlenky a sdělit je ostatním. Jazyk jedince je ovlivněn jeho zkušenostmi s okolním světem a znalost jazyka vychází přímo z jeho užívání v konkrétních kontextech.

V rámci sémiotické triády syntax – sémantika – pragmatika je pro kognitivní lingvistiku klíčová právě dimenze sémantická, která úzce souvisí s dimenzí pragmatickou (Nebeská–Karlík, 2017). Dvě složky jazykového elementu, forma a význam, jsou navzájem propojené, nelze je od sebe oddělit. Gramatika jazyka se tak skládá ze symbolických jednotek. V rámci kognitivního přístupu jsou morfologie, syntax a lexikum chápány jako určité kontinuum symbolických struktur (Cuenca–Hilferty, 2013: 66).

Kognitivní lingvisty zajímá, jak je strukturována zkušenost s okolním světem v rámci naší mysli. Jedním z klíčových principů KL je vzájemný vztah mezi znalostí okolní reality (tzv.

encyklopedická znalost) a jazykem. Jazyk jako komunikační systém odráží realitu tvořenou mluvčími (Cienki, 2007: 170). Langacker (1987) tvrdí, že neexistuje jasná hranice mezi znalostí jazyka a zkušeností s okolním světem, sémantiku jazykové jednotky nelze oddělit od pragmatiky. Pro popis tohoto vztahu KL zavádí termíny jako rámec (*frame*), idealizovaný kognitivní model (*idealized cognitive model, ICM*) a kognitivní doména (*cognitive domain*). Na úvod je třeba zmínit, že v tomto ohledu neexistuje v rámci kognitivní lingvistiky terminologická jednotka. Pokusíme se tedy co nejvěrněji přiblížit termíny, které považujeme za klíčové.

1.2.1 Frame

Cienki (2007: 171) upozorňuje, že termín *frame* se vedle lingvistiky používá i v oblastech psychologie a umělé inteligence. V rámci tzv. sémantiky rámců tento termín zavádí Charles J. Fillmore (1982). Fillmore (cit. 1975: 124) používá termín *frame* pro „any system of linguistic choices, the easiest cases being collections of words, but also including choices of grammatical rules or linguistic categories, that can get associated with prototypical instances of scenes“. Termín *frame* tedy zahrnuje jednotlivé alternativy v rámci lexika a gramatiky jazyka, které používáme pro popis určité scény. Právě termín scéna (*scene*), který Fillmore používá, považuje Cienki (2007: 172) za předchůdce domény (*domain*).

Evans (2007: 85) termín vysvětluje jako schematizaci, která je založena na naší zkušenosti s realitou a která je konceptuálně reprezentována a uložena v dlouhodobé paměti. Tímto způsobem zakládáme vztah mezi elementy a entitami, jež souvisejí s popisovanou scénou či situací. Jinými slovy tedy nelze chápat jeden konkrétní koncept bez znalosti širšího rámce.

Jednoduše si můžeme představit, že jednotlivé entity jsou konceptuálně integrované do větších strukturních celků (tzv. balíčků vědomostí). Nelze porozumět konceptu *el meñique* (*malíček*) bez znalosti širšího rámce (*frame*), kterým je *la palma* (*dlaň*). Stejně tak tomu je i u abstraktních pojmů, konceptu *el noviolla novia* (*ženich/nevěsta*) porozumíme pouze v rámci širšího rámce *el matrimonio* (*manželství*).

1.2.2 Idealized cognitive model

Lakoff (1987: 68) tvrdí, že své vědomosti strukturujeme dle tzv. idealizovaného kognitivního modelu a že struktura mentálních kategorií a prototypové jevy jsou vedlejším produktem tohoto uspořádání. Lakoff se skrze *ICM* snaží popsat principy, které vedou k prototypickému uspořádání kategorií. Teorie *ICM* dle Lakoffa vychází ze čtyř zdrojů: Fillmorova sémantika rámců (Fillmore, 1982), teorie metafory a metonymie Lakoffa a Johnsona (Lakoff–Johnson,

1980), Langackerova kognitivní gramatika (Langacker, 1987) a Fauconnierova teorie mentálních prostorů (Fauconnier, 1985).

Cienki (2007: 176) popisuje *ICM* jako princip, skrze který si organizujeme veškeré vědění o světě. Nejedná se však o objektivní obraz reality, *ICM* poskytuje obraz světa v souladu s principy kognitivního uspořádání. Evans–Green (2006: 269) toto uspořádání popisují jako povrchový symptom komplexnějších myšlenkových procesů. Dle těchto autorů (2006: 270) se jedná o relativně stabilní mentální reprezentace, které reflektují svět kolem nás a které se vztahují k relativně komplexním myšlenkovým strukturám. V tomto ohledu *ICM* odpovídá Fillmorovu termínu *frame*.

ICM je idealizovaný model v tom smyslu, že skrze konceptuální a percepční procesy abstrahuje informace z fyzického světa. Lakoff (1987: 68) tento koncept prezentuje na příkladu dnů v týdnu. Slovo *úterý* můžeme definovat pouze vzhledem k obecnějšímu rámci, jímž je *týden*. *Týden* je idealizovaný model, který neexistuje přirozeně, nýbrž je vytvořen lidmi.

Na dalším příkladu, který Lakoff (1987: 70) přebírá od Fillmora (1982), autor ukazuje tzv. prototypické jevy. Jedná se o anglické slovo *bachelor* (česky *starý mládenec*), které Cienki (2007: 177) považuje za tzv. „*semantic fodder*“ (plodný zdroj pro mnohé sémantické teorie). *Starého mládence* lze definovat pouze v rámci *ICM*, kde lidská společnost má určitá pravidla sňatku a má daný obvyklý věk pro vstup do manželství. Tomuto idealizovanému modelu se však vymykají např. kněží, které ačkoli jsou dospělí a svobodní, nelze považovat za členy skupiny *starý mládenec*. Lakoff zdůrazňuje, že *ICM* se nemusí vždy shodovat s chápáním světa daného jedince, termín *bachelor* je možné definovat pouze vzhledem k *ICM*, ve kterém platí určitá očekávání (např. obvyklý věk vstupu do manželství, ideální model rodiny atd.).

Dle našeho názoru tento model zdůrazňuje právě prototypické prvky jednotlivých kategorií, které vycházejí z osobní fyzické zkušenosti. Představíme-li si koncept *el café (káva)*, je vysoce pravděpodobné, že každý z nás si představí jiný prototyp a jiné uspořádání této kategorie na základě vlastních zkušeností a zvyklostí (pro někoho může být prototypem rozpustná káva, pro někoho naopak silné espresso).

1.2.3 Cognitive domain

Doména je obecnější konceptuální oblastí. Poskytuje stabilní kontext pro pochopení konkrétnějších konceptuálních jednotek (Evans, 2007: 61). Cuenca–Hilferty (2013: 70) popisují kognitivní doménu jako mentální reprezentaci světa kolem nás, která zahrnuje širokou škálu informací. Autoři uvádějí, že termín *cognitive domain* přibližně odpovídá Fillmorovu termínu *frame* a Lakoffovu termínu *idealized cognitive model*. Pro ilustraci kognitivní domény

uvádí Lakoffův příklad *útery* a *týdne* a ukazují, že koncepty neexistují v prázdnotě, vždy se vztahují k obecnějším oblastem našeho myšlení. Dalším příkladem, na kterém autoři (2013: 71) demonstrují pojem doména, je *koleno*. Nelze chápat koncept *koleno* bez kognitivní domény *noha*, ke které se vztahuje. Je tedy zcela nemožné oddělit sémantiku (denotaci) od našeho chápání světa (konotaci).

Langacker (1987: 147) popisuje doménu jako kontext nutný pro pochopení sémantické jednotky. Kognitivní doména situuje význam jednotky do vhodného konceptuálního prostředí. Langacker (1987: 150) dělí domény na základní (*basic domain*) a abstraktní (*abstract domain*). *Basic domain* je výchozí doménou jakékoli mentální reprezentace, kterou nelze rozložit na žádnou další doménu. Jedná se např. o doménu prostoru, času nebo smyslového vnímání. Evans (2007: 10) tvrdí, že základní doména vzniká přímo z lidské fyzické zkušenosti, konkrétně ze smyslové (zrak, čich, sluch, chuť, hmat) nebo subjektivní (povědomí o čase, emoce) zkušenosti.

Abstract domain slouží k definici systémově výše postaveného konceptu. Langacker zde přirovnává abstraktní doménu k termínům *frame* a *ICM*. Dle Evanse (2007: 1) není abstraktní doména přímo zakotvena ve fyzické zkušenosti jedince, jedná se o komplexnější doménu. Autor ukazuje srovnání obou typů domén na konceptu *láska*: základní doménou je zde např. dotek nebo fyzická blízkost, abstraktní doménou je např. manželství.

Ve své pozdější práci Langacker (2008: 44–48) zavádí pojem *matrix* pro sadu domén, které se vztahují ke konkrétnímu konceptu. Důležité je i jejich uspořádání, některé domény plní centrální funkci (to platí pro ty domény, které jsou nejčastěji aktivovány při vyslovení daného výrazu), některé jsou periferní (uvádí, že např. *matrix* pro koncept *sklenice* zahrnuje prostor, tvar, typickou orientaci v prostoru, funkci, materiál, velikost atd.). Vymezuje se vůči svému předchozímu termínu *abstract domain* a zavádí nový termín *nonbasic domain*, protože obecně velká část domén vychází právě z fyzické reality. Sem řadí vedle složitějších a abstraktních mentálních operací také bezprostřední smyslovou, emoční či motorickou zkušenost v konkrétní situaci. Dává do protikladu základní doménu *barva*, která je primární zrakovou zkušeností, a *nonbasic* doménu *červená barva*, kterou považuje za zcela specifickou a bezprostřední sensorickou zkušenost. *Nonbasic domains* se zároveň liší mírou konceptuální komplexnosti: od zcela jednoduchých (např. červená barva) a složitějších (např. uspořádání lidského těla) konceptů po komplexní systémy vědění (např. veškeré povědomí, které máme o baseballu). Jednotlivé koncepty mají mezi sebou určitou hierarchii, každý pojem zastává určitou pozici (vyšší či nižší) v rámci konceptuální organizace.

Sám Langacker (2008: 46) připouští, že termíny (*nonbasic*) *domain*, *frame* a *idealized cognitive model* jsou často zaměnitelné, ale zároveň si nejsou zcela odpovídající. Doména je

dle Langackera (2008: 47) nejobecnějšího charakteru, jelikož *frame* ani *ICM* přímo neodpovídají základní doméně. Termín *frame* zhruba odpovídá *nonbasic domain*, *ICM* má dle autora nejužší vymezení. Dále autor (2008: 51) srovnává doménu a mentální prostor (*mental space*)¹, které chápe jako odlišné způsoby, jakými lze nahlížet na konceptuální strukturu. Doména se zaměřuje na vnitřní soudržnost konceptu, zatímco mentální prostor zdůrazňuje diskontinuitu a štěpení dané struktury.

1.3 Kognitivní sémantika

Jak již bylo řečeno výše, kognitivní lingvistika vznikla na podloží několika teorií, jejichž základem je obrat k významu. Kognitivní sémantika je zastřešujícím pojmem pro řadu proudů, které sdílejí výše uvedené obecné principy s kognitivní lingvistikou a zaměřují se zejména na složku významu. Počátky kognitivní sémantiky sahají do 80. let, kdy se objevuje jako součást kognitivní lingvistiky (Geeraerts: 2020, 187). V rámci této podkapitoly nastíníme některé významné teorie tohoto směru, které se zabývají tím, jak pracujeme s myšlenkami a jakým způsobem si uspořádáváme informace, jež přicházejí z vnějšího světa. Tyto informace považujeme za důležité pro následné pochopení Langackerova termínu *konceptuální struktura* (*construal*), se kterým v rámci práce operujeme.

1.3.1 Teorie prototypu (Rosch)

Proces kategorizace je jedním ze základních principů užívání jazyka. Klíčovou roli v této oblasti hrály studie kognitivní psycholožky Eleanor Rosch, která v 70. letech přináší nové poznatky, jež mění pohled na původní klasické aristotelské kategorie. V původním chápání je členství v určité kategorii podmíněno společnými rysy, které vždy náleží pouze jedné kategorii, a členství je tak jednoznačné. Členy jsou si navzájem rovnocenné, kategorie se nepřekrývají. Eleanor Rosch (1975: 225) na svých experimentech ukazuje, že kategorie mají lepší a horší členy a že při kategorizaci dochází ke srovnání s prototypickým členem. Prototyp je tak kognitivní obraz nejlepšího zástupce (tedy zástupce, který je typický pro danou skupinu a vykazuje nejvyšší počet charakteristických znaků skupiny).

Kognitivní přístup k jazyku vychází z toho, že při kategorizaci dochází k prototypizaci. To znamená, že mluvčí má v hlavě svůj mentální prototyp pro každý pojem. Kategorii lze popsat jako „[...] the conceptualisation of a collection of similar experiences that are meaningful and relevant to us“ (cit. Raden–Dirven, 2007: 3). Kategorie, které si utváříme na základě vlastních zkušeností, se nazývají privátní. Jednu a touž entitu (objekt či proces) si každý

¹ K Fauconnierově teorii mentálních prostorů více viz 1.3.2.

z nás může kategorizovat odlišným způsobem v závislosti na osobních zkušenostech. Oproti kategoriím privátním stojí kategorie veřejné, jež jsou sdílené určitou komunitou mluvčích (Raden–Dirven, 2007: 4).

1.3.2 Teorie mentálních prostorů (Fauconnier)

Významnou teorií v rámci kognitivní sémantiky je teorie mentálních prostorů (*mental space theory*) Gillesse Fauconniera (1994). Dle této teorie v rámci lidské kognice pracujeme s tzv. mentálními prostory, jež lze definovat jako soubor informací, které jsou vzájemně provázány a které vznikají během přemýšlení a mluvení za účelem vzájemného porozumění.

Mentální prostory jsou klíčové pro jazykovou produkci a pro orientaci v diskurzu. Každý mluvený projev je strukturován jako řetězec konceptuálních struktur, které jsou navzájem propojené. Základní složkou je tzv. *base space* (bazální / základní prostor), ze kterého v diskurzu vycházíme a který vždy slouží jako výchozí bod pro tvoření dalších konceptuálních struktur. *Focus space* (ohnisko) je naopak prostor, jenž přináší novou informaci, a utváří tak daný projev. V běžném životě nahlížíme na situace z určitého úhlu pohledu, Fauconnier ve své teorii zavádí pojem *viewpoint space* (perspektiva). Třemi nejvýznamnějšími procesy, které fungují na bázi mentálních prostorů, jsou metafora, metonymie a sjednocení.

1.3.3 Teorie konceptuální (pojmové) metafor (Lakoff, Johnson)

Metafora (spolu s metonymií) je klíčovým předmětem zkoumání kognitivních teorií, které se snaží ukázat, že se nejedná pouze o básnický prostředek mající v textech estetickou funkci. Metafora je jev tak běžný, že si jej ani v rámci vlastního diskurzu neuvědomujeme. Jedná se o kognitivní proces, který hluboce ovlivňuje náš jazyk a způsob myšlení (Cuenca–Hilferty, 2013: 98).

„Las metáforas conceptuales son esquemas abstractos, [...], que sirven para agrupar expresiones metafóricas. Una expresión metafórica, en cambio, es un caso individual de una metáfora conceptual.“² (cit. Cuenca–Hilferty, 2013: 100)

Teorie konceptuální metafor vychází z předpokladu, že: (1) metafora je kognitivní jev, (2) metafora funguje na základě tzv. mapování (*mapping*), (3) sémantika jazyka je založena na zkušenosti (Geeraerts, 2020: 209). Metafora je všudypřítomná v našem běžném životě, je přirozenou součástí našeho jazyka, myšlení i jednání. Náš způsob myšlení a jednání je v zásadě metaforický (Lakoff–Johnson, 1980: 3). Pro ilustraci vkládáme příklad konceptuální metafor

² Autoři (Cuenca–Hilferty, 2013) dále přirovnávají konceptuální metaforu k fonému, který chápou jako mentální proces, a metaforické vyjádření k hlásce, která je konkrétní realizací.

ARGUMENT JE VÁLKA z Lakoffa–Johnsona, která je dle autorů přítomná v každodenním jazyce skrze širokou škálu výrazů (upozorňujeme, že ne vždy lze veškeré metaforické obraty přesně přeložit do češtiny).

“ARGUMENT IS WAR

Your claims are *indefensible*. He *attacked every weak point* in my argument. His criticisms were *right on target*. I *demolished* his argument. I've never *won* an argument with him. You disagree? Okay, *shoot!* If you use that *strategy*, he'll *wipe you out*. He *shot down* all of my arguments.”

(cit. Lakoff–Johnson, 1980: 4)

ARGUMENT JE VÁLKA

Tvá tvrzení jsou *neobhájitelná*. *Napadl každý slabý bod* mého argumentu. Jeho kritika byla *treťou do černého*. *Smetl jsem* jeho argument. Nikdy jsem nad ním *nevyhrál*. Nesouhlasíš? Tak *jen do toho!* Pokud použiješ tuto *strategii*, *zničí tě*. *Rozcupoval* všechny mé argumenty.

(přeloženo autorkou práce)

Metaforické vzorce přesahují jednotlivé lexikální položky, argumenty jsou přenesené i mimo oblast války do běžného života (běžně se dostáváme do konfliktu s ostatními lidmi, které vidíme jako své soupeře, vymýšlíme strategie pro útok, abychom obhájili své názory). Mnoho věcí, které děláme při hádce, vychází z konceptu války (Lakoff–Johnson, 1980: 4).

Pro pochopení vnitřní struktury metafory je zásadní koncept mapování (*mapping*). Lakoff (1987: 276) tvrdí, že se jedná o kognitivní proces, kdy je koncept přenášen mezi doménou zdrojovou (*source domain*) a doménou cílovou (*target domain*)³. Ze zdrojové domény čerpáme koncepty, které posléze přenášíme na doménu cílovou. Pro ilustraci uvádíme příklad konceptuální metafory *LAS IDEAS SON ALIMENTOS (MYŠLENKY JSOU JÍDLO)*.

“Dominio origen: LOS ALIMENTOS

Dominio destino: LAS IDEAS

No *me trago* lo que me estás diciendo. Me cuesta *digerir* tanta información.”

(cit. Cuenca–Hilferty, 2013: 101)

Zdrojová doména: JÍDLO

Cílová doména: MYŠLENKY

Nezbaštím ti to, co mi říkáš. Nemohu *strávit* tolik informací.

(přeloženo autorkou práce)

³ Cuenca–Hilferty (2013) pracují se španělskými termíny *dominio origen* a *dominio destino*.

Dle Lakoffa (1987: 386) existují dva typy korespondencí mezi zdrojovou a cílovou doménou: ontologická a epistemická. Ontologické korespondence jsou korespondence mezi entitami zdrojové a cílové domény. V rámci našeho příkladu *jídlo* odpovídá *myšlenkám, osoba, která jí*, odpovídá *osobě, která zpracovává danou myšlenku*. Epistemické korespondence jsou korespondence mezi znalostmi o zdrojové doméně a odpovídající znalostí o doméně cílové. Jedná se tedy o abstraktnější vztah, který lze na příkladu demonstrovat tak, že *jídlo vyživuje tělo a myšlenky živí mysl*.

1.4 Langackerova kognitivní gramatika

Ronald W. Langacker (*1942) je zakladatelem kognitivní gramatiky, která je specifickou odnoží kognitivní lingvistiky. Základní myšlenkou je, že gramatika jazyka je založena na obecných kognitivních procesech. V polovině 70. let 20. století Langacker (1982) svou teorii původně pojmenoval jako „*Space Grammar*“ a svůj koncept poprvé detailně popisuje v článku „*Space Grammar, Analysability, and the English Passive*“⁴.

Systém jazyka se zakládá na třech strukturách: sémantické, fonologické a symbolické. Symbolická struktura je výsledkem vztahu mezi strukturou fonologickou a sémantickou. Základní myšlenkou tedy je, že gramatika odráží symbolický vztah mezi sémantickou a fonologickou strukturou (není autonomní součástí jazyka, jak předpokládají generativisté). Každá gramatická struktura má tak konceptuální a fonologický obsah a spočívá v symbolickém vztahu mezi těmito dvěma póly (Langacker, 1991: 2–3).

Gramatika jazyka je symbolický systém, užívání jazyka a jednotlivé jazykové významy jsou zakotveny ve fyzické realitě a sociální interakci. Gramatické elementy mají svůj vlastní význam a napomáhají nám vyjadřovat komplexnější vyjádření.

“Furthermore, portraying grammar as a purely formal system is not just wrong but wrong-headed. I will argue, instead, that grammar is meaningful. This is so in two respects. For one thing, the elements of grammar—like vocabulary items—have meanings in their own right. Additionally, grammar allows us to construct and symbolize the more elaborate meanings of complex expressions (like phrases, clauses, and sentences).” (cit. Langacker, 2008: 3–4)

⁴ Danaher (2007: 89) uvádí, že přestože prostor hraje v kognitivní lingvistice zásadní roli, Langackerovi bylo doporučeno, aby název své koncepce změnil, protože tento původní nezněl dostatečně seriózně (*space* může totiž vedle *prostoru* znamenat i *vesmír*).

Pro popis určité situace v běžné komunikaci volíme z řady možných alternativ a perspektiv, které vychází z naší zkušenosti. Význam jazykového výrazu spočívá v konceptuálním obsahu (*conceptual content*) a specifickém způsobu, jak tento obsah konstruujeme⁵ (*construe*) (Langacker, 2008: 43). Pro popis celého procesu konceptuální strukturace Langacker zavádí termín *construal* (konceptuální struktura⁶), který „refers to our manifest ability to conceive and portray the same situation in alternate ways“ (cit. Langacker, 2008: 43). To znamená, že jedna konkrétní entita (osoba, věc nebo proces) může být konstruována různými způsoby v závislosti na tom, jakým způsobem na ni mluvčí nahlíží (Danaher, 2007: 92). Hamawand (2021: 243) dodává, že odlišnosti v rámci konceptuální struktury vycházejí z rozdílné zkušenosti, každá alternativa je v rámci jazyka odlišně realizována.

Následující příklad ilustruje, jak může být jedna a táž situace odlišně interpretována (každá z těchto interpretací je alternativní *construal*):

- 1) (a) El vaso está medio lleno.
(b) El vaso está medio vacío.
(převzato z: Cuenca–Hilferty, 2013: 79)

- (a) Sklenice je poloplná.
(b) Sklenice je poloprázdná.
(přeloženo autorkou práce)

V uvedeném příkladu je rozdíl pouze v perspektivě. Ve větě (1a) je profilován obsah sklenice (např. voda). Naopak ve větě (1b) je profilována ta část sklenice, která není zaplněná.

To, co reálně vidíme při pozorování určité scény, závisí dle Langackera (2008: 55) na vzdálenosti, ze které na danou scénu nahlížíme, na místě, odkud situaci pozorujeme, a na tom, na které elementy situace se při pozorování zaměřujeme. Proces konstruování zahrnuje několik mentálních operací. Původně Langacker (1987: 116–137) vymezuje celkem tři dimenze konceptuální struktury: selekce (*selection*), perspektiva (*perspective*)⁷ a abstrakce (*abstraction*).

⁵ Veškeré české protějšky anglických termínů v rámci Langackerovy teorie jsou vytvořeny autorkou práce tak, aby co nejlépe odpovídaly anglickým originálům.

⁶ V rámci práce budeme pro Langackerův klíčový termín *construal* používat námi vytvořený český ekvivalent *konceptuální struktura*.

⁷ Tato kategorie má další 4 podkategorie: opozice *figure/ground*, hledisko (*viewpoint*), deixe (*deixis*) a subjektivita/objektivita (*subjectivity/objectivity*).

Predikací (*predication*) nazývá Langacker (1987: 117; 1991: 4) sémantický význam jakéhokoli výrazu. Základní myšlenkou je, že predikace neodráží pouze konceptuální obsah, nýbrž nutně zahrnuje i specifické způsoby jeho popisu a vykreslení. Každá predikace se vztahuje ke specifickým kognitivním doménám.

Selekcí vybíráme ty aspekty dané scény, které chceme zdůraznit. Perspektiva odráží to, jakým způsobem a z jaké pozice nahlížíme na danou scénu. Abstrakcí rozumíme schopnost schematicky organizovat koncepty do obecnějších kategorií (Langacker, 1987: 117–133).

Tuto klasifikaci Langacker (2008: 55) přepracovává a vymezuje celkem čtyři základní složky konceptuální struktury: specifická (*specificity*), ohnisko (*focusing*), prominence (*prominence*) a perspektiva (*perspective*)⁸.

1.4.1 Specifická (*specificity*)

Specifickou (*specificity*) lze definovat podle Langackera (2008: 55) jako míru přesnosti a detailnosti, se kterou je daná situace charakterizována. Pokud například popisujeme teplotu, je rozdíl mezi obecným vyjádřením *je horko* a o mnoho specifičtější *je 35 °C*. Úroveň specifické je ovlivněna prostředím, ve kterém se nacházíme, a znalostí reality ze strany adresáta (je jisté, že konceptuální strukturu *je horko* si představí zcela odlišným způsobem člověk žijící v České republice a člověk žijící např. v jižní Evropě). Opakem specifické je schematizace (*schematicity*), kterou lze definovat jako zobecnění (např. *příbuzný* je schematizací, tedy slovem nadřazeným, ke konkrétní entitě *strýc*). V původní Langackerově teorii by byla specifická součástí kategorie selekce⁹.

1.4.2 Ohnisko (*focusing*)

Další kategorií dle Langackera (2008: 57) je ohnisko (*focusing*). Lze jej definovat jako schopnost mluvčího klást důraz na určitou strukturu v rámci konceptualizace a volit konkrétní

⁸ Langacker (2007: 435) vedle perspektivy, prominence a specifické staví tzv. dynamičnost (*dynamicity*). Dynamičnost chápe jako způsob, jakým se proces konceptualizace vyvíjí (2007: 437). Tuto nejednoznačnost částečně vysvětluje tím, že klasifikace složek konceptuální struktury mají sloužit spíše k orientačním účelům. „The classification of construal phenomena is likewise mostly for expository convenience“ (cit. 2007: 452). V poměrně čerstvé publikaci (Langacker, 2019: 141) připouští, že jednotlivé dimenze se překrývají a vedle perspektivy, prominence, selekce a dynamičnosti staví představivost (*imagination*). Tuto dimenzi zakládá na realitě, že veškerou naši zkušenost mentálně zpracováváme a naše poznání je vlastně imaginativní (2019: 157). My se v rámci této práce budeme držet klasifikace z Langacker (2008), která se nám zdá nejpřehlednější a dostatečně popisuje ty dimenze, které jsou klíčové pro téma naší práce.

⁹ Langacker (cit. 2019: 146) definuje specifickou jako úroveň selekce, tedy jako míru rozlišení a zahrnutí drobných detailů. „It is a matter of „resolution“ or „granularity“: whether the situation is described in fine-grained detail or only in coarse-grained terms.“

konceptuální obsah pro dané jazykové vyjádření. Langacker v rámci uspořádání této kategorie vymezuje opozici *foreground* a *background*. Lexikální jednotka je vždy přímo navázána na systém kognitivních domén (*matrix*), které se dělí dle jejich centrality (pravděpodobnosti aktivace) na centrální a periferní domény. V jedné konkrétní situaci jsou aktivovány pouze některé domény v rámci *matrixu* a právě centrální domény (*foreground*) jsou ty nejčastěji aktivované (zapojujeme je při popisu dané konceptuální struktury).

Projev těchto dvou poloh v rámci našeho vnímání autor (2008: 58) nazývá jako *figure* (projev centrální domény, *foreground*) a *ground* (projev periferní domény, *background*). Figura (*figure*) je explicitně vyjádřený element, který je vždy vztažen k obecnější bázi (*ground*), jež slouží jako konceptuální podloží pro pochopení daného elementu. Nedílnou součástí *backgroundu* je také znalost reálného světa, která je založena na naší osobní zkušenosti. Autor dále tvrdí, že podobný vztah má i zdrojová a cílová doména, obě společně tvoří jakési konceptuální podloží (*background*) v rámci konceptuální integrace¹⁰.

Bázi (*ground*) lze tedy chápat jako skryté podloží kognitivních domén, které je zapotřebí pro pochopení určitého výrazu a které poskytuje kontext pro profilovanou entitu. Figura (*figure*) je explicitní struktura, jež je založena na bázi. Nelze chápat pouze figury bez jejich báze, koncept *přepona* by byl pro nás nesrozumitelný bez znalosti *trojúhelníku* (Cuenca–Hilferty, 2013: 76–77)¹¹.

Další dimenzí kategorie ohniska je tzv. rámeček (*scope*). Pro každou doménu uvnitř *matrixu* má daný výraz svůj omezený rámeček, který lze definovat jako rozsah konceptuálního obsahu. Langacker (2008: 63–64) dělí rámeček na maximální (*maximal scope*) a bezprostřední (*immediate scope*). Maximální rámeček je konceptuální obsah v plném rozsahu, bezprostřední rámeček je naopak část relevantní pouze v určitých případech. Bezprostřední rámeček autor přirovnává k profilované entitě, která stojí v popředí (*foreground*)¹² a vztahuje se ke své bázi (*maximal scope/background*). Langacker ilustruje tyto termíny na příkladu lokte (*elbow*). Maximálním rámečkem pro koncept *loket* nebo *ruka* je *lidské tělo*, bezprostředním rámečkem je pak *paže*¹³.

¹⁰ Teorie konceptuální integrace (Fauconnier–Turner, 1995) se vyvinula z Fauconnierovy teorie mentálních prostorů (viz 1.3.2) a spočívá ve spojení dvou a více mentálních prostorů (*input*), jejichž výsledkem je sjednocený mentální prostor (*blended space*). Laura Janda (2010) tvrdí, že u konceptuální integrace jsou obě domény zdrojové a podílejí se na vzniku domény nové.

¹¹ Bázi (*ground*) tak lze dle našeho názoru chápat analogicky ke kognitivní doméně (viz 1.2.3).

¹² Langacker používá metaforický obrat *onstage region* (na scéně).

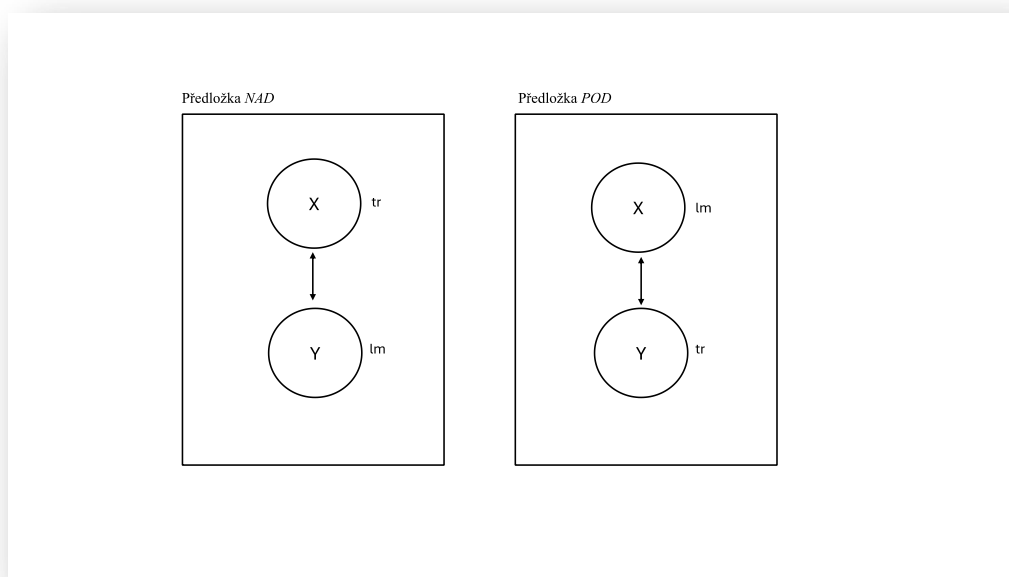
¹³ Zde se opět domníváme, že termín *scope* přibližně odpovídá termínu *kognitivní doména* (viz 1.2.3).

1.4.3 Prominence (*prominence*)

V rámci našeho vnímání jsou některé elementy prominentní, zaměřujeme na ně naši pozornost více než na jejich okolí. V jazyce to funguje analogicky – určitým částem vyjádření věnujeme větší pozornost. Analogickým termínem prominence je dle Langackera (2008: 66) salience (význačnost, *salience*), oba termíny považuje za zcela zaměnitelné. Langacker vymezuje dva typy prominence/salience: profilování (*profiling*) a uspořádání trajektor / vztažný bod (*trajectory / landmark alignment*). Oba typy slouží k „zviditelnění“ význačných prvků konceptuální struktury.

Veškeré jazykové výrazy profilují určitý obsah, tzv. konceptuální bázi (*conceptual base*), která je základem konceptualizace. Profil je explicitní substruktura, entita, která je centrem naší pozornosti (Langacker: 2008, 66). Pokud se vrátíme k Langackerovu příkladu, *loket* a *ruka* sdílejí maximální a bezprostřední rámec, ale mají odlišný profil (jedná se jednoduše o to, co výraz označuje, o profilaci *lokte* či *ruky*).

Trajektor je prominentní účastník a primární ohnisko profilovaného vztahu. Velmi často se další účastník stává prominentním jako sekundární ohnisko vzhledem k trajektoru, jedná se o vztažný bod (*landmark*). Langacker (2008: 70) dodává, že výrazy mohou mít stejný konceptuální obsah a profilovat identický vztah, ale liší se právě tímto uspořádáním. Tímto způsobem lze ilustrovat rozdíl mezi předločkami *nad* (*above*) a *pod* (*below*). Pro ilustraci přikládáme Langackerovo schéma (Obrázek 1), které popisuje vztah mezi trajektorem a vztažným bodem.

Obrázek 1: Vztah mezi trajektorem a landmarkem (převzato z: Langacker, 2008: 71)

Langacker (2008: 71) vysvětluje, že obě předložky mají identický obsah, lokalizují dva prvky v prostoru a profilují stejný vztah (*X nad Y* a *Y pod X*). Rozdíl tedy spočívá v míře prominence u jednotlivých prvků. První schéma (předložka *NAD*) specifikuje pozici *X* (*X nad Y*). *Y* funguje jako tzv. vztahný bod (*landmark*). Ve druhém schématu (předložka *POD*) naopak profilovaný vztah specifikuje pozici *Y* (*Y pod X*) a *X* se tak stává vztahným bodem pro trajektor *Y*.

1.4.4 Perspektiva (*perspective*)

Perspektivu lze dle Langackera (2008: 73) chápat jako uspořádání (*viewing arrangement*) konceptuální struktury. Za součást této dimenze považuje i již zmiňovanou dynamičnost (viz pozn. 8).

Toto uspořádání lze definovat jako vztah mezi těmi, kteří na situaci nahlíží (*viewers*, tzv. konceptualizátoři), a situací, na kterou je nahlíženo (*the situation being viewed*). Mezi tzv. konceptualizátory autor řadí mluvčího a adresáta. Účastníci promluvy spolu obvykle sdílejí určité umístění, ze kterého pozorují a popisují danou situaci. Toto výchozí „nastavení“ je tacitní součástí každé promluvy a my jako mluvčí si toho obvykle nejsme vědomi (Langacker, 2008: 73–74).

1.4.4.1 Hledisko (*Vantage point*)

Zcela zásadní součástí tohoto uspořádání je tzv. hledisko (*vantage point*), které se obvykle shoduje s aktuální pozicí konceptualizátorů¹⁴. Jedna konkrétní situace může být nahlížena a popisována z několika různých hledisek, což dává vzniknout celé řadě konceptuálních struktur (*construal*). Vedle domény prostoru se hledisko uplatňuje i v oblasti časového zakotvení situace (*temporal vantage point*). V obvyklém uspořádání se časové hledisko shoduje s momentem promluvy, mluvčí však může zaujmout odlišnou časovou perspektivu a nahlížet situaci z referenčního bodu, který se s momentem promluvy neshoduje (Langacker, 2008: 76–77). Langacker uvádí následující příklady:

- 2) (a) Next year will be full of surprises.
Příští rok bude plný překvapení. (přeloženou autorkou práce)
- (b) Joe believed that next year would be full of surprises.
Joe věřil, že příští rok bude plný překvapení. (přeloženo autorkou práce)

(převzato z: Langacker, 2008: 77)

¹⁴ Ve složitějších konstrukcích se hledisko nemusí shodovat s umístěním konceptualizátorů. Mluvčí může zaujmout ve své mysli určité imaginární hledisko a představovat si, jak by daná situace vypadala z tohoto „místa“.

Na příkladu (2a) vidíme obvyklé uspořádání konceptuální struktury, kdy se hledisko shoduje s momentem promluvy. Příklad (2b) ilustruje složitější syntaktickou strukturu, kdy se moment promluvy a časové zakotvení situace liší. Časové hledisko *next year* se tak vztahuje k situaci v hlavní větě, která proběhla v minulosti, nikoli k aktuální situaci mluvčího. Jedná se tak o změnu hlediska, kdy si mluvčí vytváří v minulosti referenční bod¹⁵, který do ní danou strukturu zakotvuje.

1.4.4.2 Mentální skenování (*Mental scanning*)

Konceptualizace je dynamický proces, každá situace probíhá v určitých časových fázích, které se snažíme zachytit. Situaci můžeme vnímat v rámci jejího vývoje v čase jako jednotlivé fáze (sekvenční mentální skenování, *sequential scanning*) nebo jako komplexní situaci, tedy souhrn všech fází najednou, kdy jsou všechny sekvence součástí jednoho časového úseku (souhrnné mentální skenování, *summary scanning*) (Langacker, 2019: 155–156).

Právě souhrnné mentální skenování lze aplikovat i na statické situace, výsledkem je tzv. *fictive motion*, kdy jsou v rámci statické situace použita slovesa pohybu, ačkoli se reálně nic nehýbe. Pohyb v rámci prostoru je něco velmi přirozeného, což se odráží i v jazyce. Langackerův příklad *The cliff falls steeply to the valley floor*¹⁶ ilustruje situaci, kdy sloveso pohybu *fall* nevyjadřuje žádný konkrétní pohyb, nýbrž směr, a celá situace je tak popsána dynamičtěji (Langacker, 2019: 156).

1.4.4.3 Subjektivita, objektivita a ground

Na úvod je třeba zdůraznit, že termíny *subjektivní* a *objektivní* jsou v Langackerově teorii (2003: 3 mj.) chápány zcela specificky ve vztahu k subjektu a objektu konceptualizace (k tomuto více dále). Subjektivita dle Langackera (cit. 1985: 109) „[...] pertains to the observer role in viewing situations where the observer/observed asymmetry is maximized“. Základem subjektivity je tedy vzájemná interakce mezi konceptualizátorem a objektem konceptualizace. Aby bylo uspořádání konceptuální struktury optimální (*optimal viewing arrangement*), musí být naplněny některé podmínky: subjekt a objekt musí být zcela odlišné entity, objekt se musí jasně vztahovat k subjektu (musí být dostatečně výrazný a v dosahu konceptualizátora), subjekt musí svou pozornost směřovat na objekt do té míry, že sám ztrácí povědomí o sobě. Entita je subjektivní, pokud je role pozorovatele maximalizovaná a role objektu pozorování

¹⁵ Ve španělské terminologii *punto de referencia / de anclaje*. Tzv. absolutní slovesné časy vztahují událost přímo k momentu promluvy. Tzv. relativní časy se vztahují právě k referenčnímu bodu, který je odlišný od momentu promluvy (RAE, 2009: 429).

¹⁶ Útes strmě spadá do údolí.

minimalizovaná. Naopak objektivní je entita, pokud je role pozorovatele minimalizovaná a role objektu pozorování maximalizovaná (Langacker, 1987: 129–130).

Tyto dva póly Langacker (2008: 77) přirovnává k divadelní hře. Jako diváci (subjekty) jsme zcela pohlceni tím, co se děje na jevišti (objekt), zaměřujeme svou pozornost zejména na herce, který zrovna hovoří. V této situaci prakticky nemáme povědomí sami o sobě a o svých okolnostech. Prohlubuje se asymetrie mezi tím, kdo na situaci nahlíží (subjekt, pozorovatel – *viewer*), a tím, na co je právě nahlíženo (objekt pozorování – *viewed*). V tomto uspořádání je subjekt (mluvčí, popř. adresát) konstruován s maximální mírou subjektivity, je tzv. mimo scénu (*offstage*) a sám o sobě není předmětem našeho vnímání. Objekt je naopak konstruován s maximální mírou objektivity, je centrem naší pozornosti, tzv. na scéně (*onstage*), a je prominentní/profilovanou entitou dané konceptuální struktury.

Mluvčí a adresát mají primárně tacitní roli, jsou vždy určitým způsobem součástí konceptuální struktury a společně nahlíží na objekt konceptualizace (profilovaná entita / profilovaný proces). Opačným extrémem je situace, kdy jsou oba konceptualizátoři explicitně profilováni jako objekt konceptualizace skrze osobní zájmena. Mezi oběma extrémy existují situace, kdy je mluvčí a adresát profilován pouze částečně (není konstruován ani zcela subjektivně, ani zcela objektivně) a určitým způsobem figuruje v dané konceptuální struktuře (např. tehdy, pokud je vyjádřeno jejich hledisko a úhel pohledu) (Langacker, 2008: 78). Tyto tři strukturní typy se dají velmi dobře představit právě na španělštině. V příkladu (3) se jedná o situaci, kdy jsou oba konceptualizátoři zcela implicitní, příklad (4) reprezentuje opačný extrém, kdy jsou konceptualizátoři explicitně profilováni skrze osobní zájmena *yo* (*já, I*) a *tú* (*ty, you*), příklad (5) stojí mezi těmito dvěma extrémy, konceptualizátoři jsou částečně profilováni skrze flektivní morfém¹⁷ (*cre-o, est-á-s*).

- 3) Ana está cenando.
Anna právě večeří.
Anne is having dinner.
- 4) Yo creo que tú estás cenando.
Já si myslím, že ty večeříš.
I think you are having dinner.
- 5) Creo que estás cenando.
Myslím si, že večeříš.
I think you are having dinner¹⁸.

¹⁷ Angličtina v tomto případě nemá možnost vynechat osobní zájmena. U jazyků s flektivním slovesným systémem je naopak tato „mezifáze“ mnohem přirozenější variantou.

¹⁸ Stejně jako Langacker užíváme v rámci celé práce pro ilustraci vlastní modelové příklady. Pro úplnost uvádíme příklad španělsky, česky a anglicky. Langacker svou teorii reprezentuje primárně na angličtině.

Langacker (1985: 113, 1987: 126) zavádí termín *ground*¹⁹ pro mluvní akt, jeho účastníky a bezprostřední okolnosti (časové a místní zakotvení). Mluvčí je centrálním elementem *groundu*, a odkaz ke *groundu* tak znamená vztahovat se k mluvčímu. Jak autor sám upozorňuje, je třeba tento termín odlišovat od opozice *figure–ground* (k tomuto viz 1.4.2).

Ground lze chápat jako všudypřítomnou „platformu“, která je součástí každého vyjádření. Některé aspekty *groundu* jsou obvykle součástí konceptuálního obsahu a do určité míry tak plní funkci objektu konceptualizace. Mnohem častěji jsou však aspekty *groundu* tacitní součástí konceptualizace a jsou konstruovány s minimální mírou objektivitu. Slouží jako implicitní referenční bod pro specifikaci objektivněji profilovaných entit. Čím více je *ground* implicitní, tím subjektivnější je konceptuální struktura. Složky *groundu* mohou být profilovány (explicitně vyjádřeny), pokud jsme si jako mluvčí vědomi bezprostředních okolností a chceme je zdůraznit (např. skrze osobní zájmena, která profilují konceptualizátory, viz příklad (4), nebo pomocí příslovcí místa a času) (Langacker, 2008: 78).

Vztah mezi *groundem* a obsahem výpovědi specifikují *grounding elements* (nebo také *grounding predications*, zakotvující elementy). *Grounding* je proces, při kterém je mluvčí a *ground* implicitně (subjektivně) zapojen do výpovědi skrze *grounding elements*. Tyto jsou deiktické povahy a jedná se o gramatické prostředky na úrovni jmenné (demonstrativa, členy a některé kvantifikátory) a slovesné (slovesný čas, modální slovesa). Pokud je tedy jméno nebo sloveso užito s některým z těchto prostředků (*grounded nominal / grounded verb*), implicitně odkazuje ke komunikační situaci, tedy *groundu* (Langacker, 2002a: 7–8, mj.). Langacker (2002b: 29) odlišuje *grounding elements* od ostatních deiktických elementů na základě třech klíčových vlastností:

1. jedná se o vysoce gramatikalizované elementy;
2. vytváří specifický vztah mezi profilovaným procesem / profilovanou entitou a *groundem*, který zahrnuje významy „epistemického“²⁰ charakteru, jako je pojetí

Vzhledem k tomu, že cílem naší analýzy je poukázat na možnosti její aplikace na španělštinu, potažmo jazyky s flektivním slovesným systémem, používáme ukázky v těchto třech jazycích.

¹⁹ Jak již bylo řečeno v úvodu práce, termín *ground*, s nímž operujeme v rámci práce, ponecháváme v anglickém originále (stejně tak s ním související termíny *grounding* a *grounding elements*). Jakýkoli český protějšek by mohl být matoucí a mohlo by dojít k záměně s jinými koncepty. Zároveň tímto způsobem ponecháváme evidentní návaznost mezi termíny.

²⁰ *Epistemický* je zde chápáno jako náležící do osobního povědomí mluvčího a týkající se jeho úsudku (cit. Langacker, 1985: 116). „I will call these epistemic predications because they pertain to the speaker’s knowledge of other entities and his assessment of their status. In the case of processes, epistemic predications mark the speaker’s assessment of their relation to present reality, English tense and modal auxiliaries are examples. In the case of things, epistemic predications indicate the degree to which the

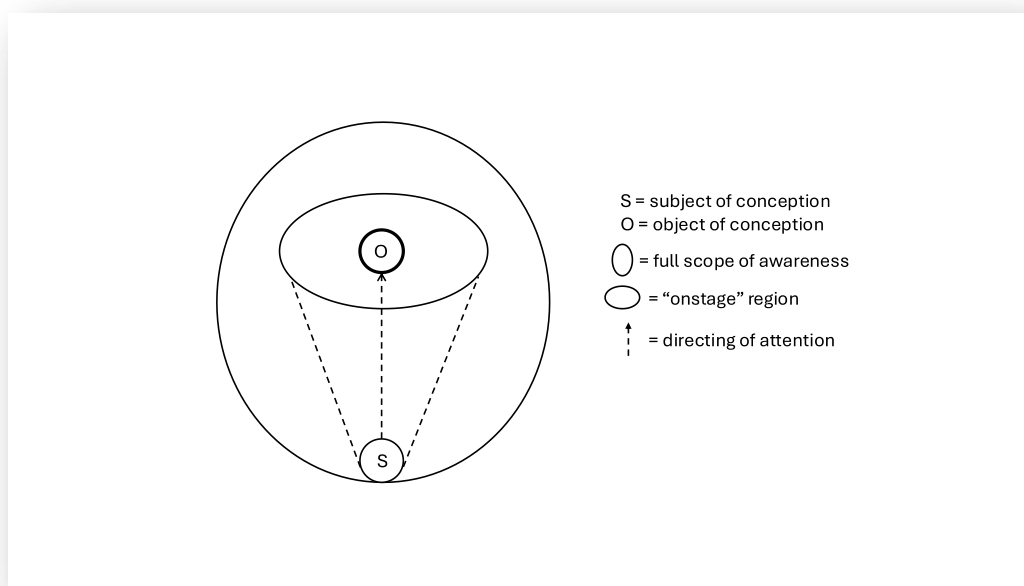
času, reality, bezprostřednosti, identifikace (entita může být prezentována jako blízká/vzdálená, známá/neznámá vzhledem k mluvčímu, proces může být prezentován jako shodný/neshodný se skutečností, bezprostřední / časově vzdálený apod.);

3. odkazují ke konceptuálnímu obsahu profilované entity / profilovaného procesu.

Grounding elements mají schopnost vyjádřit profilovanou entitu / profilovaný proces explicitně (s vysokou mírou objektivit), a zároveň vysoce implicitně zakotvovat *ground*.

„[...] they [grounding elements] construe the grounded thing or process with a high degree of objectivity, while the ground itself is construed with a high degree of subjectivity. The grounded entity is put onstage as the specific focus of attention.” (cit. Langacker, 2003: 7)

Langacker (2008: 260) poukazuje na to, že pokud použijeme např. demonstrativum *this*, informace „blízko od mluvčího“ zůstává ve výpovědi tacitní (v kontrastu k explicitnímu *close to me*, „blízko mě“). *Grounding* tak odráží asymetrii mezi subjektem a objektem konceptuální struktury (*construal*), jak můžeme vidět na následujícím schématu (2).

Obrázek 2: Konceptualizační vztah subjektu a objektu (převzato z: Langacker, 2008: 260)

speaker (and hearer) has succeeded in identifying the designated entity out of the range of possible alternatives in the universe of discourse, examples include markers of (in)definiteness as well as certain quantifiers. [...] I will say that a nominal designates an epistemically grounded thing, and a finite clause, an epistemically grounded process.”

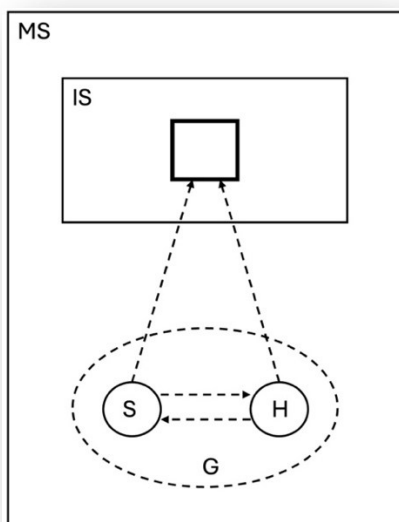
Centrem konceptuální struktury je subjekt (S, mluvčí a adresát), jehož primární úlohou je orientace pozornosti (*directing of attention*) směrem k objektu (O), který je explicitní a tzv. na scéně (*onstage region*). Celý tento proces probíhá v rámci celého pole povědomí (*full scope of awareness*). Subjekt (S) je konstruován subjektivně, maximálně subjektivně je konstruován tehdy, pokud ztrácí povědomí sám o sobě, funguje pouze jako subjekt a je implicitně přítomný v konceptuální struktuře. Objekt (O) je naopak konstruován objektivně, maximálně objektivně je konstruován tehdy, pokud je zcela explicitně vyjádřen (Langacker, 2008: 260–261)²¹. V případě modelového příkladu (3) *Ana está cenando* je subjekt (S) zcela implicitní součástí výpovědi a svou pozornost orientuje k objektu konceptualizace. Objektem konceptualizace je daná výpověď, tedy informace, že *Anna právě večeří*. Pouze tato informace je explicitně vyjádřena, je tzv. na scéně. Celá situace se odehrává v rámci pole povědomí konceptualizátorů.

V rámci výpovědi jsou hlavními konceptualizátory (subjekty konceptualizace) mluvčí (S, *speaker*)²² a adresát (H, *hearer*), jejichž vzájemná interakce je základem *groundu* (G). Společně pozorují objekt konceptualizace, který je centrem jejich pozornosti, a je tak součástí bezprostředního rámce (IS, *immediate scope*). Celá konceptuální struktura je zastřešena maximálním rámcem (MS, *maximal scope*)²³ (Langacker, 2008: 261). V následujícím schématu (3) Langacker rozpracovává detailněji konkrétní konceptuální strukturu, v tomto případě se jedná o kanonické zobrazení.

²¹ Je třeba podotknout, že „subjektivní“ a „objektivní“ je v Langackerově teorii specificky chápáno jako vztahující se k subjektu či objektu konceptualizace.

²² V předchozím schématu Langacker používá označení (S) pro subjekt konceptualizace. V dalších znázorněních již konkrétní konceptuální struktury používá tuto zkratku pro mluvčího (*speaker*).

²³ Zde se domníváme, že *immediate scope* v podstatě odpovídá *onstage region* a *maximal scope* lze považovat za *full scope of awareness* z předchozího Obrázku 2.

Obrázek 3: Kanonické zobrazení konceptuální struktury (převzato z: Langacker, 2008: 261)

Mluvčí a adresát spolu interagují v rámci *groundu*, přerušovaná čára, označující *ground*, znázorňuje jeho minimální přítomnost a implicitní povahu. Tomuto zobrazení by odpovídal i náš modelový příklad (3) *Ana está cenando*. Objekt konceptualizace (*Ana está cenando*) je znázorněn jako vytučněný čtverec, který je součástí bezprostředního rámce (*IS*), k němuž mluvčí a adresát směřují svou pozornost. Celá situace se odehrává v širším rámci (*MS*). Ve většině případů však dochází k (částečné) profilaci elementů *groundu*, což znamená, že se např. mluvčí nebo adresát dostávají do bezprostředního rámce a ocitají se tzv. na scéně.

Langacker (2002a: 17) poukazuje na to, že entita je konstruována objektivně, pokud se liší od konceptualizátoru a plní roli objektu, který je tzv. na scéně. Entita je naopak konstruována subjektivně, pokud plní roli subjektu konceptualizace (a nikoli objektu). Nejvyšší míru subjektivity vykazují mluvčí a adresát, maximální míru subjektivity však mají pouze v několika málo izolovaných případech. Ve většině výpovědí, které obsahují nominální nebo finitní klauzi, je určitým způsobem reflektován *ground*, a míra subjektivity tak logicky klesá. Právě v případě použití *grounding elements* je toto zeslabení subjektivity minimální a *ground* je tak konstruován s její maximální možnou mírou.

“Let me suggest, however, that with grounding elements this diminution [of subjectivity] is quite minimal. An important characteristic of grounding elements is that, although they necessarily invoke the ground in some fashion, they construe the ground with the highest degree of subjectivity consistent with its inclusion in their scope.” (cit. Langacker, 2002a: 17)

Tato povaha *grounding elements* má vliv na další aspekty v rámci konceptuální struktury. Langacker (2002a) vymezuje několik vlastností, které souvisejí s povahou *groundu* a *grounding elements*.

Grounding elements obecně profilují přímo danou entitu namísto profilace vztahu mezi *groundem* a danou entitou (*grounding elements* tak mají schopnost „ukrývat“ vztah mezi *groundem* a explicitně profilovanou entitou / objektem konceptualizace). To umožňuje, že *ground* je skrze *grounding elements* konstruován s maximální mírou subjektivitu (je maximálně implicitní v konceptuální struktuře, nemá explicitně vyjádřenou návaznost na objekt) (Langacker, 2002a: 18; 2003: 8).

Ground nemůže být vyjádřen explicitně a otevřeně a zároveň být konstruován s maximální mírou subjektivitu. Tuto vlastnost Langacker ilustruje na dvou sémanticky (i gramaticky) odlišných větách:

6) a. Mulroney was sitting across the table from me.

b. Mulroney was sitting across the table.

(převzato z: Langacker, 2002a: 19; podtrženo autorkou práce)

Ve větě (6a) je situace popsána neutrálně a obsahuje externí hledisko (*vantage point*), jak je tomu v situaci, kdy popisujeme např. fotku. V případě (6b) je situace evidentně popisována z úhlu pohledu mluvčího a jeho role je v dané situaci konstruována subjektivně. Langacker zde zdůrazňuje korelaci mezi implicitností a subjektivním konstruováním a také důležitost perspektivy, která mění sémantiku i gramatiku dané konstrukce. *Ground* lze tak snad chápat i jako úhel pohledu²⁴, ze kterého je situace konceptualizována primárně mluvčím, sekundárně pak adresátem (Langacker, 2002a: 19).

Grounding je předpokladem a zároveň podmínkou pro vytvoření nominální nebo finitní klauze. Zakotvující vztah (*grounding relationship*) je zakotven v rámci konceptuální struktury mluvčím a jeho bezprostředními okolnostmi i v situaci, kdy finitní klauze popisuje realitu jiného účastníka komunikační situace. Podle Langackera je totiž základem smysluplné a komplexní věty zachování jednoho deiktického centra (*groundu*) i přesto, že by mluvčí mohl v některé situaci převzít a zaujmout hledisko dalšího konceptualizátora. Mluvčí a adresát musí zaujmout koherentní pohled na situaci, která zahrnuje celou řadu odlišných perspektiv. Nejjednodušším způsobem je z vlastní perspektivy vyhodnotit základní epistemický status

²⁴ V tomto vidíme podobnost s Fauconnierovu (1997) *base space* (viz 1.3.2).

každého profilovaného procesu a jeho hlavní participanty (raději než přeskokovat z jedné perspektivy do druhé²⁵) (Langacker, 2002a: 19–20).

Grounding je tak proces, při kterém se z jednoduchého jména nebo slovesa stává specifická entita, zakotvená v *groundu*. Zakládá vztah mezi účastníky promluvy a obsahem výpovědi, kterým je nominální nebo finitní klauze. Z obecného pojmu *jablko* se tak tímto procesem stává zcela konkrétní entita, která se vztahuje k účastníkům a okolnostem mluvnického aktu (např. *toto jablko* reflektuje pozici mluvčího a jeho perspektivu). Pelyvás (2006: 121–122) považuje zahrnutí postoje mluvčího/konceptualizátora vzhledem ke sdělovanému za zcela zásadní charakteristiku jazyka. V kognitivní teorii je právě zahrnutí mluvčího do výpovědi popisováno na základě procesu *groundingu*.

Skrze nominální *grounding* (*nominal grounding*) mluvčí směřuje pozornost adresáta v rámci diskurzu. Mezi *grounding elements* na úrovni jmenné Langacker (2002a: 7) řadí: členy, demonstrativa a některé kvantifikátory (např. *all, most, some, no, every, each, any*). Jedním z aspektů nominálního zakotvení je právě opozice určitost–neurčitost. Použití určitého členu nebo demonstrativa poukazuje na to, že mluvčí a adresát mentálně navázali kontakt s profilovanou entitou a jsou oba obeznámeni s bezprostředními okolnostmi.

Grounding v rámci klauze (*clausal grounding*) vztahuje profilovaný děj k aktuálnímu pojetí reality mluvčího. Mezi *grounding elements* na úrovni slovesné autor řadí: časové morfémy přítomného a minulého času (*-s, -ed*) a modální slovesa (*may, will, shall, can, must*). Časové morfémy specifikují, zda je profilovaný proces bezprostředně zakotvený v *groundu* (ať už temporálně, nebo v abstraktním slova smyslu). Absence nebo přítomnost modálního slovesa poukazuje na to, zda profilovaný proces náleží do reality mluvčího (zde se též nachází *ground*), nebo je zakotven v potenciální rovině (Langacker, 2002a: 8).

Tímto uzavíráme úvodní kapitolu, která si klade za cíl uvést čtenáře do obecnějšího rámce kognitivní lingvistiky a představit mu základní terminologii, se kterou pracujeme v rámci práce. Než se zaměříme detailněji na modální slovesa jako *grounding elements*, představíme některé obecnější teorie modality a poté se skrze modalitu v rámci kognitivní lingvistiky opět vrátíme k teorii Langackerově.

²⁵ Zde má Langacker pravděpodobně na mysli změnu hlediska (*vantage point*, viz 1.4.4.1) např. při vyprávění v minulosti. Opět se nabízí srovnání s Fauconnierovým (1997) *viewpoint space*, který lze chápat jako kotevní bod sloužící pro zpřístupňování dalších prostorů. Typickým příkladem by byl kotevní bod v minulosti, ke kterému se vztahují další děje v rámci souslednosti časové.

2 Obecně k modalitě a modálním slovesům

V *Glossary of English Grammar* (Leech, 2006: 64) pod heslem *modality* nalezneme přímý odkaz k modálním slovesům. Ta jsou pak definována jako „[a] member of a small class of verbs that have meanings relating to modality, that is to such concepts as possibility or permission (*can, may*), obligation, necessity or likelihood (*must, should*), prediction, intention or hypothesis (*will, would*)“. *Diccionario de la lengua española*²⁶ definuje modalitu jako „[e]xpresión de la actitud del hablante en relación con el contenido de lo que se comunica“.

Již na úvod je tedy zcela evidentní, že jednoznačně definovat pojem modalita není jednoduché. Jedná se o kategorii, která je komplexní a složitě uchopitelná. V širším slova smyslu modalita „is used in a very broad sense, to refer to any kind of speaker modification of a state of affairs, even including dimensions such as tense and aspect“ (cit. Nuyts, 2016: 32). Různí autoři k ní přistupují různými způsoby v závislosti na cílovém jazyce. Autoři se obecně shodují na tom, že základem pro definici modality jako takové jsou významy možnosti a nutnosti (srov. Declerck: 2011; Depraetere: 2014; Depraetere–Verhulst: 2008; Huddleston: 2002; Kratzer: 1991, 2012; Lyons, 1995; Van der Auwera – Plungian: 1998; mj.). Kratzer (cit. 2012: 28) podává následující definici.

„Traditionally, investigations of modality have focused on expressions like necessarily, possibly, must, can, should, or may. Little attention has been paid to the fact that natural languages have ways of grading and comparing possibilities and the path that leads from graded and comparative notions of possibility to the related quantitative notions of probability and desirability.“

Modalita má své kořeny v logice. Modální logika je ta oblast logiky, která se zaměřuje na uvažování a zahrnuje pojmy, jako je nutnost a možnost. Její součástí je mimo jiné deontická logika (logika povinnosti a svolení) a epistemická logika (logika poznání) (Lyons, 1995: 254; Portner, 2009: 10). Kratzer (1991: 639) definuje modalitu jako jev, který „has to do with necessity and possibility“. V angličtině lze modalitu vyjádřit skrze modální slovesa (*must* a *can*) a další modální slova (*modal words*), např. adjektiva, adverbia a jména (např. *impossible, possibly, possibility*).

²⁶ RAE: *Diccionario de la lengua española*, 23^a ed., [versión 23.7 en línea]. <<https://dle.rae.es>> [cit. 2. 7. 2024].

Declerck (2011: 27) definuje modalitu jako jev, kdy je situace (obsah výpovědi) zakotvena v ne-faktickém světě, tedy možném světě. Klíčovou roli zde hrají pravdivostní podmínky. Na příkladu *John may be here* ukazuje, že přítomnost Johna se může, ale nemusí shodovat s faktickým stavem světa. Všechny ne-faktické (možné) světy jsou vytvářeny prostřednictvím tzv. *nonfactual-world creating device* (2011: 25, 28), což jsou jazykové prostředky pro vyjádření modality, které autor pojmenovává jako *modalizers* (modalizátory). Jedná se např. o slovesa, která vyjadřují intenci (*intend*, zamýšlet; *want*, chtít; *believe*, věřit; *suppose*, připustit; *imagine*, představovat si) či postoj (*hope*, doufat; *wish*, přát si), modální slovesa (*can*, *must*, *may* a další), podmínkovou větu, modální adverbia (*perhaps*, možná; *possibly*, možná; *duly*, dle očekávání; *obligatorily*, povinně), subjunktiv, imperativ a konstrukce vyjadřující budoucnost či následnost (*will*, *be going to*, *be about to*). Propozice, která obsahuje nějaký modalizátor, je pak tzv. *modalized proposition* (modalizovaná propozice). Ve větě *I suppose John were here* je modalizátorem sloveso *suppose* (předpokládat) a *John be here* je modalizovanou propozicí. Ve větě *John must leave now* je modalizátorem modální sloveso *must*, modalizovanou propozicí pak *Bill leaves now*.

Kratochvílová (2018a: 14–15), která se zabývá modalitou ve španělštině, používá termín modalizátor pouze pro lexikální vyjádření modality, nikoli pro slovesné způsoby. Modalitu definuje jako psychologicky podmíněnou subjektivní jazykovou kategorii, která odráží postoj mluvčího vzhledem k obsahu výpovědi.

Huddleston (2002: 172) definuje modalitu ve vztahu ke slovesnému způsobu; slovesný způsob považuje za gramatickou kategorii a modalitu za kategorii významovou. Způsob je tak gramatickým prostředkem vyjádření modality v rámci slovesného systému. Modalitu lze obecně chápat jako „the speaker’s attitude towards the factuality or actualisation of the situation expressed by the rest of the clause“ (cit. 2002: 173). Od slovesného času a způsobu se tak liší tím, že se spíše než k charakteristice určitého procesu vztahuje ke statusu dané propozice. V rámci modality tak existuje binární opozice „deklarativ“ a „ne-deklarativ“, „faktický“ a „ne-faktický“, popř. „reálný“ a „ne-reálný“ (Palmer, 2001: 1).

Dle Nuytse (2016: 33–38) existují tři tradiční typy modality: dynamická, deontická a epistemická. Mezi autory však obecně neexistuje jednota ve vymezení typů modality a v jejich definici. Dynamická modalita se vztahuje ke schopnosti (*capacity*, *ability*) subjektu slovesa vykonat danou situaci. Deontická modalita se tradičně vztahuje k významům jako svolení (*permission*) a povinnost (*obligation*), to je však dle autora velmi úzké vymezení. Obecně vzato lze deontickou modalitu chápat jako „indication of the degree of moral desirability of the state of affairs expressed in the utterance, typically but not necessarily on behalf of the speaker“ (cit.

Nuyts, 2016: 36). Epistemická modalita „involves an estimation, (again) typically but not necessarily by the speaker, of the chances or the likelihood that the state of affairs expressed in the clause applies in the world” (cit. Nuyts, 2016: 38).

Ridruejo (cit. 1999: 3214) zdůrazňuje vzájemnou provázanost epistemické a deontické modality.

„La modalidad deóntica implica también una determinada modalización epistémica, desde el momento en que la proposición a la que se refieren tiene carácter no factivo. Es decir, que la expresión de un mandato o de un deseo suponen desconocimiento o incertidumbre por parte del hablante respecto al cumplimiento del contenido del mandato o deseo.“

2.1 Univerzalistické teorie modality

Jak již bylo řečeno výše, přístupy k modalitě se liší zejména v závislosti na konkrétním jazyce. Existují však teorie, jež se pokoušejí o univerzalistický přístup, který lze aplikovat na všechny jazyky. Jejich výhodou je zcela jistě jednotná terminologie. Zde představíme dvě teorie, které jsou považovány za nejvlivnější v rámci studia modality: teorii modality britského lingvisty Franka Palmera a teorii modality americké lingvistky Joan Bybee.

2.1.1 Teorie Franka Palmera

Naprosto klíčovou prací na poli studia modality je Palmerova monografie *Mood and Modality* (1986, druhé vydání 2001). V prvním vydání autor pracuje se dvěma okruhy, epistemickou a deontickou modalitou, které dále člení na deklarativy (*Declaratives*), úsudky (*Judgments*), evidenciály (*Evidentials*) a interogativy (*Interrogatives*) v případě epistemické modality; direktivy (*Directives*), komisivy (*Commissives*), volitivy (*Volitives*), evaluativy (*Evaluatives*) a imperativy (*Imperatives*) v případě deontické modality.

Ve druhém vydání proti sobě staví modalitu propoziční (*Propositional modality*) a událostní (*Event modality*). Propoziční modalita se týká postoje mluvčího vzhledem ke statusu propozice a zahrnuje modalitu epistemickou (*Epistemic modality*) a evidenciální (*Evidential modality*). Epistemickou modalitou mluvčí vyjadřuje svůj úsudek vzhledem k pravdivosti propozice, skrze evidenciální modalitu vyjadřuje určitý důkaz o pravdivosti daného tvrzení (Palmer, 2001: 8). Událostní modalita se vztahuje k potenciálním dějům a zahrnuje modalitu deontickou (*Deontic modality*) a dynamickou (*Dynamic modality*). Základní rozdíl mezi nimi spočívá v původu faktorů, které ovlivňují jednání subjektu: u deontické modality jsou faktory externího charakteru (obligace a svolení), u dynamické modality charakteru interního

(schopnost) (Palmer, 2001: 9–10). Palmerova *event modality* odpovídá termínu kořenová modalita (*root modality*; srov. Coates: 1986; Declerck: 2011; Kratzer: 2012; *modalidad radical*; srov. RAE: 2009²⁷).

Palmerova teorie představuje terminologickou základnu a velmi koherentní přístup k modalitě jazyků. V případě komplexní analýzy prostředků vyjadřování modality má však tato teorie svá omezení²⁸. V případě španělštiny se jeví jako vhodná pro analýzu modálních sloves, nikoli však španělské modalities jako celku.

2.1.2 Teorie Joan Bybee

Bybee (Bybee–Perkins–Pagliuca, 1994: 176–242) kombinuje sémantické a syntaktické hledisko. Vedle epistemické modalities vymezuje další tři typy: *agent-oriented modality*, *speaker-oriented modality* a *subordinated modality*.

Epistemická modalita vyjadřuje, do jaké míry si je mluvčí jistý obsahem propozice. Jedná se o významy jako možnost (*possibility*), pravděpodobnost (*probability*) a úsudek (*inferred certainty*). Pravděpodobnost indikuje vyšší míru jistoty než možnost. Úsudek pak lze definovat jako vysokou míru pravděpodobnosti, která je založená na tom, že mluvčí má dobré důvody pro to si myslet, že je propozice pravdivá. Bezpříznakovým případem je situace, kdy si je mluvčí zcela jist pravdivostí propozice.

Agent-oriented modality se vztahuje k existenci interních a externích podmínek, které jsou kladeny na konatele ve vztahu k naplnění daného děje. Jedná se o objektivně pojatou obligaci (*obligation*, odkazuje k externím společenským konvencím, které nutí konatele děje vykonat danou aktivitu), potřebu (*necessity*, odkazuje k fyzickým podmínkám kladeným na konatele), schopnost (*ability*, odkazuje k existenci interních základních podmínek ze strany konatele) a vůli (*desire*, odkazuje k existenci interních volných podmínek ze strany konatele).

Speaker-oriented modality se týká mluvčího a umožňuje mu přímo ovlivňovat adresáta. Jedná se o imperativ (přímý rozkaz), prohibitiv (zákaz), optativ (přání), hortativ (záhodnost, mít povinnost), admonitiv (varování, upozornění) a permisiv (svolení).

²⁷ RAE (2009: 2140) pracuje s tradičními termíny epistemická modalita (*modalidad epistémica*; také *impersonal* či *proposicional*) a kořenová modalita (*modalidad radical*; také *personal*). *Modalidad radical* se váže k významům, jako jsou schopnost, obligace či vůle. *Modalidad epistémica* vyjadřuje naopak objektivní potřebu, možnost nebo pravděpodobnost, která vychází z vlastního úsudku mluvčího.

²⁸ Aplikaci Palmerovy teorie na španělštinu, italštinu a rumunštinu se věnuje Kratochvílová (2014), která popisuje limity při její aplikaci na konkrétní jazyky.

Vedle výše uvedených typů modalit v hlavních větách autorka zvláště vymezuje modalitu ve větách podřadných a nazývá ji *subordinated modality*. Toto vydělení dle syntaktické struktury se nám v případě aplikace na španělštinu nezdá být příliš vhodné. Přikláníme se v tomto ke Kratochvílové (2018: 17), která tvrdí, že v románských jazycích je subjunktiv/konjunktiv použit zejména ve vedlejších větách, proto není tato teorie pro komplexní analýzu modalit románských jazyků ideální.

2.2 Zavadilova teorie modalit

Zavadilova teorie modalit, jejíž základy pochází ze 70. let (Zavadil, 1968), je koncept vypracovaný výlučně s ohledem na španělštinu, tudíž dokáže reflektovat specifika španělského modální systému. Komplexně zpracovaná teorie je pak součástí monografie *Kategorie modalit ve španělštině* (Zavadil, 1980) a *Mluvnice současné španělštiny* (Zavadil–Čermák, 2010), kde autoři vycházejí ze strukturálně funkčního pojetí pražské školy.

Zavadil (Zavadil–Čermák, cit. 2010: 249) definuje modalitu jako: „[p]sychicky motivovaný a jazykovými prostředky vyjádřený způsob platnosti výpovědi. Ontologická motivace této kategorie vychází z různých psychických postojů emitenta k obsahu sdělované výpovědi. Tři základní složky psychiky – rozum, vůle a cit – motivují vznik pěti základních modálních významů (MV): MV reálný, MV potenciální, MV tázací, MV volní a MV hodnotící“.

Zavadil (Zavadil–Čermák, 2010: 249–251) tak nepracuje s typy modalit, se kterými jsme se setkali při popisu univerzalistických teorií, nýbrž s modálními významy, které mají psychologický základ. Ve španělštině odpovídá těmto modálním významům široké spektrum prostředků. Autor do teorie zahrnuje suprasegmentální prostředky, lexikální prostředky a prostředky morfologické, tedy slovesné módy (indikativ, kondicionál, imperativ, subjunktiv). Dále definuje dva tzv. parazitní slovesné způsoby, probabilitiv a deziderativ, které nemají vlastní výrazové prostředky, a parazitují tak na tvarech jiných slovesných časů a způsobů. Probabilitiv vyjadřuje významový odstín pravděpodobnosti a domněnky a parazituje na indikativu futura a na kondicionálu. Deziderativ vyjadřuje neapelově orientovanou vůli (nevztahuje s přímo k adresátovi výpovědi) a parazituje na subjunktivu. V rámci španělského slovesného systému pak Zavadil (2010: 252) zavádí termín modotemporální paradigma, které je amalgamovanou realizací slovesného modu a času.

Zavadilova teorie modaloty tedy bere v potaz i suprasegmentální a lexikální prostředky a je založená na slovesných modech²⁹, které jsou morfologickým vyjádřením jednotlivých modálních významů. Poněkud stranou jsou zde ponechána modální slovesa, která jsou naopak jádrem výše představených univerzalistických teorií. Zavadil (Zavadil–Čermák, 2010: 264) považuje modální slovesa za slovesa s čistě modálním významem, která jsou realizací MV potenciálního (*poder*) a volního (*querer, tener que, deber, haber de*), a chápe je tedy spíše jako lexikální konstrukce pro vyjádření modaloty.

2.3 Subjektivní a objektivní modalita

Vzhledem k tomu, že v rámci kognitivní gramatiky operujeme s termíny subjektivní a objektivní, považujeme za potřebné definovat tyto termíny i z hlediska modální logiky. Lyons (1977, 1995) tvrdí, že oba typy modaloty, epistemická a deontická, mohou být objektivní a subjektivní. O subjektivní a objektivní dimenzi se však uvažuje zejména u epistemické modaloty. Skrze objektivní modalitu je situace prezentována neutrálně jako obecně platný fakt. Modalita je subjektivní, pokud mluvčí zahrnuje do výpovědi svůj postoj nebo svou vůli. V podstatě jde o různé úrovně důkazu, které vedou k modálnímu úsudku. Lyons (1977: 797) komentuje příklad *Alfred may be unmarried* následujícím způsobem:

- v případě epistemického subjektivního úsudku mluvčí vyjadřuje svou míru jistoty vzhledem k (hypotetické) situaci,
- v případě epistemického objektivního úsudku existuje čistě matematická pravděpodobnost založená na logickém vyvození ze situace.

Verstraete (2001: 1513) tvrdí, že v tradičním pojetí „subjektivní“ znamená vztahující se k mluvčímu, „objektivní“ pak vztahující se obecně k obsahu výpovědi. Na tomto místě se vracíme k Langackerovi a k jeho chápání subjektivity. Z výše uvedeného vyplývá, že Langackerovo pojetí pokrývá pouze tradičně chápané subjektivní pole (tedy „vztahující se k mluvčímu“), jelikož základem Langackerovy teorie je míra explicitnosti mluvčího v rámci výpovědi. Mluvčí je určitým způsobem zahrnutý do výpovědi vždy, čím více je ve výpovědi

²⁹ Stejným způsobem definuje prostředky modaloty Ridruejo (cit. 1999: 3124): „Por otra parte, está claro que cada uno de los dos tipos de modalidad pueden recibir su expresión mediante diversos recursos lingüísticos: la entonación, la sintaxis, la variación del modo verbal, para la modalidad deóntica; adverbios, adjetivos, verbos modales y también variación en el modo del verbo, para la modalidad epistémica.“ Modální slovesa tak považuje zejména za prostředky pro vyjádření epistemické modaloty. Ihned však dodává, že jednotlivé prostředky mohou vyjadřovat oba typy modaloty, například modální sloveso *poder*, které vyjadřuje jednak svolení či schopnost (deontická/dynamická modalita), ale i nejistotu (epistemická modalita) (1999: 3125).

explicitní, tím objektivnější je konceptuální struktura, a naopak čím implicitnější je pozice mluvčího, tím subjektivnější je konceptuální struktura. Langackerovo chápání *subjektivní* a *objektivní* propozice je tedy zcela opačné, než je tomu u Lyonsa a modální logiky (k subjektivitě více viz 1.4.4.3).

2.4 Modální slovesa

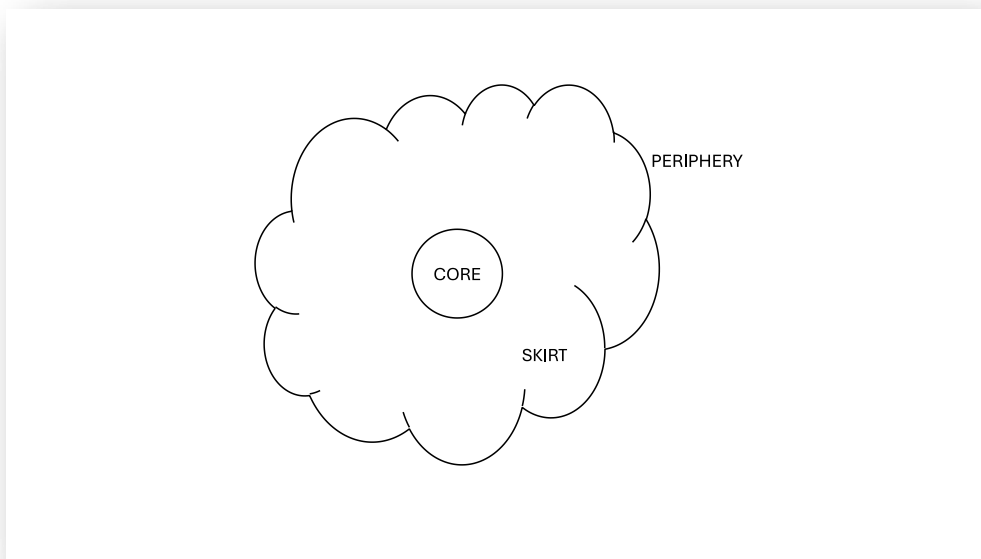
Teorie modality vypracované na základě angličtiny mají ve svém jádru modální slovesa. Významnou publikací, která detailně analyzuje anglická modální slovesa, je monografie *The Semantics of Modal Auxiliaries* (1983) britské lingvistky Jennifer Coates. Coates (1983: 3) uvádí, že modální slovesa již byla podrobena řadě studií z různých úhlů pohledu a skrze optiku řady teoretických rámců. V důsledku toho jde o velmi subjektivně pojaté analýzy ovlivněné teoretickou orientací jejich autorů, které zároveň obsahují velké množství uměle vytvořených příkladů. Autorka tak spatřuje řešení v korpusové analýze velkého množství jazykových dat (psaného i mluveného jazykového materiálu), skrze kterou se pokouší o „objektivnější“ náhled na problematiku.

Coates (1983: 4–5) pracuje s deseti modálními slovesy a vytváří přehled jejich základních významů. Autorka z analýzy vylučuje sloveso *dare*, které je v modálním významu na ústupu. Ke slovesu *need* se vyjadřuje v jedné podkapitol, ale pracuje s ním stejně jako se slovesem *dare*. Dále se také vyjadřuje k tzv. *quasi-modals*: *have to*, *be going to*, *be able to* a *be bound to*, které vyžadují komplement *to*, a autorka je tak nepovažuje za úplná modální slovesa. Pro větší přehlednost všechna data zanášíme do Tabulky (1).

Tabulka 1: Vztah mezi modálním slovesem a významem (převzato z: Coates, 1983: 5)

	MUST	SHOULD	OUGHT	CAN	MAY	MIGHT	COULD	WOULD	WILL	SHALL
<i>strong OBLIGATION</i>	x									x
<i>weak OBLIGATION</i>		x	x							
<i>confident INFERENCE</i>	x									
<i>tentative INFERENCE</i>		x	x							
<i>root POSSIBILITY</i>				x	x	x	x			
<i>epistemic POSSIBILITY</i>					x	x	x			
<i>ABILITY</i>				x			x			
<i>PERMISSION</i>				x	x	x	x			
<i>VOLITION</i>									x	x
<i>PREDICTION</i>								x	x	x
<i>HYPOTHESIS</i>		x				x	x	x		
<i>QUASI-SUBJUNCTIVE</i>		x			x					

Coates (1983: 12–13) zdůrazňuje, že modální slovesa pokrývají široké spektrum významů a ve většině případů dochází k sémantickým překryvům, nelze tedy s přesností určit hranice jednotlivých kategorií. Opírá se o teorii množin, která umožňuje odstupňovat příslušnost prvků k dané množině (*Fuzzy Set Theory*; srov. Zadeh, 1965). Autorčíným cílem však není odstupňovat a kvantifikovat úroveň vhodnosti prvku jako kandidáta pro danou kategorii, nýbrž analyzovat vždy primární význam (jádro, *core*) a sekundární významy (periferie, *periphery*). Tuto myšlenku autorka znázorňuje graficky (viz Obrázek 4).

Obrázek 4: Neostrá množina (*Fuzzy Set*) (převzato z: Coates, 1983: 12)

Určité charakteristiky modálních sloves tvoří jádro systému (např. subjektivita, „silný“ význam – *strong*), jiné tvoří periferii (objektivita, „slabý“ význam – *weak*). Prostor mezi jádrem a periferií autorka nazývá jako *skirt*, tedy prostor, který obklopuje jádro, ale zároveň nejde o vyhraněnou periferii, která je vymezená právě v opozici k jádru (Coates, 1983: 13).

Právě široké rozpětí významů modálních sloves je důvodem řady nevyrovnaností v rámci jejich systému. Coates (1983: 14) hovoří o gradienci (*gradience*), dvojznačnosti (*ambiguity*) a fúzi (*merger*). Gradienci, kterou chápe jako stupeň příslušnosti k dané kategorii, ilustruje na příkladu významů modálního slovesa *can*: pomyslné kontinuum významů přechází od primárního významu schopnosti po periferní význam možnosti. Pro definici schopnosti uvádí tři základní podmínky: (1) subjekt je životný a je konatelem děje, (2) sloveso věty vyjadřuje určitý typ fyzické aktivity, (3) možnost naplnění dané aktivity závisí na inherentních vlastnostech subjektu. A právě inherence je klíčovou charakteristikou, která liší ostatní kategorie od schopnosti. Pokud není některá z těchto podmínek naplněna, zařazení do vhodné kategorie již není tak jednoznačné.

Dvojznačnost definuje (Coates, 1983: 16) jako situaci, kdy není jasné, o který z významů se jedná. Na příkladové větě ukazuje dvojí možnost chápání slovesa *must*, které jsou zcela odlišné a zásadně mění význam celé situace: *He must understand that we mean business*. V epistemické interpretaci jsme si jisti tím, že to chápe, v kořenové interpretaci vyjadřujeme svou vůli – musí to pochopit. Bohužel ne vždy lze vhodnou interpretaci zvolit na základě širšího

kontextu, dvojnásobnost tedy předpokládá existenci diskretních kategorií a utvrzuje autorku v existenci opozice kořenový vs. epistemický význam.

Fúzi chápe (Coates, 1983: 17) jako překryv dvou významových kategorií, na rozdíl od dvojnásobnosti však není potřeba rozhodnout se pro jednu z nich, abychom byli schopni danou situaci pochopit. Nejde tedy o situaci, kdy proti sobě stojí dvě navzájem se vylučující kategorie. Ve větě *Rutherford suggested to Marsden that he should follow this up* sloveso *should* odráží fúzi kořenového a kvazi-subjunktivního významu.

Coates (1983: 18–20) pracuje s opozicí epistemická (*Epistemic modality*) a kořenová, též ne-epistemická, (*Root/Non-epistemic modality*) modalita. Modální slovesa v epistemické interpretaci se týkají jistoty nebo pochybnosti mluvčího vzhledem k pravdivosti obsahu výpovědi, mluvčí je zároveň implicitně zahrnut do výpovědi. Obecně jsou modální slovesa v epistemické interpretaci chápána jako subjektivní, objektivní případy jsou v běžném jazyce raritní, někteří autoři je dle Coates ani nepřipouštějí³⁰. Autorka staví do protikladu pohled logiků, kteří vzhledem k implicitní pozici mluvčího považují epistemickou modalitu za objektivní, a lingvistů, kteří naopak zdůrazňují vysokou míru subjektivity epistemické modalita. Coates vedle opozice jistota (*confidence*) / nejistota (*doubt*) ještě vymezuje tzv. *inferential/non-inferential element*, tedy přítomnost/absence určitého důkazu, který vede k danému úsudku (inferenci). V případě negace situace zůstává identická, jelikož předmětem negace není modální obsah, negace ovlivňuje propozici:

- jistota + důkaz: MUST (negace: CAN'T),
- jistota + absence důkazu: WILL (negace: WON'T),
- nejistota + důkaz: SHOULD, OUGHT (negace: SHOULDN'T),
- nejistota + absence důkazu: MAY, MIGHT, COULD³¹ (negace: MAY NOT, MIGHT NOT, COULD NOT).

Definovat kořenovou modalitu je dle Coates (1983: 20–21) mnohem složitější. Autorka uvádí, že termín „deontická modalita“, vycházející z modální logiky, je nedostačující, protože nepokrývá celé spektrum významů (obligace a svolení jsou pouze centrálními významy). U Franka Palmera (2001) jsme se setkali s termínem *event modality*, který zahrnuje deontickou a

³⁰ Srov. Traugott (1989: 36), která tvrdí, že není zcela jasné, zda lze pracovat s termínem „objektivní modalita“, zejména v oblasti modalita epistemické.

³¹ „MUST = from the evidence available I confidently infer that...; WILL = I confidently predict that...; SHOULD/OUGHT = from the evidence available I tentatively assume that...; MAY/MIGHT/COULD = I think it is possible that...” (cit. Coates, 1983: 19).

dynamickou modalitu (viz 2.1.1). Modální slovesa v kořenové interpretaci se vzájemně liší nejen mírou subjektivity (jak je tomu u epistemických modálních sloves), ale i mírou modální intenzity (*strong-weak continuum*), kdy platí, že např. silná obligace je logicky subjektivní (mluvčí je zcela implicitní, např. „*You must do it.*“), slabá obligace je objektivní (mluvčí je explicitní, např. „*I order you to do it.*“).

Opozice epistemická a kořenová modalita tvoří jádro modálního systému. V kapitole o vyjadřování možnosti (*possibility*) v angličtině Coates (1995: 55) představuje zjednodušenou verzi jednotlivých významů základních modálních sloves (srov. s Tabulkou 2).

Tabulka 2: Opozice epistemická–kořenová modalita (převzato z: Coates, 1995: 55)

ROOT		EPISTEMIC	
CAN	permission	possibility	possibility
MAY	←————→		MAY
MUST	obligation	necessity	necessity
HAVE TO	←————→		MUST HAVE TO

Autorka uvádí, že rozdíl mezi kořenovou a epistemickou potřebou/obligací je zcela zřejmý a tato opozice není problematická (např. *You must do it.* vs. *You must have a temperature.*). V případě významu možnosti je situace komplikovanější, zde autorka vidí slabší hranici mezi kořenovou a epistemickou interpretací. Klíčovou vlastností, která odlišuje význam možnosti v epistemické interpretaci od významu možnosti v kořenové interpretaci, je subjektivita, jež je inherentní součástí právě první zmiňované. V takových případech mluvčí nejen pronáší danou informaci, ale zároveň skrze modální sloveso vyjadřuje svůj postoj (míru jistoty) vzhledem k obsahu výpovědi. V případě kořenové možnosti jsou pronášena fakta a subjektivita zde není zahrnuta (Coates, 1995: 56–60). Pro ilustraci přebíráme autorčiny příklady:

- 7) a. *I may be a few minutes late, but don't know.* – EPISTEMICKÁ možnost
 b. *Well, I think there is a place where I can get a cheap kettle.* – KOŘENOVÁ možnost

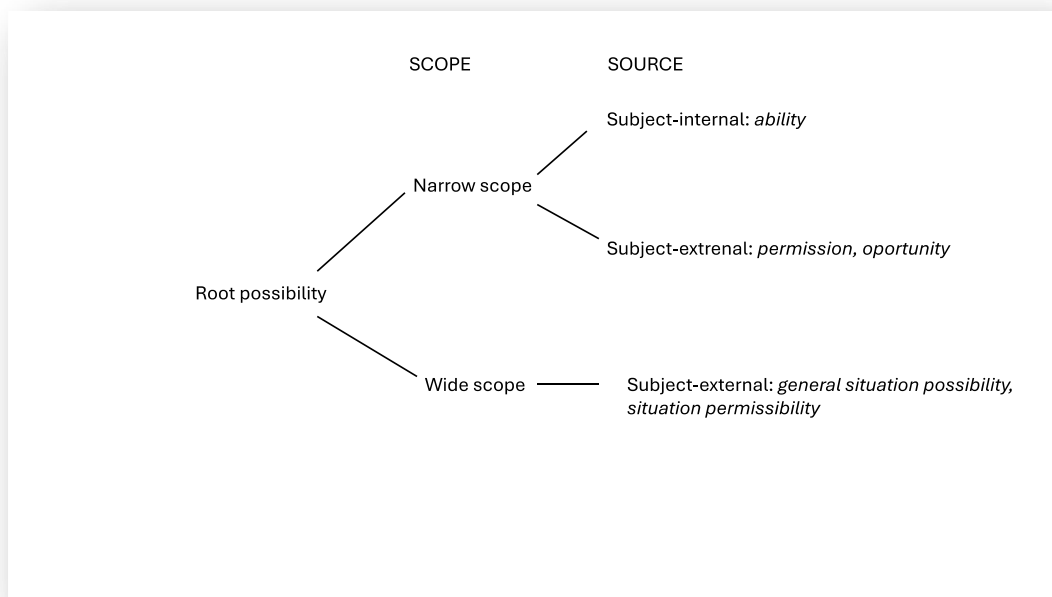
(převzato z: Coates, 1995: 57–58; podtrženo autorkou práce)

V případě věty (7a) mluvčí nepředává pouze informaci o možném zpoždění, zároveň vyjadřuje svou nejistotu. Věta (7b) je dle Coates pouze tvrzením (tzv. „*statement of fact*“), (ne)jistota mluvčího zde není zahrnuta.

V tomto ohledu se pohled Jennifer Coates zásadně liší od toho Langackerova. I v příkladu (b) je totiž určitým způsobem zahrnut postoj mluvčího (ačkoli se zde nejedná o vyjádření míry jistoty), a daná situace je tedy do určité míry subjektivní (užitím modálního slovesa zvyšujeme míru subjektivity). Můžeme zde uvažovat spíše o zdroji faktorů, které ovlivňují realizaci dané situace. V případě epistemické možnosti (7a) jsou faktory spíše interní, a proto je zde míra subjektivity vyšší³². Kořenová možnost (7b) je zároveň ovlivněna i faktory externího charakteru.

Otázkou významu kořenové možnosti (*root possibility*) se ve své sémanticko-pragmatické studii zabývá dvojice autorek Depraetere–Reed (2011). Svou teorii zakládají na třech kritériích a rozlišují mezi tzv. úzkým (*narrow scope*) a širokým (*wide scope*) rámcem. Úzký rámec znamená, že je daná situace možná pro subjekt, široký rámec zastřešuje situace obecnějšího charakteru, kdy je něco obecně možné ve vztahu k celé klauzi. První kritérium rozlišuje, zda se modální význam možnosti týká přímo subjektu, tzn. zda je daná situace možná pro subjekt (*narrow scope*), nebo se jedná o obecné vyjádření možnosti (*wide scope*). V rámci druhého kritéria autorky pozorují, zda je to subjekt, který danou situaci (ne)umožňuje (*internal source*), nebo je (ne)naplnění situace ovlivněno vnějšími okolnostmi (*external source*). Poslední kritérium zohledňuje absenci či přítomnost potenciální bariéry (*potential barrier*) u některých interpretací – zdroj možnosti (*source*) je schopen v některých případech klást překážky, které znemožňují realizaci děje. Pro kořenovou možnost autorky navrhují následující schéma (Obrázek 5), které představuje základní významové odstíny: pro možnost, která se týká přímo subjektu, uvádí schopnost (interní), svolení a příležitost (externí); pokud se daná situace netýká přímo subjektu, jedná se o obecnou možnost nebo svolení. Depraetere (2014) se stejným způsobem snaží definovat ne-epistemickou potřebu (*non-epistemic necessity*) a dochází k závěru, že kritérium potenciální bariéry v tomto případě nelze aplikovat.

³² Obecně lze konstatovat, že modální slovesa v epistemické interpretaci vykazují vyšší míru subjektivity než modální slovesa v ne-epistemické interpretaci. K tomu detailně viz sekce 3 a 4.

Obrázek 5: Významy kořenové možnosti (převzato z: Depraetere–Reed, 2011: 14)

Německá lingvistka Angelika Kratzer, která se věnuje modalitě v angličtině a němčině ze sémanticko-syntaktického hlediska, se přiklání k tradiční terminologii epistemická a kořenová modalita z důvodu její univerzality. Sama autorka (2012: 50–51) však navrhuje vlastní termín pro modální slovesa v kořenové interpretaci – *circumstantial modals* (okolnostní modální slovesa). Modální slovesa v kořenové interpretaci jsou obvykle orientována do budoucnosti a obecně odkazují k různým tendencím lidí či věci k něčemu a k prostorovým a časovým okolnostem. Obecně lze říci, že právě aktuální okolnosti umožňují realizaci daného děje, nebo jí naopak zabraňují.

Autorka zdůrazňuje, že epistemická a kořenová modální slovesa v němčině se liší syntakticky (epistemická se dostávají do vyšších pozic v rámci hierarchie slovesných frází, kořenová se objevují v nižších pozicích³³). V němčině existují dvě neutrální modální slovesa *müssen* a *können*, která mohou vyjadřovat jak epistemickou, tak kořenovou modalitu, interpretace pak závisí na syntaktické pozici slovesa ve větě (Kratzer, 2012: 55).

³³ “Epistemic and root modals differ syntactically. Epistemic modals occupy high positions in the hierarchy of verbal inflectional heads, root modals appear in lower positions.” (cit. Kratzer, 2012: 50) Generativní gramatika syntakticky zachycuje jazykové struktury do tzv. stromových grafů, které jsou hierarchicky uspořádány. Tzv. slovesná hlava (*verbal head*) je fráze, jejímž základním členem je sloveso. Dle Kratzer se právě modální slovesa v epistemické interpretaci dostávají do hierarchicky vyšších pozic v rámci jazykové struktury.

2.5 Modální slovesa v rámci španělské tradice

Autoři, kteří se zabývají tématem modality ve španělštině, se neshodují na jedné ucelené klasifikaci modálních sloves ani na jednotném vymezení jejich významů a funkcí a jednotné terminologii. V centru pozornosti studií o španělské modalitě stojí totiž interpretace slovesných modů, a to zejména opozice indikativ–subjuntiv (srov. Gili Gaya, 1983; Kratochvílová, 2018a; Porto Dapena, 1991; Ridruejo, 1999; RAE, 2009; Zavadil, 1980; Zavadil–Čermák, 2010; mj.).

Ve španělské tradici jsou modální slovesa chápána jako tzv. modální perifráze a gramatiky s nimi operují stejným způsobem, jakým pracují s dalšími slovesnými perifrázemi (také opisné slovesné vazby). Španělský systém slovesných perifrází je velmi bohatý a slouží k vyjadřování kategorie povahy slovesného děje (též německý termín *Aktionsart*; španělsky *modo de acción* nebo *carácter de la acción verbal*³⁴), tedy různých temporálně-kvalitativních vlastností děje. Zavadil–Čermák (2010: 315) vydělují modální perifráze právě z toho důvodu, že na rozdíl od ostatních vyjadřují významy modální³⁵ (nikoli fázové, časové či kvantitativní). Zde se setkáváme i s termínem premorfologické útvary (autorem termínu je Jan Šabršula; srov. Šabršula: 1983), což je dle autorů moderní ekvivalent španělských termínů *perífrasis verbales* nebo *construcciones perifrásticas*. Jedná se o útvary, které stojí na pomezí volných syntaktických spojení a analytických morfologických tvarů. Na rozdíl od auxiliantů analytických morfologických tvarů si tyto částečně ponechávají svůj původní lexikální význam, který je však obvykle posunutý nebo oslabený (2010: 240).

Důvodem této příslušnosti k slovesným perifrázím je zcela evidentně formální podobnost: každá perifráze se skládá z pomocného slovesa (*verbo auxiliar*) a ze slovesa plnovýznamového (*verbo auxiliado/pleno*) v neurčitém slovesném tvaru (RAE, 2009: 2112). Právě dle neurčité slovesné formy lze perifráze dělit ze syntaktického hlediska na perifráze s infinitivem, gerundiem a participiem (Gómez Torrego, 1988). Mnohem častěji při klasifikaci převládá sémantické hledisko nebo je kombinací obojího (srov. Fernández de Castro, 1999; Gili Gaya, 1983; Gómez Torrego, 1999; RAE, 2009; a další).

Gómez Torrego definuje skupinu modálních slovesných perifrází jako „construcciones en las que la acción del infinitivo es vista por el hablante como obligatoria, necesaria, deseada, posible, probable, etc.” (cit. 1999: 3347) a zdůrazňuje, že pro jejich perifrástické chápání musí

³⁴ Zavadil–Čermák (2010: 315) nepovažují termín *modo de acción* za příliš vhodný vzhledem k existenci termínu *modo verbal*, který odkazuje ke slovesnému způsobu. Proto se spíše přiklání ke španělskému ekvivalentu *carácter de la acción verbal*.

³⁵ Fernández de Castro (1999: 151) považuje modální perifráze za ne-faktuální (*no factuales*), ostatní perifráze naopak za faktuální (*factuales*), protože odrážejí realitu.

konstrukce splňovat určité formální a syntaktické náležitosti. Obecně modální perifráze vyjadřují tři sémantické roviny: epistemickou, deontickou a dynamickou (Fábregas, 2014: 68; Criado de Diego – San Mateo Valdehita, 2020: 84).

RAE (2009: 2113), stejně jako Zavadil–Čermák (2010) a Gómez Torrego (1999), vyděluje modální perifráze (*perífrasis modales*) od všech ostatních, které souhrnně nazývá temporálně-aspektuálními perifrázemi (*perífrasis tempoaspectuales*). Výše uvádíme (viz pozn. 27), že RAE (2009: 2140) pracuje s termíny *modalidad epistémica* (také *impersonal* či *proposicional*) a *modalidad radical* (také *personal*). Modální perifráze mohou vyjadřovat oba tyto póly modality. Za modální perifráze RAE považuje *tener que* + infinitiv („muset“), *deber (de)* + infinitiv („mít povinnost“), *poder* + infinitiv („moci“) a *haber de* + infinitiv („muset“). Gómez Torrego (1999: 3337) k těmto perifrázím ještě přidává neosobní konstrukci *haber que* + infinitiv („je třeba“) a Fernández de Castro (1999: 148) sloveso *parecer* + infinitiv („zdát se“).

Gómez Torrego (1999: 3362–3364) vedle těchto základních modálních perifrází zmiňuje další konstrukce s infinitivem, které vyjadřují modalitu a které musí splňovat určité syntaktické restriktce, aby mohly být chápány jako perifrastické konstrukce (jedná se o případy s nulovým nebo neživotným subjektem): *lograr/conseguir* + infinitiv („dosáhnout“), *intentar / tratar de* + infinitiv („pokusit se“) a *querer* + infinitiv („chtít“).

Gili Gaya (1983: 111–119) věnuje zvláštní pozornost vyjadřování obligace. Modální perifrázi *haber de* + infinitiv považuje za vývojově nejstarší. Ve své klasifikaci dělí modální perifráze na hypotetické (*deber de* + infinitiv) a na perifráze, které vyjadřují nutnost či povinnost (*obligativas*; *haber de* + infinitiv, *haber que* + infinitiv, *tener que* + infinitiv). Oba typy řadí mezi tzv. progresivní perifráze vedle inchoativních, terminativních, aproximativních a reiterativních perifrází. Sloveso *poder* a *deber* v kombinaci s infinitivem staví Gili Gaya mimo tuto klasifikaci. Tato dvě slovesa považuje za modální (nikoli za modální či progresivní perifráze). Tvrdí, že ve zcela výjimečných případech slovesa *poder* a *deber* zastávají funkci pomocného slovesa. Obě slovesa vyjadřují explicitně svůj modální význam: sloveso *deber* vyjadřuje samo o sobě obligaci, sloveso *poder* možnost. Podobným způsobem pracují s perifrázemi Fente Gómez – Fernández Álvarez – Feijoo (1987: 62), kteří stejně jako Gili Gaya vymezují kategorii obligativních perifrází, *deber (de)* však řadí mezi perifráze, které vyjadřují domněnku (*perífrasis aproximativa, y de conjetura*), bez ohledu na to, zda se jedná o perifrázi *deber* + infinitiv nebo *deber de* + infinitiv. Podobně jako u Gily Gayi není sloveso *poder* součástí této klasifikace a autoři jej ve své práci nezmiňují. Naopak Zavadil–Čermák (2010:

264–266) vedle již zmiňovaných perifrází *tener que* (vyjadřuje MV³⁶ volní nutnostní), *deber* (vyjadřuje MV volní nutnostní; v kombinaci s předložkou *de* nabývá významu potenciálního probabilitivního) a *haber de* (vyjadřuje MV volní nutnostní), považují za modální slovesa také *poder* (vyjadřuje MV potenciální možnostní) a *querer* („chtít“, vyjadřuje MV volní intenci). Fernández de Castro (1999: 148) naopak nepovažuje sloveso *querer* za perifrastické.

Na rozdíl od výše zmíněných autorů Alarcos Llorach (1995: 260–263) dělí perifráze s infinitivem dle syntaktického hlediska. První skupinou jsou tzv. *perífrasis con infinitivo inmediato* (infinitiv následuje ihned po osobní formě modálního slovesa). Alarcos Llorach mezi tato modální slovesa řadí *poder*, *deber* a *soler* („mít ve zvyku“). U druhé skupiny perifrází, tzv. *perífrasis con infinitivo mediato*, předchází infinitivu spojka *que* nebo předložka *de*. Zde autor, stejně jako předchozí autoři, zvláště hovoří o významu obligace. Spíše než sémantické hledisko ho však zajímá syntaktické fungování perifrází a jejich kompatibilita s různými typy syntaktických členů.

Je tedy evidentní, že slovesa jako *poder*, *soler*, *querer*, ale i *deber* (nevyžadují spojku *que*) nejsou primárně považována za modální pomocná slovesa, nýbrž za slovesa s modálním významem. To je důvodem, proč ve španělštině neexistuje univerzální klasifikace. Silva Corvalán (1995: 67–70) však tvrdí, že slovesa *poder* a *deber* lze považovat za modální pomocná slovesa na rozdíl od sloves *querer*, *saber*, *osar* („odvážit se“) nebo *soler*. Narbona Jiménez (1989) se zamýšlí nad tím, zda lze vůbec mluvit o konceptu modálního slovesa ve španělštině. Autoři se obecně snaží najít určitý stupeň koheze mezi infinitivem a celou řadou sloves, ale dle autora je klíčová právě sémantická povaha.

Pro naši následnou analýzu se nám zdá nevhodnější klasifikace, kterou navrhuje RAE a která přímo vyděluje námi zkoumané perifráze jako modální. Tuto klasifikaci si nicméně rozšíříme o perifrázi *haber que* + infinitiv, která se ze své podstaty (jedná se o neosobní konstrukci) liší od ostatních modálních perifrází. RAE (2009: 2148) právě z tohoto důvodu částečně zpochybňuje její přináležitost k perifrázím, jelikož subjekt pomocného a plnovýznamového slovesa není identický.

Z výše uvedeného vyplývá, že modální slovesa ve španělštině jsou chápána spíše jako periferní prostředek pro vyjádření modality a na rozdíl od angličtiny nejsou předmětem mnoha studií. Výše zmíněné klasifikace jsou založeny buďto výlučně na sémantických kritériích, popřípadě kombinují syntaktické a sémantické hledisko. Některé práce se však snaží o analýzu

³⁶ K Zavadilově teorii modálních významů (MV) více viz 2.2.

španělských modálních sloves z různých perspektiv v kontrastu k těm anglickým. Zde si představíme některé z nich.

2.5.1 Sémanticko-pragmatická analýza

Carmen Silva-Corvalán (1995)

Silva-Corvalán se ve své práci věnuje španělským modálním slovesům *poder* a *deber* a podrobuje je sémanticko-pragmatické analýze. O pozici modálních sloves ve španělštině tvrdí, že „Spanish modals have received little attention, perhaps due to the fact that their syntactic characteristics have not appeared to be as distinct as those of the English modals when compared with other verbs which may occur in auxiliary position in verbal periphrases” (cit. 1995: 68). Silva-Corvalán přímo navazuje na studii Michaela R. Perkinse (1982), který při studiu anglických modálních sloves volí monosémantický přístup. U každého modálního slovesa analyzuje základní význam, který je nezávislý na kontextu.

Zkoumá tato dvě modální slovesa v kontextu a pozoruje faktory, které ovlivňují jejich význam. Tvrdí, že každé modální sloveso má svůj základní a neměnný význam (*core meaning/invariant meaning*), který je přítomen vždy, ale zároveň přináší další tzv. kontextualizované významy (*contextualized meanings*), tedy významy, které jsou výsledkem interakce s dalšími elementy v rámci kontextu (morfosyntaktickými, sémantickými, prozodickými a pragmatickými). Prototypický význam (*prototypical discourse meaning*) je nejčastějším kontextualizovaným významem daného modálního slovesa (1995: 69–73).

Autorka dochází k závěru, že monosémantický přístup je pro španělštinu vhodný, protože různé modální významy (schopnost, možnost, svolení, zdvořilost) jsou výsledkem interakce modálního slovesa s dalšími (jazykovými i extralingvistickými) elementy v rámci diskurzu. Modální slovesa a jejich významy z velké části závisí na kontextu a je v podstatě nemožné je studovat bez jeho zohlednění. Pracuje se základními kontextualizovanými významy epistemické a kořenové možnosti (*epistemic/root possibility*).

Pro sloveso *poder* navrhuje formuli *K (C does not preclude X)*, kdy *IM (invariant meaning)* je *does not preclude* („neznemožňuje“), *K* zastupuje všeobecné principy týkající se chápání světa a mezilidské komunikace (právní, společenské, přírodní apod.), *C* okolnosti, za kterých je *K* relevantní, a *X* stav věcí, děj, který tvoří obsah propozice (1995: 76). Pro sloveso *deber* navrhuje formuli *K (C requires X)*, kdy *IM* je *requires* („vyžaduje“). Oproti *poder* je tedy u slovesa *deber* evidentní větší míra jistoty a důvěry ze strany mluvčího vzhledem k realizaci daného děje (1995: 86).

Rosa Rabadán (2006)

Kontrastivní analýza španělských a anglických modálních sloves španělské lingvistky Rosy Rabadán zkoumá, do jaké míry je jako protějšek k anglickému modálnímu slovesu použita ve španělštině jedna z modálních perifrází. Na úvod se zamýšlí, jestli ve španělštině existuje jasně vymezená sada modálních sloves, která by odpovídala těm anglickým, a tvrdí následující.

„There is no trace in the literature on Spanish grammar of the existence of such a modally defined set, arguably because it does not exist. [...] In terms of their perceived similarity, PODER and DEBER would thus be the obvious correspondents of the “possibility” and “obligation/necessity” English modals.” (cit. Rabadán, 2006: 262)

Sama uznává, že pro účely kontrastivní analýzy je složité vytvořit klasifikaci významů modálních sloves, jelikož španělština disponuje širší škálou prostředků pro vyjádření modality a při vyjadřování modálních významů se uchyluje ke kombinaci vícero typů prostředků, zejm. lexikálních a flektivních (2006: 265–267). Do své analýzy zahrnuje celkem šest modálních perifrází: *deber (de) + infinitiv*, *tener que + infinitiv*, *haber de/que + infinitiv* a *poder + infinitiv*.

Rabadán vychází ze základní sémantické opozice „možnost“ (*possibility*) vs. „obligace“/„potřeba“ (*obligation/necessity*). U každého modálního slovesa v angličtině i španělštině definuje sémantické významy (*semantic values*) a jejich procentuální zastoupení v jazykovém materiálu (autorka pracuje s jazykovými korpusy Bank of English a CREA). U španělštiny je situace zásadně komplikovanější, protože do hry vstupují slovesné módy, které ovlivňují význam jednotlivých modálních perifrází (autorka tak od sebe odděluje jazykový materiál v indikativu a subjunktivu). Rabadán dochází k závěru, že nejjasnější korespondence mezi angličtinou a španělštinou je u významu obligace/potřeba (anglické *must* a španělské *deber + infinitiv*, které je druhou nejfrekventovanější perifrází po *poder + infinitiv* ve zkoumaném jazykovém materiálu). U významu možnosti anglickým modálními slovesům *might*, *could*, *may* a *can* odpovídá nejčastěji španělská perifráze *poder + infinitiv*. Je však zcela zřejmé, že pro mnoho významů, které v angličtině zastávají modální slovesa, má španělština další formálně odlišné prostředky.

Miriam Thegel – Josefin Lindgren (2020)

Thegel–Lindgren se v rámci své kvantitativní analýzy snaží na základě pěti proměnných (slovesný čas, polarita, gramatická osoba, diateze, zdroj potřeby), které úzce souvisejí s konceptem (inter)subjektivity, analyzovat sémantické rozdíly mezi deontickým použitím modálních perifrází *deber + infinitiv* a *tener que + infinitiv*. Jedinečnost této práce tkví právě

v kvantitativní analýze dat. Jak autorky samy uznávají, kvantitativní přístup ke studiu modálních sloves ve španělštině je velmi ojedinělý, většina studií nabízí pouze rozборы často uměle vytvořených příkladů.

Subjektivitu chápou jako vyjádření postoje a perspektivy mluvčího. V případě (inter)subjektivity se autorky přiklání k Nuytsovu (2012) pojetí (k tomu více viz 3.1) – propozice je subjektivní, pokud je za ni „zodpovědný“ výlučně mluvčí, u intersubjektivní propozice je daný postoj sdílený mezi mluvčím a ostatními účastníky komunikační situace (2012: 57–58). Thegel–Lindgren tvrdí, že právě na (inter)subjektivitě závisí volba jednoho či druhého modálního slovesa. Na základě analýzy jednotlivých proměnných dochází k závěru, že *deber* + infinitiv se používá častěji pro vyjádření intersubjektivních významů (vyjadřuje sdílenou perspektivu), *tener que* naopak vyjadřuje častěji subjektivní významy (mluvčí vyjadřuje čistě svou vlastní perspektivu). Kvantitativní studie dvojice autorek Thegel–Lindgren je kognitivní teorii velmi blízká, jelikož vychází z konceptu (inter)subjektivity, tedy z kognitivní sémantiky.

2.5.2 Temporalita modálních sloves

Brenda Laca (2006, 2010)

Problematikou modálních sloves se zabývá také francouzská lingvistka Brenda Laca, která se spíše než na významy jednotlivých modálních sloves zaměřuje na interakci času a modality. Vychází z toho, že jsou tyto kategorie inherentně propojené a že se navzájem ovlivňují. Uvádí, že anglická modální slovesa jsou ze své morfologické podstaty defektivní: „o bien carecen de morfología temporal y aspectual, o bien presentan una morfología en buena medida opaca“ (cit. 2006: 1). Španělská modální slovesa jsou naopak kompletní flektivní paradigmata, to však neznamená, že se jedná o jasně vymezený systém bez sémantických překryvů.

Základní předpokladem analýzy (2006) je, že modální slovesa v epistemické interpretaci se zásadně liší od ostatních typů v rámci interakce s kategorií času. Autorka navazuje na Condoravdiho (2002; Condoravdi–Kaufmann, 2005), který tvrdí, že ne-kořenová užití modálních sloves v angličtině umožňují kombinaci pouze s přítomným časem nebo tzv. „zero tense“³⁷. Ve španělštině se však dle autorky setkáváme s epistemickými interpretacemi v kombinaci s minulými časy (*pretérito imperfecto*, *pretérito perfecto simple*, *pretérito perfecto*

³⁷ Laca (2006: 7) uvádí, že typickým příkladem *tiempo cero* ve španělštině je užití minulého času *pretérito imperfecta* v rámci souslednosti časové, kde vyjadřuje *presente del pasado* („přítomnost v minulosti“). Např. *Me dijo que estaba en casa* je reprodukováni informace „*está en casa*“. V tomto případě sloveso vedlejší věty závisí na slovesu hlavní věty, které je v minulém čase (*dijo que*).

compuesto a pretérito pluscuamperfecto) a kondicionálem.³⁸ Tuto interakci mezi modalitou a kategorií času nazývá jako *inversión de ámbito* – přestože se minulý čas realizuje morfologicky skrze modální sloveso, neovlivňuje časové zakotvení modálního slovesa (časový interval modálního úsudku je stále shodný s momentem promluvy), nýbrž slovesa v infinitivu, které je na tom modálním závislé (temporální informace se tak realizuje na strukturně nižší pozici). Autorka navrhuje následující schematickou reprezentaci, kde je evidentní, že je časová informace sémanticky realizována na slovesu závislém: [Modal [T [SV]]] (Laca, 2006: 9–10). Zároveň platí, že ten z minulých časů, který je v daném kontextu zvolen jako slovesný čas modálního slovesa, přímo odpovídá výběru času v případě struktury bez modálního slovesa. Laca uvádí následující příklad:

- 8) a. En aquella época, tenía alrededor de veinte años.
b. *En aquella época, tuvo alrededor de veinte años.
a. En aquella época, podía tener alrededor de veinte años.
b. *En aquella época, pudo tener alrededor de veinte años.

(převzato z: Laca, 2006: 11; podtrženo autorkou práce)

V kontextech typu (8) je užití *pretérita indefinida* (*tuvo*) obecně nepřijatelné. Proto je i struktura s modálním slovesem v tomto čase (*pudo tener*) v tomto kontextu vyloučena. To je dle autorky jasný důkaz, který potvrzuje stanovenou hypotézu (*inversión de ámbito*).

Autorka se dále zabývá paralelou mezi strukturami „modální slovo v *pretéritu perfectu* + infinitiv“ a „modální sloveso v přítomném čase + složený infinitiv“³⁹. V příkladu (9a), který je dle autorky i přirozenější volbou rodilých mluvčích, je informace předčasnosti realizována skrze infinitiv plnovýznamového slovesa.

- 9) a. Supongo que ese debe haber sido el motivo de su renuncia.
b. Supongo que ese ha debido ser el motivo de su renuncia.

(převzato z: Laca, 2006: 12; podtrženo autorkou práce)

Autorka tedy dochází ke dvěma závěrům. V případě epistemické interpretace je vyžadováno, aby modální úsudek byl souběžný s momentem promluvy (přítomný čas) nebo

³⁸ V případě *pretérita imperfecta* a kondicionálu (*futuro del pasado*, tedy „budoucnost v minulosti“) se velmi často jedná o interpretace jako tzv. *tiempo cero*, ale existují i kontexty mimo souslednost časovou, kde obě paradigmaty vyjadřují svůj původní temporální/aspektuální význam.

³⁹ A analogicky: „modální sloveso v *pretérito pluscuamperfecto* + infinitiv“ a „modální sloveso v *pretérito imperfecto* + složený infinitiv“.

s referenčním bodem v minulosti (v případě souslednosti časové, užití *pretérita imperfecta* pro relativní souběžnost). V případě epistemických modálních sloves je však možné, aby byla temporální informace sémanticky realizována na plnovýznamovém slovese v infinitivu (ačkoli formálně připadá na modální sloveso), a modální úsudek tak zůstává bez temporálního zakotvení (Laca, 2006: 13).

V případě ne-epistemické interpretace modálních sloves v *pretéritu indefinidu* autorka hovoří o dvou možných interpretacích: kontrafaktuální (*sentido contrafactual*; za určitých podmínek by se daná situace mohla nějak vyvíjet, ale reálně tomu tak není) a implikativní (*sentido implicativo*; reálně tomu tak je). Následující příklad lze tedy interpretovat dvěma způsoby.

10) María pudo/debió escapar.

a. María habría podido/debido escapar, pero no lo hizo. [contrafactual]

Marie (byla bývala) mohla/měla utéct, ale neudělala to.

b. María logró / se vio obligada a escapar. [implicativo]

Marie dokázala / byla donucena utéct.

(převzato z: Laca, 2006: 13; přeloženo autorkou práce)

Tato ambivalence existuje pouze u modálních sloves *poder* a *deber* zejména v *pretérito perfecto simple* (marginálně, u některých mluvčích, i v *pretérito perfecto compuesto*). U zbylých modálních sloves zůstává pouze implikativní interpretace: *María tuvo que escapar* (*Marie musela utéct, a utekla*). Implikativní interpretace vyžaduje přítomnost agentu, který má určitý záměr, ale v podstatě nemá žádné temporální restriky (Laca, 2006: 14–16). Laca (2010: 28) považuje kontrafaktualitu u španělských modálních sloves v *préteritu* za velmi specifický význam. Francouzština, se kterou španělštinu srovnává, tuto interpretaci neumožňuje. Dalším zdrojem kontrafaktuality je kondicionál, který umožňuje ve španělštině dvojí strukturu: „jednoduchý kondicionál + složený infinitiv“ (11a) nebo „složený kondicionál + infinitiv“ (11b) (2010: 18–20).

11) a. María podría haberse quedado en México, pero prefirió volver a su país.

(převzato z: Laca, 2010: 20)

b. María habría podido quedarse en México, pero prefirió volver a su país.

(analogicky doplněno autorkou práce)

První konstrukce je frekventovanější a ve španělštině ji lze použít pro vyjádření možnosti i potřeby. Ve francouzštině tuto strukturu umožňuje modální sloveso *devoir* (a to jen velmi omezeně), sloveso *pouvoir* nikoli (Laca, 2010: 19–20).

Interakci kategorie času a modality se věnuje i dvojice autorek Borgonovo–Cummins, které srovnávají situaci v angličtině se španělštinou a francouzštinou. Modální slovesa v angličtině a v románských jazycích srovnávají následujícím způsobem.

„Modals in English are tense-impooverished, sometimes not even exhibiting tense contrasts, and of course, English modal forms are aspect-free. The situation is quite different in Romance, where modals are inflected to the full glory of the verbal paradigm.” (cit. Borgonovo–Cummins, 2007: 1)

V této studii autorky pracují s hypotézou, že u epistemické interpretace je temporálně umístěno sloveso plnovýznamové, zatímco u kořenové modality temporální zakotvení spadá pouze na modální sloveso (kořenové modální sloveso tak vyjadřuje temporalitu formálně i sémanticky) (srov. Laca, 2006). U epistemické interpretace se MET (*modal evaluation time*, čas modálního úsudku) rovná UT (*utterance time*, okamžik promluvy) a temporálně-aspektuální informace připadají na infinitiv. V ne-epistemické interpretaci slovesný čas zakotvuje MET. V kombinaci s minulým časem tak MET předchází UT. V epistemických interpretacích má tedy modalita přednost před temporalitou, zatímco u těch kořenových má temporalita přednost před modalitou (Borgonovo–Cummins, 2007).

Pokud je modální sloveso v préteritu, autorky definují tři interpretace: „the epistemic construal, the reading with an actuality entailment, and the counterfactual reading“.

12) Pedro pudo ganar la carrera.

- a. Pedro may have won the race. [epistemic]
Pedro asi vyhrál ten závod.
- b. Pedro managed to win the race. [actuality entailment]
Pedro dokázal vyhrát ten závod.
- c. Pedro could have won the race. [counterfactual]
Pedro mohl vyhrát ten závod.

(převzato z: Borgonovo–Cummins, 2007: 6; přeloženo autorkou práce)

První příklad (12a) je epistemický úsudek, (12b) odpovídá implikativní interpretaci (srov. Laca, 2006), (12c) je kontrafaktuální význam – mohl vyhrát, ale nevyhrál. V případě kontrafaktuálního významu vítězí modalita nad temporalitou, jelikož préteritum zde

nevyjadřuje realitu (2007: 6–9). Stejně jako Laca (2006, 2010) uvádí, že francouzština disponuje pouze prvními dvěma interpretacemi.

Autorky se zmiňují i o negaci modálních sloves. Tvrdí, že „NEG scopes over *poder/pouvoir*, and *deber/devoir* scope over NEG“ (cit. 2007: 13). To znamená, že u významu možnosti je negován celkově modální úsudek, zatímco u významu potřeby negujeme pouze obsah propozice. Borgonovo–Cummins uvádí následující příklady.

13) a. Pedro no podía estar en casa.

Pedro nemohl být doma.

= not [possible [P be at home

b. Pedro no debía estar en casa.

Pedro neměl být doma.

= necessary [not [P be at home

(převzato z: Borgonovo–Cummins, 2007: 13; přeloženo autorkou práce)

Oproti Laca (2006) autorky v podstatě vylučují kontrafaktuální význam v kombinaci se složeným minulým časem *pretérito perfecto compuesto* ze dvou důvodů: (a) jen určitá část rodilých mluvčích (zejm. pevninské Španělsko) jej používá produktivně, (b) sémantika tohoto času blokuje kontrafaktuální interpretaci (vztahuje minulý děj do přítomnosti, resp. daný minulý děj má následek do přítomného okamžiku) (2007: 16).

2.5.3 Shrnutí

Na základě výše popsáných studií si tedy můžeme udělat představu o tom, jakým směrem se aktuálně ubírají analýzy modálních sloves ve španělštině. V současnosti lingvisté obecně upouštějí od čistě sémantické analýzy a výše zmiňované kvantitativní analýzy jsou spíše výjimečné. Důvodů můžeme zmínit hned několik. Mezi autory nepanuje jasná shoda, kolika modálními slovesy španělština disponuje a kde je hranice, která odděluje modální slovesa od ostatních pomocných/polopomocných sloves. Dalším důvodem je specifická povaha modálních sloves – ta se nedají zkoumat bez zahrnutí kontextu a extralingvistických elementů, a proto je v těchto studiích výrazně posílena i pragmatická složka. Tím se však jakákoli analýza stává komplikovanou, jelikož nelze zcela objektivně oddělit jednotlivé významové nuance. U kontrastivních studií s angličtinou analýzu komplikuje pozice modálních sloves v systému jednotlivých jazyků. Španělština disponuje širokou škálou vyjadřování modalit, zatímco modální slovesa v angličtině tvoří jádro systému. Aktuálním problémem je temporalita modálních sloves. Autoři si všímají toho, že temporalita je v úzké interakci s modalitou a že

temporalita nefunguje identicky u epistemické a ne-epistemické modality. Studie se zaměřují zejména na minulé časy a na kontrafaktualitu.

Můžeme tedy pozorovat, že zmiňované studie se zaměřují pouze na určitý aspekt problému a neexistuje komplexní studie, která by se snažila celou problematiku nějakým způsobem zobecnit a systémově zastřešit. V tomto ohledu se nám kognitivní analýza jeví jako vhodná možnost, jelikož dostatečně reflektuje sémantickou povahu modálních sloves i extralingvistický kontext. Než tedy přejdeme ke kognitivní teorii a samotné analýze, považujeme za důležité zde uvést i sémantickou charakteristiku jednotlivých modálních sloves.

2.5.4 Sémantická charakteristika modálních sloves ve španělštině

Na následujících stránkách si charakterizujeme jednotlivá modální slovesa z hlediska jejich sémantiky. U každého modálního slovesa ilustrujeme základní sémantické významy příklady z korpusu. Na úvod je nutno podotknout, že v některých případech dochází k významovým překryvům, a i na základě kontextu, který poskytuje korpus (InterCorp⁴⁰), je velmi obtížné definovat, kterému významu daný příklad přináleží. V tomto ohledu spatřujeme jakoukoli sémantickou analýzu modálních perifrází za velmi komplikovanou a často nepřesnou a intuitivní.

2.5.4.1 *Poder + infinitiv*

Konstrukce *poder + infinitiv* má poněkud problematické postavení v rámci již zmíněných klasifikací. Někteří autoři (Gili Gaya, 1983; Fente Gómez – Fernández Álvarez – Feijoo, 1987) ji nedefinují jako perifrázi, jelikož sloveso *poder* nepovažují za gramatikalizované (tzn. za pomocné sloveso, které pozbylo svého původního významu). Většina autorů se nicméně shoduje v tom, že se jedná o perifrázi, která se ze syntaktického i sémantického hlediska chová stejně jako ostatní modální perifráze.

Nejčastějšími významy, které tato perifráze vyjadřuje, jsou možnost (epistemická modalita), schopnost a svolení (kořenová modalita). V epistemickém významu alternuje s gramatikalizovanými konstrukcemi *puede que* a *puede ser que* (Rivero, 1975: 402; Gómez Torrego, 1988: 9; RAE, 2009: 2149). V určitých slovesných časech a způsobech (přítomný čas, imperfektum a kondicionál) vyjadřuje *poder + infinitiv* zdvořilost (Gómez Torrego, 1999: 3362) a v kombinaci s příslovcem *ya* vyjadřuje obligaci či potřebu (RAE, 2009: 2150; Gómez

⁴⁰ Čermák, P. – Vavřín, M. – Zasina, A. J.: *Korpus InterCorp – španělština, verze 13 z roku 2021*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z WWW <http://www.korpus.cz>.

Torrego, 1999: 3362) nebo také výčitku⁴¹ směrem k adresátovi. Perifrázi lze použít i ve zvolacích konstrukcích, které jsou expresivní a vlastní hovorovému jazyku. V tomto kontextu perifráze vyjadřuje řadu významů (např. ironie, obdiv, údiv): *Pero hija, ¿si puedo ser tu abuelo!* (Gómez Torrego, 1988: 97).

Gómez Torrego (1988: 96–97; podtrženo autorkou práce) hovoří o časté neutralizaci významu se slovesy *deber* a *saber*: *No se puede fumar en las aulas* (= *no se debe fumar*), *La verdad es que no podría decirte lo que pasó* (= *no sabría decirte*).

Fernández Castro (1999) považuje perifrázi *poder* + infinitiv za nejbohatší, co se týče různorodosti modálních významů. Všechny interpretace demonstruje na následujícím příkladu (14).

14) Juan puede venir.

- A. Creo que Juan viene.
- B. Un hecho posible entre otros es que Juan venga.
- C. Juan está capacitado para venir.
- D. Juan está autorizado a venir.
 - a. Sé que Juan tiene permiso para venir.
 - b. Doy a Juan permiso para que venga.

(převzato z: Fernández Castro, 1999: 156)

Interpretace 14A a 14B je epistemická – Fernández Castro (1999: 158) chápe rozdíl mezi těmito dvěma příklady jako objektivní (14B) a subjektivní (14A) epistemickou modalitu (srov. Lyons, 1977: 797). V případě (14A) tedy mluvčí vyjadřuje svůj postoj, v (14B) nevyjadřuje svůj postoj explicitně, jedná se o úsudek na základě obecné znalosti reality. Interpretace 14C a 14D je kořenová (popř. *event modality*, srov. Palmer, 2001) – lze říci, že (14C) vyjadřuje modalitu dynamickou (schopnost) a (14D) modalitu deontickou (svolení). U (14D) autor uvádí dvě interpretace – rozdílem mezi nimi je, že u (b.) je mluvčí přímo zdrojem obligace.

Následující Tabulka (3) shrnuje základní významy perifráze *poder* + infinitiv, které uvádí výše zmiňované sekundární zdroje, a každá kategorie je ilustrována vlastními příklady z korpusu. Často nicméně dochází k významovým překryvům mezi jednotlivými kategoriemi a u některých případů dochází ke kombinaci více významů.

⁴¹ Gómez Torrego (1988: 95) zmiňuje i konstrukce bez příslovce *ya*, které vyjadřují výčitku. V těchto konstrukcích je však třeba určité kontextuální doplnění (podtrženo autorkou práce). Uvádí příklady: *¿Te puedes callar de una vez?!; ¿Te podías hacer casado, digo yo!*

Tabulka 3: Sémantické významy modální perifráze *poder* + infinitiv

možnost	<p>15) Y mientras tanto están produciendo una confusión y un desorden que <i>puede terminar</i> en un desastre. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 4. 6. 2021. Isabel Allende – <i>Casa de los espíritus</i>.)</p> <p>16) En la flacura en que estás, una simple gripe te <i>puede llevar</i> a la tumba. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 16. 6. 2021. Mario Vargas Llosa – <i>Travesuras de la niña mala</i>.)</p>
schopnost	<p>17) Los mapuche que no mueren en accidentes o en la guerra <i>pueden vivir</i> en espléndidas condiciones hasta pasados los cien años. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 4. 6. 2021. Isabel Allende – <i>Inés del alma mía</i>.)</p> <p>18) Si <i>puedes destazar</i> un venado, bien <i>puedes hacer</i> esto. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 16. 6. 2021. Isabel Allende – <i>Hija de la fortuna</i>.)</p>
svolení	<p>19) Aquí tengo los papeles, <i>puedes verlos</i> por ti misma. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 16. 6. 2021. Isabel Allende – <i>Inés del alma mía</i>.)</p> <p>20) Y <i>puedes invitar</i> a la novia... (ÚČNK – InterCorp. Cit. 4. 6. 2021. Juan Marsé – <i>Caligrafía de los sueños</i>.)</p>
zdvořilost	<p>21) Total, aquí mismo <i>puede firmar</i> el certificado de defunción. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 4. 6. 2021. Juan Carlos Onetti – <i>Para una tumba sin nombre</i>.)</p>
obligace	<p>22) [...] que el salto lo dé más bien la puerca que lo parió y que ya <i>puede empezar a gastar</i> el látigo. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 4. 6. 2021. Lorenzo Silva – <i>La flaqueza del bolchevique</i>.)</p> <p>23) Ya <i>puedes ir</i> preparándote. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 16. 6. 2021. Juan Marsé – <i>Rabos de lagartija</i>.)</p>

2.5.4.2 Deber (de) + infinitiv

Stejně jako u *poder* + infinitiv někteří autoři (Gili Gaya, 1983: 113, mj.) nepovažují *deber* + infinitiv za modální perifrázi. Důvodem je pozice slovesa *deber*, které není v této konstrukci považováno za pomocné. Gómez Torrego (1988: 86–87) nicméně namítá, že vazba *deber* + infinitiv se chová syntakticky stejně jako ostatní modální perifráze a o jejím zařazení tedy není pochyb. Tato perifráze primárně vyjadřuje význam obligace (Gómez Torrego, 1988: 54, hovoří o tzv. *obligación moral*), zejména v mluveném jazyce (stále častěji je tomu tak i u psané formy) však dochází velmi často k alternaci s perifrází *deber de* + infinitiv, a tedy k významové záměně (Gili Gaya, 1983; Gómez Torrego, 1988, 1999; Fernández Castro, 1999; RAE, 2009). Tuto

realitu dokládá příklad z korpusu (24), kde perifráze *deber* + infinitiv jasně vyjadřuje epistémický úsudek.

24) Tú *debes tener* como treinta y pico.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 11. 7. 2021. Pedro Juan Gutiérrez – *El rey de la Habana.*)

Deber de + infinitiv vyjadřuje primárně epistemickou modalitu. Velmi často, zejména v latinskoamerické španělštině, vyjadřuje význam slabší obligace (Fábregas, 2014: 68; RAE, 2009: 2143). V případě alternace obou konstrukcí se nicméně považuje za gramaticky přijatelné použití *deber* + infinitiv v epistemickém významu, pro vyjádření obligace se doporučuje pouze perifráze *deber* + infinitiv⁴² (Gómez Torrego, 1988: 89; Laca, 2006: 3; RAE, 2009: 2144). *Deber de* + infinitiv v přítomnosti neumožňuje prospektivní orientaci, jelikož se vztahuje pouze k momentu promluvy: **Dentro de unos días debe de llover / En este momento debe de llover (= puede que esté lloviendo)* (Gómez Torrego, 1988: 91).

Fernández Castro (1999) pro perifrázi *deber (de)* + infinitiv uvádí interpretace podobné předchozí perifrázi.

25) Juan debe (de) estar descansando.

- A. Epistémico [subjetivo]: Creo con bastante convicción que Juan está descansando.
- B. Dinámico neutral [epistémico objetivo]: Un hecho altamente probable es que Juan esté descansando. Las circunstancias hacen muy posible que Juan esté descansando.
- C. Dinámico orientado al sujeto: Juan necesita estar descansando, su naturaleza o circunstancias le exigen estar descansando.
- D. Deóntico: Juan tiene la obligación de estar descansando, es obligatorio que Juan esté descansando porque ello se considera correcto.
 - a. Deóntico constativo: Sé que Juan tiene la obligación de estar descansando.
 - b. Deóntico ejecutivo: Impongo a Juan la obligación de estar descansando.

(převzato z: Fernández Castro, 1999: 172–173)

⁴² Criado de Diego – San Mateo Valdehita (2020) analyzují perifráze *deber (de)* + infinitiv na korpusu CORPES a zkoumají, zda jimi vymezené faktory (slovesný čas, psaný/mluvený diskurz, typ psaného textu, diatopická variantnost) ovlivňují volbu perifráze. Dle získaných dat je obecně preferována perifráze bez předložky (*deber* + infinitiv) pro oba typy modality (87,4 %). Deontická modalita je tak vyjadřována skrze doporučovanou variantu, epistemická modalita skrze nedoporučenou (ale přijatelnou) variantu. Přítomný čas je nejčastější slovesnou formou, která se v korpusu v kombinaci s perifrázi objevuje. V mluveném i psaném jazyce je preferována varianta bez předložky. Pro vyjádření epistemické modality volí doporučovanou variantu s předložkou (*deber de* + infinitiv) největší procento mluvčích v pevninském Španělsku.

V případě epistemické modality odráží perifráze *deber (de) + infinitiv* oproti *poder + infinitiv* vyšší míru jistoty ze strany emitenta. Interpretace (25B) je na pomezí epistemické a dynamické modality – epistemický úsudek zahrnuje částečně i interní okolnosti subjektu. V případě dynamické modality (25C) se jedná o interní potřebu a (25D) je příkladem obligace, která je v souladu s obecně platnou (a prospěšnou) normou (v případě (b.) je opět emitent zdrojem obligace).

Následující Tabulky (4) a (5) shrnují základní významy perifráze *deber (de) + infinitiv*, které uvádí výše zmiňované sekundární zdroje, a každá kategorie je ilustrována vlastním příkladem z korpusu.

Tabulka 4: Sémantické významy modální perifráze *deber + infinitiv*

obligace	26) No, hijo, <i>debes partir</i> ahora mismo... –murmuró el soberano. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 11. 7. 2021. Isabel Allende – <i>El reino del Dragon de Oro.</i>)
domněnka	viz příklad (24) Tú <i>debes tener</i> como treinta y pico. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 11. 7. 2021. Pedro Juan Gutiérrez – <i>El rey de la Habana.</i>)
význam obligativně-deziderativní Pouze kombinace <i>pret. imperfecto de indicativo/subjuntivo, pret. perfecto simple</i> nebo kondicionálu spolu se složeným infinitivem. (Gómez Torrego, 1988: 90)	27) <i>Debía haberle dicho</i> y a lo mejor me daba un consejo. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 11. 7. 2021. Mario Vargas Llosa – <i>La ciudad y los perros.</i>)

Tabulka 5: Sémantické významy modální perifráze *deber de + infinitiv*

domněnka	28) En estos días <i>debe de llegar</i> su hija. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 11. 7. 2021. Horacio Quiroga – <i>Cuentos.</i>)
obligace RAE (2009: 2144) tuto možnost nedoporučuje.	29) Mi rey, <i>debes de procurar</i> un lugar seguro para guardarlo. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 11. 7. 2021. Julia Navarro – <i>La Hemandad de la Sábana Santa.</i>)

2.5.4.3 Tener que + infinitiv

Perifráze *tener que* + infinitiv se dle RAE (2009: 2144) používá výrazně častěji než *deber* + infinitiv pro vyjádření významu obligace a pravděpodobnosti. V deontickém užití vyjadřuje *tener que* + infinitiv obligaci nebo potřebu, která je nevyhnutelná a je podmíněna externími okolnostmi (což ji odlišuje od ostatních obligativních perifrází).

V tomto případě je sloveso *tener* zcela gramatikalizované. Gómez Torrego (1988: 83–86) dále uvádí některé expresivní významy, např. výčitka či bédování (*¡Siempre tienes que ser tú el que dé la cara!*) a imperativ (*¡Tienes que escucharme!*). V minulém čase se v některých kontextech oslabuje obligativní význam ve prospěch vyjádření uznání a potřeby (*En aquella ocasión tuvo que ayudarnos mi hijo, porque, si no, no os habríais salvado.*). *Tener que* + infinitiv zde lze nahradit prospektivní perifrází *ir a* + infinitiv. Podobně jako u předchozí perifráze Gómez Torrego vymezuje deziderativní význam v kombinaci se složeným infinitivem.

V případě epistemické interpretace perifráze *tener que* + infinitiv vyjadřuje vyšší míru závazku než perifráze *poder/deber (de)* + infinitiv. Tyto perifráze Fernández Castro srovnává následujícím způsobem.

30) La Policía piensa que tuvo que/debió (de)/pudo tratarse de un atentado.

La Policía piensa que sin duda/seguramente/quizá se trató de un atentado.

(převzato z: Fernández Castro, 1999: 190; podtrženo autorkou práce)

Výše uvedené základní významy shrnuje následující Tabulka (6), u každé z nich uvádíme vlastní příklad z korpusu.

Tabulka 6: Sémantické významy modální perifráze *tener que* + infinitiv

obligace	31) <i>Tienes que aceptar</i> –le decían. Si no por tí, hazlo por tu mujer e hijos. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 26. 7. 2021. Javier Moro – <i>El sari rojo.</i>)
nutnost/potřeba	32) La gente <i>tiene que comer</i> y si no encuentro trabajo, pues ha de apañárselas como pueda. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 26. 7. 2021. Camilo José Cela – <i>La colmena.</i>)
interní potřeba	33) Era la primera vez que alguien que no regentara un establecimiento de hostelería me decía una cosa así, y <i>tengo que confesar</i> que me sentí halagado, pero me resistí de todas formas. [=... <i>voy a confesar</i>] (ÚČNK – InterCorp. Cit. 26. 7. 2021. Pablo Tusset – <i>Lo mejor que le puede pasar a un cruasán.</i>)

domněnka	34) Y Farewell dijo: algo <i>tienen que tener</i> el caballero que lo haga excepcional. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 26. 7. 2021. Roberto Bolaño – <i>Nocturno de Chile.</i>)
deziderativní význam (pouze v kombinaci se složeným infinitivem)	35) Yo <i>tenía que haber entrado, tenía que haberle dado</i> con una silla en la cabeza. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 26. 7. 2021. Mario Benedetti – <i>Gracias por el fuego.</i>)

2.5.4.4 Haber de + infinitiv

Perifráze *haber de + infinitiv* je vývojově nejstarší a vlastní spíše psanému a literárnímu jazyku (Fernández Castro, 1999: 191; Gili Gaya, 1983: 111–119). Dle RAE (2009: 2145–2146) v deontickém významu vyjadřuje obligaci, v tom epistemickém, úsudek, jehož platnost je vysoce pravděpodobná (v tomto případě lze perifrázi nahradit adverbii *seguramente* nebo *probablemente*). V dalších případech nabývá čistě prospektivního významu, perifrázi tak lze nahradit syntetickým futurem, popřípadě prospektivní perifrází *ir a + infinitiv*.

Gómez Torrego (1988: 76–79) považuje pomocné sloveso za zcela gramatikalizované. Tvrdí, že z původní obligativní perifráze se vyvinula konstrukce, která vyjadřuje zejména prospektivní význam a obligaci, tedy významy, které od sebe nelze vždy zcela jasně oddělit. Od ostatních obligativních perifrází se liší zejména tím, že není kompatibilní se složeným infinitivem. Právě pro vyjádření obligace je nejfrekventovanější perifrází *tener que + infinitiv*. *Haber de + infinitiv* může vyjadřovat i význam potřeby, avšak perifráze *tener que + infinitiv* je v tomto případě přirozenější volbou.

Ačkoli tato perifráze svým prospektivním významem konkuruje syntetickému a analytickému futuru, v současné španělštině je považována spíše za archaizující a je vlastní spíše literárnímu jazyku. RAE (2009: 2146–2147) nicméně sleduje určitou tendenci v latinskoamerické španělštině, ve které právě prospektivní perifráze *ir a + infinitiv* a *haber de + infinitiv* s prospektivním významem nahrazují prospektivní funkci syntetického futura. Zároveň je tato perifráze rozšířena na severovýchodě Španělska pod vlivem katalánštiny.

Gómez Torrego (1988: 79) opět zmiňuje zvolací konstrukce, které slouží ke zdůraznění negace nebo potvrzení něčeho zcela evidentního a které v tomto kontextu alternují částečně s perifrází *ir a + infinitiv* (*¿Sabes tocar el piano? ¡Qué he de saber! / ¡Qué voy a saber! = no sé*).

Všechny základní významy s vlastními ilustračními příklady shrnuje následující Tabulka (7).

Tabulka 7: Sémantické významy modální perifráze *haber de* + infinitiv

obligace	36) Paco, <i>has de cegar</i> a todos lo palomos, ¿oyes? [...] (ÚČNK – InterCorp. Cit. 30. 7. 2021. Miguel Delibes – <i>Los santos inocentes</i> .)
prospektivní význam	37) De eso no sé dar razón, pero que <i>ha de sufrir</i> mucho, duda no tengo. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 30. 7. 2021. Isabel Allende – <i>Hija de la fortuna</i> .)
nutnost/potřeba	38) Se me quedó mirando desde el otro extremo de la habitación, y <i>he de añadir</i> que disfruté muchísimo con la incredulidad que veía en su cara. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 30. 7. 2021. Arturo Pérez-Reverte – <i>El Club Dumas</i> .)
domněnka	39) No es la costumbre, pero <i>se ha de sentir</i> sabroso ayudarle a Dios a acabar con esos hijos del mal. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 30. 7. 2021. Juan Rulfo – <i>Llano en llamas. Pedro Páramo</i> .)

2.5.4.5 *Haber que* + infinitiv

Druhou perifrází s pomocným slovesem *haber*, které je plně gramatikalizováno, je *haber que* + infinitiv. Na rozdíl od *haber de* + infinitiv je tato perifráze vždy neosobní. Gómez Torrego (1988: 81) však uvádí, že i přes svůj neosobní charakter může v určitém kontextu směřovat ke konkrétnímu účastníkovi promluvy pro vyjádření rady, prosby či rozkazu méně direktivním způsobem (*Hay que recuperarse, amigo mío; así no puedes seguir = ánimo, recupérate*).

Jak již bylo řečeno výše, RAE (2009: 2148) částečně zpochybňuje její příslušnost k perifrázím, jelikož subjekt pomocného a plnovýznamového slovesa není identický. Dále se nicméně přiklání k tomu, že se jedná o perifrastickou konstrukci, jelikož část s infinitivem, která následuje za spojkou *que*, nelze pronominalizovat.

Haber que + infinitiv vyjadřuje vždy deontické významy, což je zásadní rozdíl oproti perifrází s *deber* a *tener*. Gómez Torrego (1988: 80) uvádí, že význam této neosobní perifráze se často neutralizuje neosobním použitím *haber de* + infinitiv v tzv. *pasiva refleja* (*ha(n) de* + infinitiv).

Základním sémantickým významem perifráze je obligace a potřeba. Vedle toho se perifráze používá pro vyjádření rozkazu či rady a v expresivních zvolacích konstrukcích, které vyjadřují výčitku, hněv či rozhořčení, které nabývají až funkce interjekcí (např. *¡Lo que hay que oír!*, *¡Hay que fastidiarse!*) (Gómez Torrego, 1988: 80–82; RAE, 2009: 2149).

Jednotlivé základní významy spolu s vlastními příklady z korpusu shrnuje následující Tabulka (8).

Tabulka 8: Sémantické významy modální perifráze *haber que* + infinitiv

obligace	40) Lamentablemente <i>hay que machacarse</i> la vida en tiempo real, pero precisamente por eso cunde más que las películas [...]. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 3. 8. 2021. Pablo Tusset – <i>Lo mejor que le puede pasar a un cruasán.</i>)
potřeba	41) Pero la llave no andaba, aunque Wong insinuó que en las ceremonias iniciáticas los movimientos más sencillos se ven trabados por Fuerzas que <i>hay que vencer</i> con Paciencia Astucia. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 3. 8. 2021. Julio Cortázar – <i>Rayuela.</i>)
apelativní význam	42) ¡Vamos, teniente, <i>hay que salir</i> de aquí, la artillería va a empezar a disparar! (ÚČNK – InterCorp. Cit. 3. 8. 2021. Isabel Allende – <i>Retrato en sepia.</i>)
expresivní konstrukce / zvolání	43) Es que hay hombres sin cultura, <i>¡hay que ver!</i> (ÚČNK – InterCorp. Cit. 3. 8. 2021. José Camilo Cela – <i>La Colmena.</i>) Dle Gómez Torrega (1988: 82) lze perifrázi s infinitivem <i>ver</i> považovat za ustálenou interjekční konstrukci, která slouží k posílení negativního postoje ze strany mluvčího.

Toto shrnutí sémantických významů je výchozím bodem pro naši následnou kognitivní analýzu, protože nám pomáhá odhalit klíčové rozdíly v užití jednotlivých modálních sloves. Tyto rozdíly se poté snažíme graficky zachytit v našich schématech – v nich nám jde zejména o pozici *groundu* a o vztahu mezi *groundem* a objektem konceptualizace. Zásadní tak pro nás bude zachytit významové nuance mezi epistemickým užitím *poder* + infinitiv, *deber de* + infinitiv a *tener que* + infinitiv a mezi deontickým užitím *deber* + infinitiv, *tener que* + infinitiv a *haber que* + infinitiv.

3 Modalita a pojetí času v rámci kognitivní gramatiky

V kapitole 2 jsme představili univerzalistické teorie modality a některé sémanticky orientované přístupy ke studiu modálních sloves. Na následujících stránkách se zaměříme na modalitu a pojetí času v rámci kognitivní lingvistiky. Pro jejich pochopení jsou klíčové termíny *grounding* a subjektivita, které jsme rámcově definovali v podkapitole 1.4.4.3.

3.1 Subjektivita a subjektifikace

Subjektivita a subjektifikace jsou klíčovými pojmy v rámci kognitivního přístupu k jazyku. Na druhou stranu však nelze říci, že by se jednalo o terminologicky stabilní a jasně vymezené koncepty. Jak uvidíme na následujících stránkách, autoři věnující se tomuto tématu se v chápání subjektivity výrazně liší. Aktuálně jsou hojně citovány tři přístupy k subjektivitě, přístupy R. Langackera, E. Traugotta a J. Nuytse (v tomto případě spíše (inter)subjektivitě). De Smet – Verstraete (cit. 2006: 365) vytváří jakousi pracovní definici termínu subjektivity, která „roughly covers the fact that a particular element or construction requires reference to the speaker in its interpretation, and subjectification can be regarded as its diachronic counterpart, viz. the process whereby an element or a construction develops new senses that require speaker-reference“.

V Langackerově chápání je subjektivita a subjektifikace otázkou hlediska (*vantage point*) a konceptuální struktury (*construal*). Langacker (cit. 2006: 18) tvrdí, že každá konstrukce obsahuje subjektivně i objektivně konstruované elementy.

„In my usage it makes no sense to talk about the extent to which an expression or its meaning is subjective – we can only talk about the status of a particular element within the overall situation. A given meaning always comprises both subjectively and objectively construed elements.“

To, do jaké míry je element subjektivní, je dáno kontextem konkrétní situace. Význam daného vyjádření tedy není ani subjektivní, ani objektivní, pouze konkrétní elementy dané struktury jsou konstruovány subjektivně či objektivně.

Entita je konstruována subjektivně, pokud je předkládána jako implicitní subjekt konceptualizace. Objektivně konstruována je entita naopak v případě, že se jedná o explicitní objekt konceptualizace. Minimálním subjektivně vystavěným elementem konceptuální struktury je mluvčí a sekundárně pak adresát (v jejich implicitní roli konceptualizátorů). Minimálním objektivně konstruovaným elementem je obsah výpovědi, resp. to, co je

profilováno (explicitně popisováno) (Langacker, 2006: 18). V angličtině jsou typickými prostředky subjektivního *groundingu* modální slovesa, která jako tzv. *grounding elements* implicitně spojují profilovaný proces s *groundem* a konstruuji *ground* s vysokou mírou subjektivity (Narrog, 2012: 26).

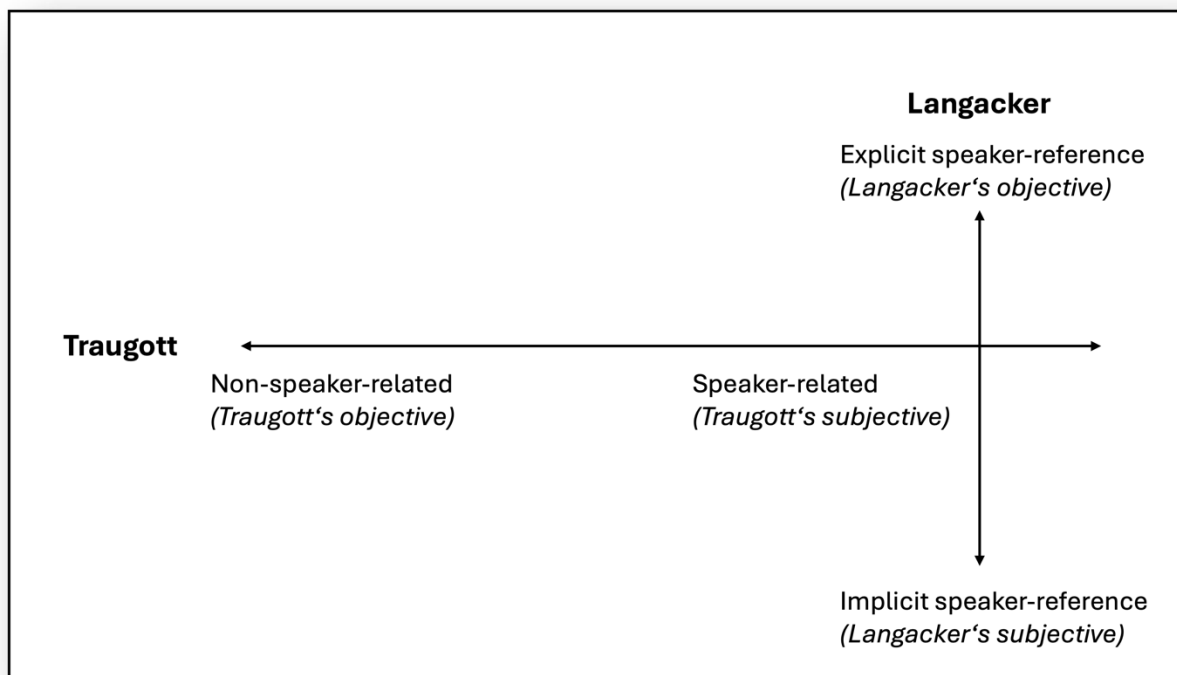
Traugott (1989, 1995, 2003, 2010) chápe subjektifikaci jako diachronní proces související se sémantickou změnou. Jednotlivé významy mají postupně tendenci zakládat se na subjektivním přesvědčení mluvčího, a tím nabývají vyšší míry subjektivity. U jednotlivých výrazů tak v průběhu jejich vývoje dochází k rozšiřování významů (z výrazů založených na externí zkušenosti se stávají postupem času výrazy, které jsou založeny na zkušenosti vnitřní/evaluativní). V chápání Traugott je tak proces subjektifikace součástí diachronního procesu gramatikalizace a konceptuálního obsahu.

Gramatikalizace je druh jazykové změny, při které lexikální element nebo fráze nabývá v jistých kontextech gramatické (syntaktické nebo morfologické) funkce, popř. gramatické jednotky nabývají nových gramatických funkcí. Traugott (1995: 32) definuje Langackerovo chápání subjektivity jako synchronní jev a zdůrazňuje, že je třeba oba koncepty od sebe odlišovat. Traugott ilustruje proces gramatikalizace a subjektifikace mimo jiné na vazbě *be going to*:

- a. Mary *is going to* visit her agent. (progressive motion verb *go*, purposive *to*)
 - b. Mary *is going to* / *gonna* visit her agent. (quasi-auxiliary)
- (převzato z: Traugott, 1995: 31)

Vazba *be going to* v příkladu (b) je ukázkou gramatikalizace, vazba je subjektivnější a význam je vývojově starší, vazba zde nabývá gramatické funkce (vyjadřuje časovou informaci, následnost) a chová se jako pomocné sloveso (původní význam pohybu je částečně vyprázdněn). Oproti tomu v případě (a) vazba vyjadřuje pohyb za určitým účelem (Traugott, 1995: 34–35).

V Langackerově pojetí je tak subjektivní kladeno proti objektivnímu, kdy však objektivní neznamena „nezahrnující mluvčího“. Rozdíl mezi oběma termíny spočívá v tom, zda je mluvčí explicitně zmíněn v rámci konceptuální struktury, či nikoli. Obě polohy jsou tak vlastně subjektivní. Oproti tomu Traugott pracuje s opozicí „zahrnující mluvčího“ a „nezahrnující mluvčího“. Následující Obrázek (6) je grafickým znázorněním obou přístupů k subjektivitě.

Obrázek 6: Definice subjektivity: Langacker vs. Traugott (převzato z: De Smet – Verstraete, 2006: 370)

Horizontální osa zobrazuje koncepci E. Traugott. Subjektivní v jejím pojetí znamená „zahrnující mluvčího“, naopak objektivní znamená, že mluvčí není zahrnut vůbec. S tímto Langacker vůbec nepočítá a vertikální osa tak protíná pouze tu část, kterou Traugott považuje za subjektivní. Jak již bylo řečeno, Langacker pak v rámci subjektivity pracuje s hlediskem, tedy s prominencí elementů v rámci konceptuální struktury.

Nuyts (1992, 2001, 2012, 2016) zavádí termín intersubjektivita⁴³, která se vztahuje k tomu, kdo je za modální úsudek tzv. „zodpovědný“. Subjektivní znamená, že je daný úsudek striktně v režii emitenta. Intersubjektivní dimenze zahrnuje širší okruh osob, zejména posluchače, a reflektuje, kdo je původcem daného úsudku a zda je tento kontext sdílený mezi mluvčím a posluchačem (popř. dalšími účastníky)⁴⁴. Nuyts však upozorňuje na to, že intersubjektivní neznamena absenci závazku ze strany mluvčího, jedná se spíše o spolu-

⁴³ Intersubjektivitě z hlediska mezilidské komunikace se věnuje Arie Verhagen (2007, 2008 mj.), který tvrdí, že základem komunikace je vzájemné ovlivňování se (nikoli pouze sdílení informací) a že úspěchem každého komunikačního aktu je sdílený kontext mezi mluvčím a adresátem (popř. dalšími účastníky komunikační situace).

⁴⁴ „A modal evaluation is *subjective* if it is presented as being strictly the assessor's sole responsibility. A modal evaluation is *intersubjective* if it is presented as being shared between the assessor and a wider group of people, possibly (but not necessarily) including the hearer.” (cit. Nuyts, 2012: 58; vyznačeno autorkou práce)

závazek, který sdílí mluvčí s dalšími účastníky komunikační situace. Pro ilustraci uvádíme autorovy příklady.

- a. *I think* they left already. *I really regret* that they left already. (epi/deo subjective)
- b. *It is quite probable* that they left already. *It is unacceptable* that they left already. (epi/deo intersubjective)
- c. They *may well* have left already. They *must* leave right away. (epi/deo neutral)

(převzato z: Nuyts, 2012: 59)

Můžeme si všimnout, že Nuyts chápe subjektivní jako explicitní vyjádření mluvčího ve výpovědi (*I think, I regret*). Neosobní konstrukce, které vyjadřují epistemický úsudek nebo kořenovou modalitu, jsou pro Nuytse intersubjektivní, jelikož mluvčí v nich nefiguruje jako primární původce. Je však evidentní, že mezi mluvčím a posluchačem (popř. dalšími účastníky komunikační situace) probíhá určitá interakce a že společně sdílejí okolnostní kontext. Z našeho pohledu je překvapivý příklad (c), kdy použití modálních sloves (popř. modálních adverbíí) Nuyts považuje za neutrální z pohledu mluvčího, jelikož dle autorových slov nemohou zachytit tuto dimenzi (protože nevyjadřují kontrolu nad subjektem komunikační situace).

Traugott (cit. 2010: 35) chápe rozdíl mezi subjektifikací a intersubjektifikací následovně.

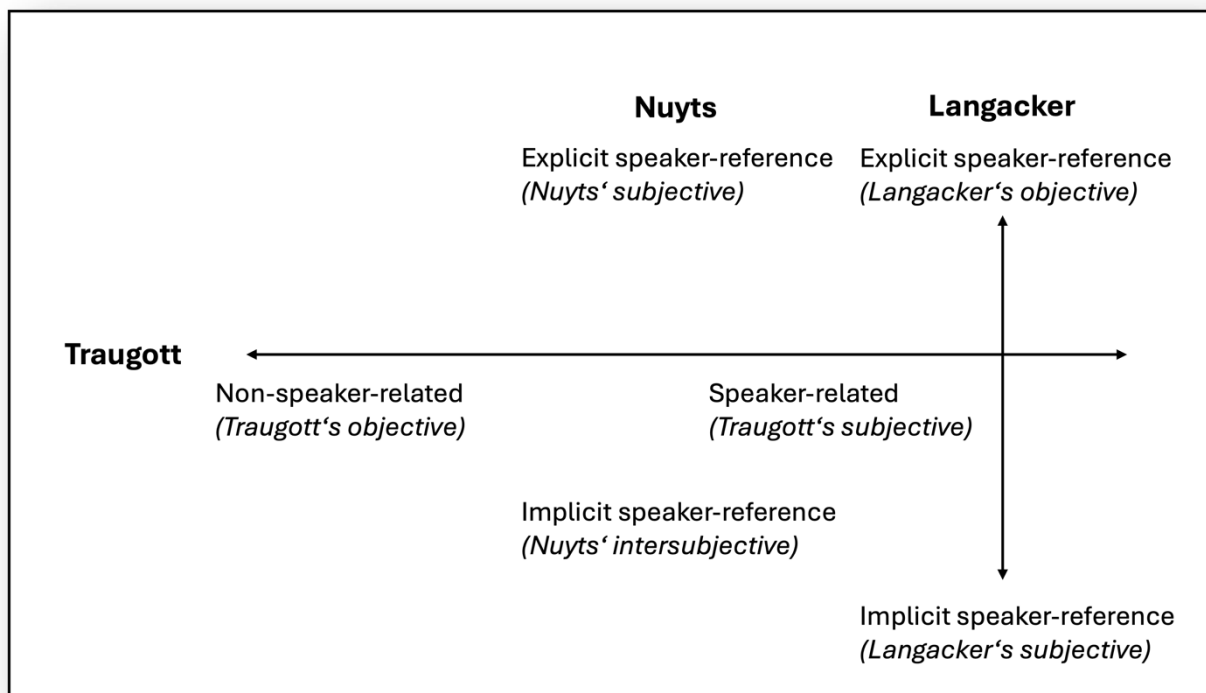
„Meanings are recruited by the speaker to encode and regulate attitudes and beliefs (subjectification), and, once subjectified, may be recruited to encode meanings centered on the addressee (intersubjectification).“

Z výše uvedeného vyplývá, že intersubjektifikace je tedy další fází diachronního procesu subjektifikace, při kterém v průběhu vývoje dochází k zakotvování subjektivních významů ze strany adresáta.

Shrneme-li tedy výše popsané přístupy⁴⁵, Traugott chápe subjektivitu diachronně, zaměřuje se na sémantické změny v rámci plynutí času. Pro Langackera je v jeho pozdějších textech stěžejní synchronní perspektiva, kdy ho zajímá implicitní přítomnost mluvčího ve výpovědi a operuje s tím, že každá konceptuální struktura má subjektivní i objektivní elementy. Nuyts chápe subjektivitu synchronně, ale na rozdíl od Langackera ji vidí jako explicitní

⁴⁵ Obecně k subjektivitě více např. Finegan (1995).

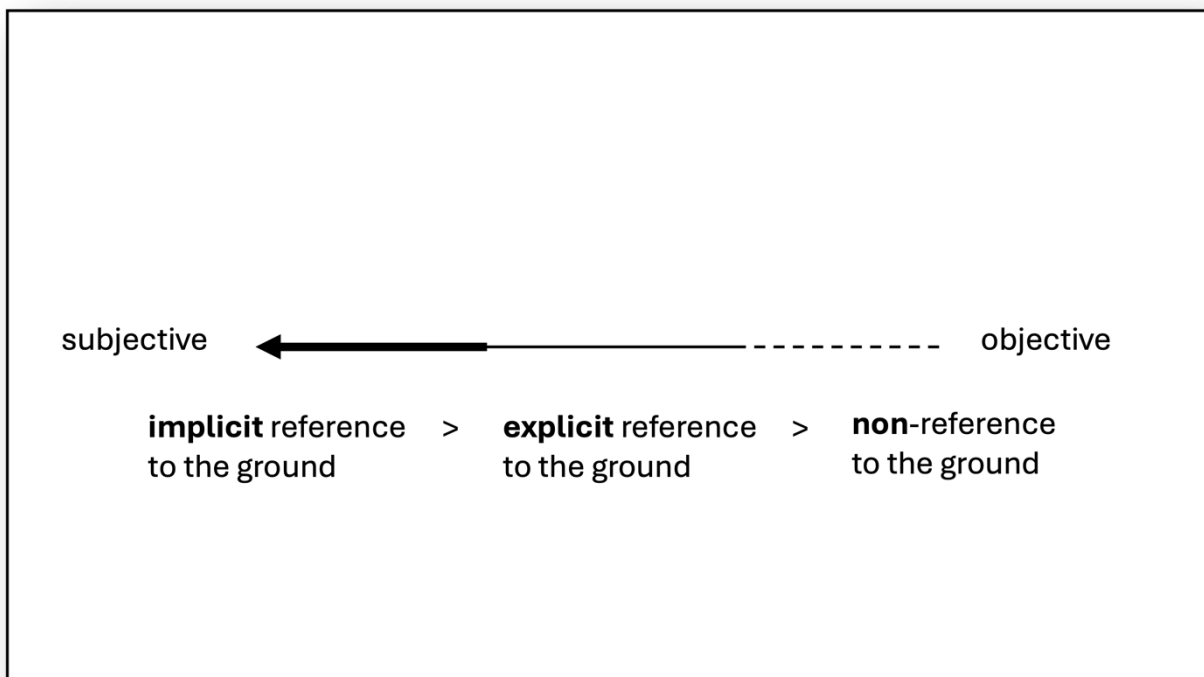
přítomnost mluvčího ve výpovědi. Obrázek (7) je upravenou verzí Obrázku (6) (převzato z: De Smet – Verstraete, 2006: 370), kam jsme se pokusili umístit i koncepci J. Nuytse.

Obrázek 7: Definice (inter)subjektivity: Langacker vs. Traugott vs. Nuyts

Satoshi Uehara (2006) se pokouší o srovnání jazyků na základě subjektivity. Vychází z Langackerova chápání subjektivity a vytváří škálu subjektivity, která má celkem tři stupně: implicitní odkaz ke *groundu* > explicitní odkaz ke *groundu* > žádný odkaz ke *groundu* (viz Obrázek 8).

Nejsubjektivnější je implicitní odkaz ke *groundu*, explicitní odkaz ke *groundu* je méně subjektivní než ten implicitní, ale zároveň se nejedná o nejobjektivnější variantu (tou je absence odkazu ke *groundu*). Uehara uvádí následující příklady: *He came* (implicitní reference) > *He came to me* (explicitní reference) > *He went to Bill* (žádná reference). Na základě této škály Uehara srovnává jazyky z hlediska dvou proměnných: 1. jestli daná konstrukce odkazuje ke *groundu*, či nikoli (přičemž konstrukce odkazující jakýmkoli způsobem ke *groundu* je subjektivnější než ta s absencí reference), 2. jestli je daný odkaz ke *groundu* implicitní, nebo explicitní (pokud konstrukce jakýmkoli způsobem odkazuje ke *groundu*, je subjektivní), výraz s implicitním odkazem má vyšší míru subjektivity (Uehara, 2006: 79).

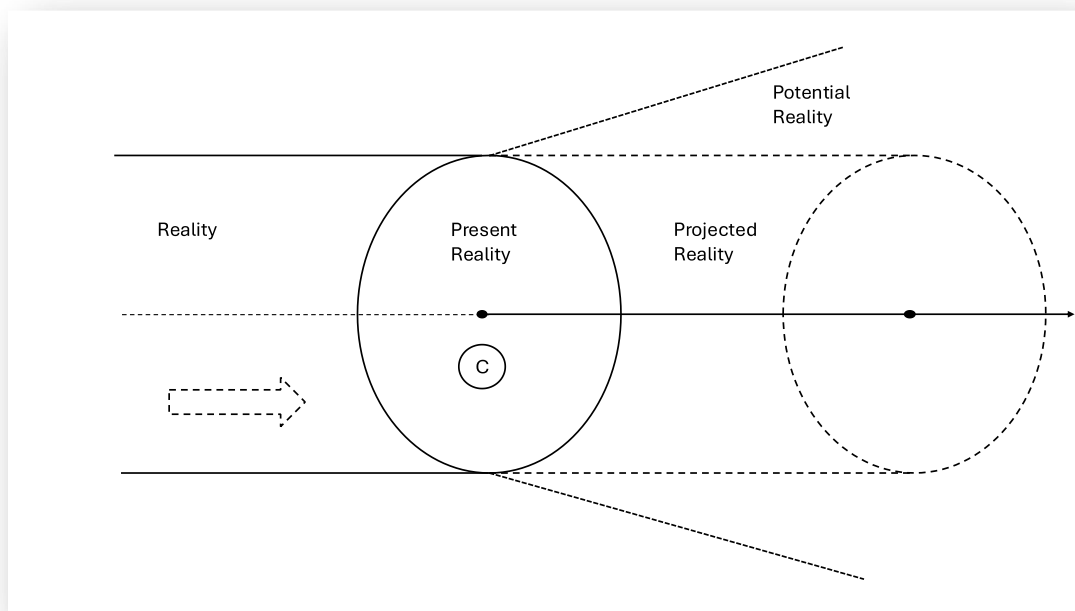
Obrázek 8: Třístupňová škála subjektivity (převzato z: Uehara, 2006: 78)

Typickým příkladem subjektivního vyjádření v angličtině jsou dvojice sloves pohybu, např. *come* a *go* (*přijít* a *jít*) nebo *bring* a *take* (*přinést* a *nést*). Slovesa *come/bring* implicitně odkazují k mluvčímu a jsou tak subjektivní (někdo přichází směrem k mluvčímu / přináší něco směrem k mluvčímu), slovesa *go/take* jsou neutrální a sama o sobě v sobě odkaz ke *groundu* neobsahují. Uehara (2006: 84–90) poukazuje na to, že tato lexikální distinkce neexistuje univerzálně ve všech jazycích a že např. existují jazyky bez slovesa *come* (např. některé čínsko-tibetské jazyky nebo ruština) nebo referenci k mluvčímu vyjadřují skrze bimorfemické konstrukce (např. japonština a sloveso *přinést* = *držet* + *přijít*).

Uehara (2006) dochází k závěru, že subjektivita konstrukcí se liší nejen napříč jazyky, ale také v rámci každého jednoho jazyka, kdy některé typy konstrukcí mohou být subjektivnější než jiné. Lze tedy typologicky hovořit o jazycích subjektivního rámce (*subjective frame*) a jazycích objektivního rámce (*objective frame*). Na základě své analýzy autor řadí angličtinu spíše k objektivnímu typu (častěji vyžaduje explicitní odkaz ke *groundu*) a japonštinu k subjektivnímu typu (*speaker-oriented*).

3.2 Dynamický evoluční model a *grounding*

Centrem naší pozornosti je *grounding* na úrovni slovesné, kdy je profilovanou entitou určitý proces. *Clausal grounding* reflektuje fakt, že jako lidé nejsme vševědoucí a vždy nahlížíme na realitu z naší perspektivy, která nám umožňuje vnímat pouze její malou část. Realitu a časovou osu vyobrazuje Langacker skrze tzv. *Dynamic evolutionary model* (Obrázek 9).

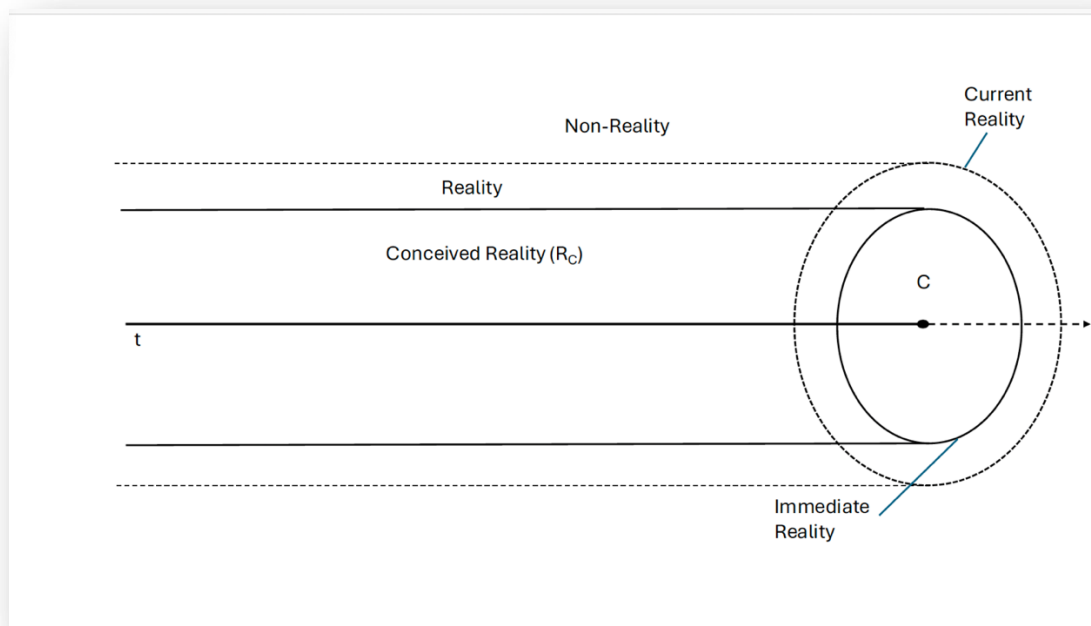

Obrázek 9: Dynamický evoluční model (převzato z: Langacker, 1991: 242)

V tomto modelu Langacker ukazuje, jakým způsobem konceptualizátor (C) vnímá procesy v rámci plynutí času. Realita (*reality*) sestává z procesů, které mluvčí považuje za reálné, resp. reálně uskutečněné. Přítomnost (*present reality*) odpovídá momentu promluvy a je zároveň kotevním bodem, ze kterého konceptualizátor popisuje všechny ostatní děje. Potenciální realita (*potential reality*) zahrnuje budoucí děje, které se v budoucnu mohou potenciálně odehrát. Do projektované reality (*projected reality*) patří ty děje, jejichž realizaci konceptualizátor považuje za vysoce pravděpodobnou.

Později Langacker (2008) toto schéma upravuje (viz Obrázek 10), oproti předchozímu přidává tzv. *conceived reality* (R_c) jako součást oblasti reality. V rámci vnímání reality nemůžeme vnímat a vědět vše. Tu část, kterou je naše vnímání schopno zachytit, pojmenovává Langacker právě jako vnímanou realitu (*conceived reality*). Aktuální realitu (*current reality*) zachycuje jako tzv. rostoucí ovál, kde dochází k vývoji („růstu“) daného procesu. Bezprostřední realita (*immediate reality*) je pak ta část aktuální reality (*current reality*), kterou

konceptualizátor považuje za reálnou. Proti realitě Langacker staví non-reality, kam spadá původní potenciální realita (2008: 301–302).

Obrázek 10: Upravený dynamický evoluční model (*Growing Cylinder*) (převzato z: Langacker, 2008: 301)

Neustále se tedy snažíme uspořádat si své vlastní zkušenosti, toužíme porozumět světu kolem nás a některé věci ovlivňovat. Abychom tuto realitu mohli nějakým způsobem vyjádřit i verbálně (a přímo reflektovat vztah mezi konceptualizátorem a profilovaným procesem), jsou pro nás klíčové dvě oblasti: oblast epistemické a efektivní kontroly (*dominion of epistemic/effective control*). Pokus o koherentní zachycení reality Langacker definuje jako epistemickou kontrolu (*epistemic control*) (2008: 296–297). Slovy Langackera: „this is [epistemic control] really just a fancy term for „knowledge“, it highlights what I consider to be a fundamental unity in many aspects of human experience“ (cit. 2009: 151).

Vedle pouhého zachycení reality však chceme i ovlivňovat a měnit věci kolem nás. Proti epistemické kontrole tak Langacker (cit. 2009: 153) staví tzv. efektivní kontrolu (*effective control*) a tvrdí, že „[t]hese aspects of linguistic structure reflect not only our constant effort to acquire knowledge about the world, but also our efforts to change it – besides just learning what happens, we try to influence what happens“.

Epistemická a efektivní kontrola jsou tedy nedílnou součástí verbální komunikace. Když hovoříme, neustále usilujeme alespoň o minimální efektivní kontrolu (např. tím, že se snažíme nějakým způsobem ovlivnit a nasměrovat adresáta) (Langacker, 2009: 155). Epistemická

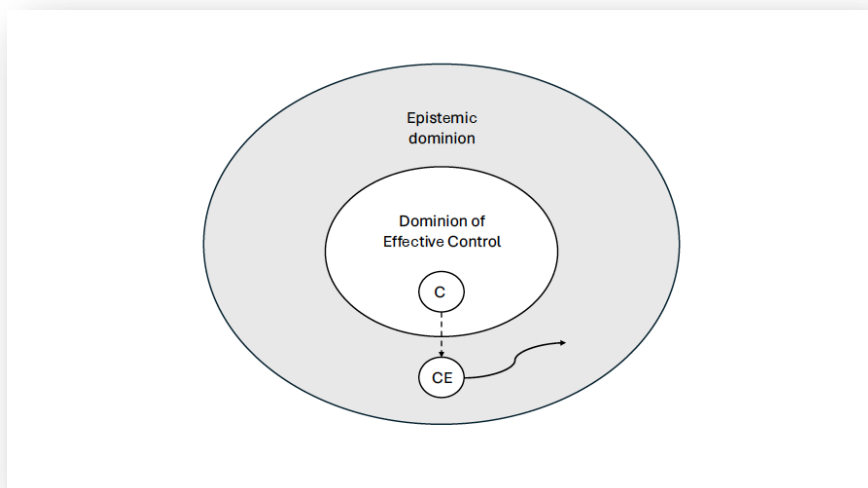
kontrola se tak vztahuje k povědomí mluvčího a jazykově je vyjádřena prostřednictvím indikativu. Efektivní kontrola souvisí s deontickou modalitou a je reprezentována skrze imperativ a modální slovesa v deontické interpretaci.

Řada autorů aplikuje tyto dvě oblasti na modalitu španělštiny a snaží se vysvětlit klíčový rozdíl mezi indikativem a subjunktivem (Maldonado, 1995; Vesterinen, 2012, 2014; Vesterinen–Bylund, 2013; Kratochvílová, 2018a). Ukazují, že mentální kontrola nad daným procesem úzce souvisí s volbou modu. Maldonado (1995: 406) dochází k závěru, že indikativ je součástí oblasti, kterou mluvčí ovládá (součást reality mluvčího), zatímco subjunktiv stojí mimo epistemickou kontrolu mluvčího. Na Maldonada navazuje Vesterinen, který aplikuje obecný koncept domény v Langackerově chápání na španělštinu a portugalsštinu a považuje právě oblast epistemické a efektivní kontroly za klíčovou pro analýzu vztahu mezi konceptualizátorem a daným procesem. Oproti Maldonadovi však Vesterinen zdůrazňuje klíčovou roli efektivní kontroly, skrze kterou lze vysvětlit i některá dříve problematická použití subjunktivu.

„The underlying idea is that linguistic expressions reflect whether the conceptualizer is considering a particular event in terms of its epistemic status, or if s/he is trying to influence and manipulate the event. [...] In particular, I will argue that the dominion of effective control can readily explain occurrences of the subjunctive mood that have been problematic for previous studies on the matter.“ (cit. Vesterinen, 2014: 585)

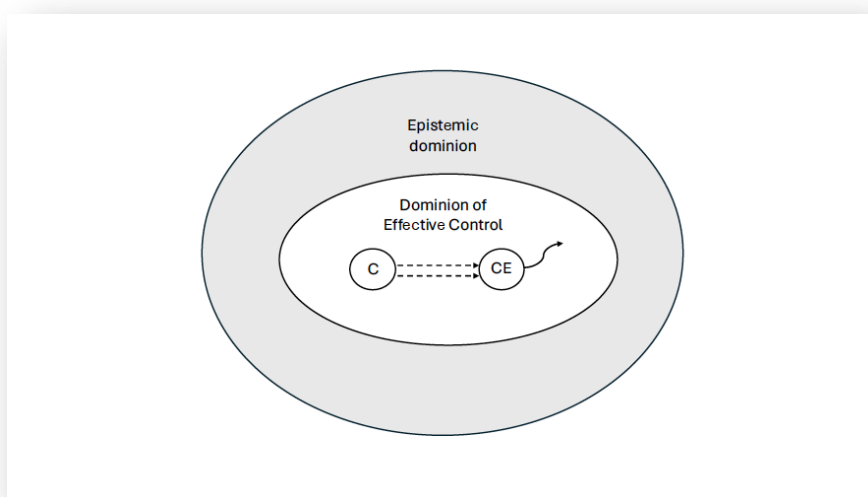
Dle Vesterinena (2014: 597) faktivní obraty jako *it is sad* („je smutné“) nebo *I regret* („lituji“) primárně nevychází z konceptualizátorovy epistemické kontroly. Zaměřují se spíše na orientaci jeho pozornosti vzhledem k předpokládaným událostem ve světě, který jej obklopuje. Pro konceptualizátora je tak v případě faktivních kontextů relevantní právě oblast efektivní kontroly. Vesterinen navrhuje dvě schémata, která sledují pozici konceptualizátora v případě, kdy je, či není profilovaný proces součástí oblasti efektivní kontroly. Lze si povšimnout, že oblast epistemické kontroly je značně větší v porovnání s oblastí efektivní kontroly.

Na Obrázku (11) můžeme pozorovat, že profilovaný proces (CE – *complement event*) se nachází uvnitř konceptualizátorovy oblasti epistemické kontroly a zároveň vně jeho oblasti efektivní kontroly. V tomto případě se jedná o situace, kdy je jiný účastník komunikační situace (než C) aktivním subjektem procesu (CE). V takových případech je konceptualizátor pouhým pasivním experimentátorem dané situace. Uvádíme jeden z autorových ilustračních příkladů: *I think it is marvellous that you are doing this.*

Obrázek 11: Vesterinenovo schéma – faktivní proces mimo oblast efektivní kontroly (převzato z: Vesterinen, 2014: 598)

Obrázek (12) zobrazuje situaci, kdy je profilovaný proces (CE) součástí konceptualizátorovy oblasti epistemické i efektivní kontroly. Jedná se o případy, kdy je konceptualizátor aktivním účastníkem procesu. Konceptualizátor je tak přímo odpovědný za realizaci dané situace a míra efektivní kontroly je tak vyšší. Opět uvádíme autorův příklad: *I regret to inform you that your company has not been selected for the provision of the goods.*

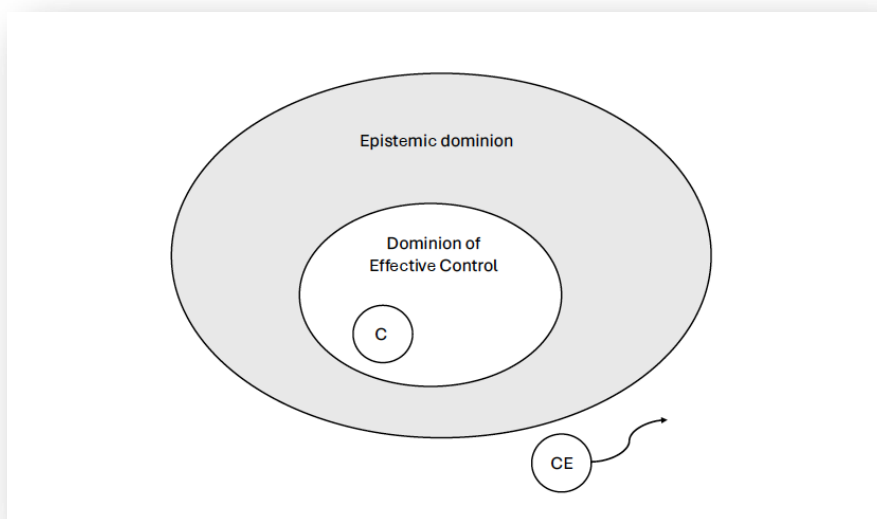

Obrázek 12: Vesterinenovo schéma – faktivní proces uvnitř oblasti efektivní kontroly (převzato z: Vesterinen, 2014: 599)

Při aplikaci na španělštinu a portugalštinu autor komentuje, že použití subjunktivu ve vedlejší větě (např. *Lamento que venga.*) snižuje míru efektivní kontroly ze strany konceptualizátora nad daným procesem (takové větě by odpovídal Obrázek 11). Pokud je konceptualizátor aktivním subjektem situace, zvyšuje se i míra efektivní kontroly (ve španělštině a portugalštině jsou to typicky konstrukce s infinitivem, u kterých dochází ke shodě podmětů v hlavní a vedlejší větě, popř. neosobní konstrukce, např. *Es triste estudiar para un examen.*) (Vesterinen, 2014: 600).

Autor dále zmiňuje deontické neosobní konstrukce a slovesa vůle, které v obou zkoumaných románských jazycích odkazují k efektivní kontrole (např. *Es necesario que lo hagas. / Quiero que lo hagas.*). Subjunktiv logicky zahrnuje dalšího účastníka do komunikační situace, tím pádem je profilovaný proces umístěn mimo oblast efektivní kontroly. Konceptualizátor si sice danou situaci přeje, ale nemá nad ní aktuálně plnou kontrolu. V případě krácení infinitivem (*Es necesario hacerlo. / Quiero hacerlo.*) se jedná o opačnou situaci – vzhledem k absenci druhého subjektu má konceptualizátor automaticky roli aktivního činitele a CE se dostává do oblasti jeho efektivní kontroly (viz Obrázek 12).

Obrázek (13) je grafickým znázorněním deontické neosobní konstrukce s infinitivem. Profilovaný proces (CE) stojí zcela mimo efektivní i epistemickou kontrolu konceptualizátora. Subjunktiv tedy staví daný proces buďto mimo oblast epistemické, nebo efektivní kontroly a velmi úzce souvisí s perspektivou konceptualizátora (Vesterinen–Bylund, 2013: 186).

Obrázek 13: Vesterinenovo schéma – deontické neosobní konstrukce se subjunktivem (převzato z: Vesterinen, 2014: 604)

Kratochvílová (2018b: 92) aplikuje Langackerův přístup k subjektivitě na španělská slovesná paradigmatata. Pro tyto účely vymezuje třetí oblast, kterou nazývá percepční kontrolou (*control perceptivo*). Tato souvisí s našimi smysly a je součástí epistemické kontroly (pokud vnímáme smysly určitý objekt, poznáváme jej a je součástí naší reality). Je to ten výsek reality, který v aktuálním okamžiku působí na naše smysly. Zdá se nám, že by percepční kontrola mohla pokrývat u Langackera výše zmíněnou vnímanou realitu (*conceived reality*). Percepční kontrolu lze reflektovat skrze jazykové prostředky: na úrovni jmenné autorka uvádí demonstrativa (v kontrastu k určitému členu, který je součástí epistemické kontroly), na úrovni slovesné pak přítomný čas (v kontrastu k préteritu a futuru). Percepční kontrola úzce souvisí se subjektivitou. Podle Kratochvílové (2018: 93) patří epistemická a percepční kontrola do tzv. známé reality (*present/projected reality*), zatímco efektivní kontrola náleží potenciální realitě (*potential reality*).

Přikláníme se ke Kratochvílové, která oproti Vesterinenovi staví oblast efektivní kontroly zcela mimo oblast kontroly epistemické.

„Consideramos que esta esfera [el dominio de control efectivo] está completamente apartada del control perceptivo y del epistémico. El control efectivo se relaciona con nuestra capacidad de cambiar el mundo y causar o provocar procesos nuevos, transformando así las entidades que nos rodean. Estos cambios no pueden estar sometidos a nuestro control epistémico o perceptivo, ya que todavía no han tenido lugar y no podemos tener la certeza de si sucederán efectivamente o no.“ (cit. Kratochvílová, 2018b: 92)

Stejným způsobem chápe efektivní a epistemickou kontrolu Langacker. Právě modální slovesa v kořenové interpretaci a imperativní konstrukce jsou prostředky efektivní kontroly v rámci klauze.

„The basic means of extending our conception of reality is by incorporating new events, thus building on the structure already in place. [...] As with clauses, nominal grounding relates to both effective and epistemic control.“ (cit. Langacker, 2009: 167)

Kratochvílová (2019: 8–12) navrhuje další úpravu *groundingu* a přichází s termínem *echo* (*echoing*), který je třeba dle jejího názoru brát v potaz při analýze subjektivit. *Echoing* chápe jako specifický typ *groundingu*, který odráží určité elementy *groundu* vysoce subjektivním způsobem. Tuto vlastnost nemají všechna slovesná paradigmatata, autorka skrze

tento termín poukazuje na specificitu paradigmatu *HABLARÉ*, které má jiný vztah vzhledem ke *groundu* než např. události, které se odehrály v minulosti. U minulých časů moment promluvy a komunikační situace slouží pouze jako hledisko (*vantage point*), ze kterého je na proces nahlíženo. U futura slouží jako základ pro tvorbu úsudku/předpovědi. Tím se komunikační situace stává součástí procesu (echoizuje v jeho rámci), čímž dochází ke zvýšení míry subjektivity.

Castañeda Castro (2004) aplikuje Langackerovo chápání plynutí času na slovesný systém španělštiny. Pracuje se čtyřmi základními epistemickými oblastmi: okamžitá známá realita (*realidad conocida inmediata*), známá realita (*realidad conocida*), neznámá realita (*realidad desconocida*) a irealita (*irrealidad*). V rámci těchto prostorů dochází k několika korespondencím, jako např. neznámá či předpokládaná přítomnost (*presente desconocido o supuesto*), předpokládaná budoucnost (*futuro supuesto*) a známá či neznámá/předpokládaná minulost (*pasado conocido, pasado desconocido/supuesto*).

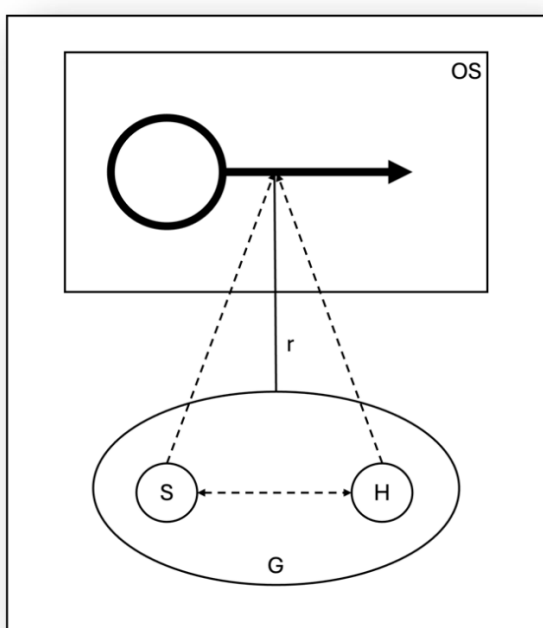
Oproti výše zmiňovaným autorům má koncepce Ruize Campilla (2014, 2017, 2019) zcela odlišnou motivaci, a to didaktickou. Autor se snaží o sjednocenou teorii užití subjunktivu pro jeho výuku v rámci španělštiny jako cizího jazyka. Ruiz Campillo (2014: 68) uvádí, že v rámci kognitivní gramatiky se prakticky nevyskytují aspekty, do jejichž interpretace nezasahuje vnímání prostoru. Sám se tedy snaží zachytit temporální vztahy v rámci španělského slovesného systému skrze prostor.

Ruiz Campillo (2014: 70) navrhuje operativní model založený na třech pilířích: *foco* (*ohnisko*, aspekt), *espacio* (*prostor*, aktuálnost) a *dimensión* (*dimenze*, modus). *Foco* lze chápat jako jazykovou verzi naší vizuální zkušenosti (nahlížíme na děje buďto jako na ukončené a završené, nebo jako na ne-ukončené v daném okamžiku). *Espacio* odpovídá naší životní zkušenosti a vytváří dva časoprostory: aktuální („aquí“ – tady a teď, aktuálně platná realita jazykově vyjádřená skrze prézens a futurum) a ne-aktuální („allí“ – tam, minulost jazykově vyjádřená skrze minulé časy). Skrze *dimensión*, tedy epistemickou zkušenost, autor zakládá tři epistemické konfigurace časoprostoru: *acceso total* (kompletní přístup, deklarace; např. prézens a minulé časy), *acceso parcial* (částečný přístup, předpověď; např. kondicionál a futurum) a *acceso virtual* (virtuální přístup, ne-deklarace; např. subjunktiv).

Existuje tedy řada pokusů, jak Langackerovo pojetí aplikovat na španělštinu, ale zatím neexistuje jednotný přístup. Autoři se obecně neshodnou na tom, jak přesně jeho perspektivu přenést na španělský flektivní systém.

3.3 Clausal grounding a modální slovesa jako *grounding elements*

Následující schéma (Obrázek 14; Langacker, 2009) zobrazuje profilaci procesu. Profilovaný proces je označen symbolem kroužku a šipky, jelikož se oproti profilované věci určitým způsobem vyvíjí. V rámci *groundu* (G) společně interaguje mluvčí (S) a adresát (H) a společně pozorují objekt konceptualizace (profilovaný proces), který je explicitně profilován (v rámci *onstage region*). Plná čára označená písmenem (r) zobrazuje vztah mezi profilovaným procesem a *groundem*. Přerušované šipky směřující k profilovanému procesu znázorňují orientaci pozornosti (*directing of attention*) elementů *groundu*. Přerušovaná šipka mezi mluvčím a adresátem zobrazuje jejich vzájemnou interakci.

Obrázek 14: Zakotvení klauze (*Clausal grounding*) (převzato z: Langacker, 2009: 150)

Grounding elements v rámci finitní klauze obsahují dvě složky, modalitu a slovesný čas (který Langacker nazývá také jako vzdálenost, *distance*). Přehled těchto elementů zobrazuje následující Tabulka (9).

Tabulka 9: *Grounding elements*, procesy (převzato z: Langacker, 2009)

	modalita		
vzdálenost	Ø	<i>may, can, will, shall, must</i>	aktuálnost
	-ed	<i>might, could, would, should</i>	neaktuálnost
	realita	non-realita	

Morfologicky se opozice aktuálnost (*immediate*) a neaktuálnost (*non-immediate*) projevuje v závislosti na tom, zda klauze obsahuje modální sloveso, či nikoli. Pokud klauze modální sloveso neobsahuje, tato informace je reflektována v rámci plnovýznamového slovesa (jako přítomný nebo minulý čas). V opačném případě tuto realitu odráží přímo modální sloveso (časová informace tak není reflektována přímo v rámci procesu, ale nepřímo skrze pomocné sloveso) (Langacker, 2009: 213).

V rámci modalit existují dvě možnosti: přítomnost nebo absence modálního slovesa. V případě slovesného času (vzdálenosti) se jedná o přítomnost nebo absenci morfému perfekta. Absencí modálního slovesa se rozumí, že profilovaný proces je součástí reality (*present/projected reality*) mluvčího, tedy součástí epistemické kontroly. Přítomnost modálního slovesa staví tento proces mimo realitu mluvčího, konkrétně do potenciální roviny (*potential reality*), a proces se tak stává „kandidátem“ pro přijetí do reality mluvčího. Bezpříznakovým časovým údajem je přítomnost vzhledem ke *groundu* (*immediate*), morfém *-ed* staví profilovaný děj mimo aktuální dění (*non-immediate*) (Langacker: 2009: 162).

Langacker řadí modální slovesa mezi tzv. *grounding elements*, které vyjadřují vztahy mezi jednotlivými součástmi *groundu*. *Grounding* situuje profilovaný proces vzhledem k aktuálnímu pojetí reality ze strany mluvčího (2008: 259). Tento proces odráží vztah mezi subjektem (konceptualizátorem – mluvčí nebo adresát) a objektem (to, co je konceptualizováno) konceptualizace (2008: 261–262).

Anglická modální slovesa se vyvinula z původních plnovýznamových sloves. Obecně lze říci, že připisují subjektu určitou sílu, která vede k naplnění daného děje. Modální slovesa mají dvě zásadní charakteristiky: silovou dynamiku⁴⁶ a prospektivní orientaci, které jsou klíčové pro pochopení moderních modálních sloves. Zcela zásadní význam modálních sloves, tedy určitá síla vyvíjená vzhledem k naplnění děje, je implicitní (*offstage*) a subjektivně konstruovaná. To znamená, že se tato modální síla přesouvá z trajektoru (*onstage*, centra pozornosti) do oblasti *groundu*. Explicitně vyjádřen je pouze cíl dané modální síly, tedy

⁴⁶ Teorie silové dynamiky (*force dynamics*) Leonarda Talmyho (1985) je klíčová v rámci kognitivního přístupu k modalitě, jedná se o hojně citovaný koncept mezi kognitivně orientovanými pracemi, které se tímto tématem zabývají (srov. Cornillie, 2005; Pélyvás, 1996, 2006). Talmy však *force dynamics* definuje spíše jako základní sémantickou kategorii než jako teorii (Boogart–Fortuin, 2016: 515). Talmy (1985) chápe modalitu jako působení protichůdných fyzických sil. Hlavními parametry *force dynamics* jsou Agonista a Antagonista (*Agonist* a *Antagonist*). Agonista je v centru pozornosti a je explicitně vyjádřen, Antagonista je protějškem Agonisty, jedná se o jisté překážky, které působí proti inherentním tendencím Agonisty. Tyto parametry pak Talmy aplikuje na modální slovesa a pozoruje absenci/přítomnost překážky. Eve Sweetser (1990) tuto protichůdnou sílu nazývá explicitně jako *barrier* (bariéra, překážka) a oba parametry chápe jako společensky podmíněné.

profilovaný proces (Langacker, 2008: 304)⁴⁷. Modální slovesa staví profilovaný děj mimo realitu mluvčího do oblasti potenciální / projektované reality a implikují, že profilovaný proces je pouze kandidátem pro přijetí do reality. Každé modální sloveso má dva základní významy: kořenový (*root*) a epistemický (*epistemic*) (Langacker, 2008: 305). Je evidentní, že aspekty silové dynamiky jsou u modálních sloves konstruovány s nižší mírou objektivitu, než tomu bylo u jejich původních plnovýznamových protějšků. Gramatický subjekt není středem pozornosti, ta se přesouvá na samotný proces (Langacker, 2003: 9–10).

Langacker (2008: 307) však poukazuje na to, že prospektivní orientace modálních sloves je částečně problematická. V případě epistemické interpretace jsou úsudky častěji součástí přítomnosti, kořenová interpretace je častěji orientována do budoucnosti. Zásadní je zde rozdíl mezi časovým zakotvením daného děje a zakotvením okamžiku, kdy máme o daném ději povědomí. Určitou dobu totiž trvá, než daný proces přijmeme za součást své reality a v tomto ohledu je vlastně každý proces s modálním slovesem prospektivní. Dle Langackera (cit. 2008: 307): „It is future in the sense that its incorporation in the speaker’s conception of reality remains to be accomplished.”

Tuto problematiku ilustruje následující příklad s modálním slovesem *must*: *They must be completely satisfied* (převzato z: Langacker, 2008: 307). Pokud danou situaci interpretujeme jako epistemický úsudek, je součástí přítomnosti. Pokud ji interpretujeme jako prospektivně orientovanou, modální sloveso nabývá kořenového významu. To ovšem neznamená, že v prvním případě modální sloveso zcela pozbývá prospektivní orientace – proces je sice zakotven v přítomnosti, mluvčí jej ovšem prozatím nepovažuje za součást svého povědomí o realitě a proces tak vlastně „čeká“ na přijetí.

3.4 Subjektifikace a modální slovesa

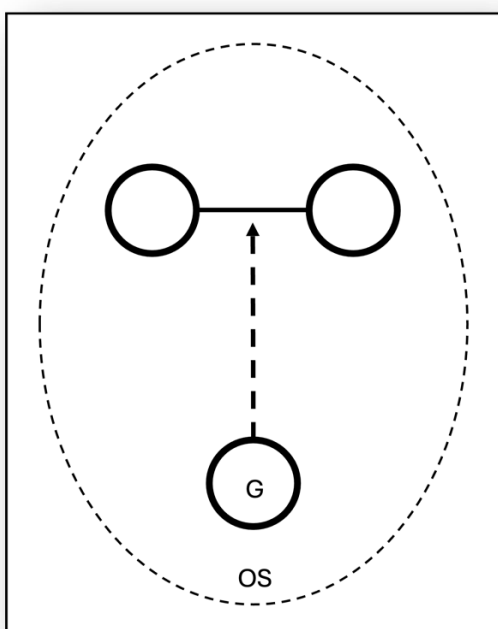
Langacker (1987, 1991) se v začátcích své teorie zaměřuje na diachronní perspektivu. Později tak odlišuje synchronně chápanou subjektivitu od diachronního procesu subjektifikace. Tento diachronní pohled tvoří základ pro pozdější teorii založenou na synchronní perspektivě.

Langacker (1991: 216) pro modální slovesa vymezuje dva typy subjektifikace (*Subjectification Type I* a *Subjectification Type II*). Modální slovesa prvního typu subjektifikace (Obrázek 15) mají schopnost vyjadřovat čas. Toto nastavení profiluje vztah mezi konceptualizátorem a konceptualizovanou situací. Tento vztah je znázorněn tučnou přerušovanou šipkou, která směřuje od *groundu* (kde se nachází konceptualizátor)

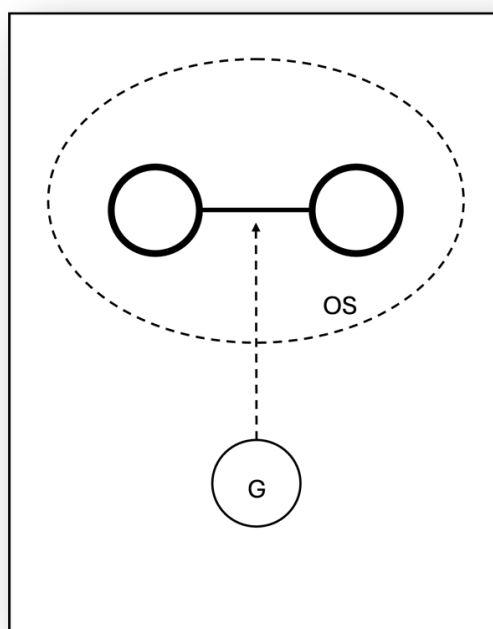
⁴⁷ K historickému vývoji anglických modálních sloves, který není předmětem našeho zájmu, a proto jej zde pouze stručně zmiňujeme, více např. Traugott–Dasher (2002) nebo Narrog (2010).

k profilovanému procesu, a je ohraničen oválem, který vymezuje tzv. explicitní scénu (*onstage region*; proces je tedy profilován explicitně a je tzv. „na scéně“). Z tohoto důvodu Langacker daná modální slovesa nepovažuje za zakotvující predikáty (*grounding predications*) v pravém slova smyslu. Autor sem řadí anglická perifrastická modální slovesa *have to* a *need to* a tímto způsobem lze charakterizovat i modální slovesa španělská.

Modální slovesa druhého typu (Obrázek 16) naopak nijak nereflektují slovesný čas (v angličtině se jedná o *may* a *must*). Není zde explicitně profilován vztah mezi konceptualizátorem a daným procesem (tento vztah je zcela subjektivizován). Jedinou profilovanou entitou (tzv. „na scéně“) je samotný proces. Oproti předchozímu schématu stojí *ground* mimo explicitní oblast. Tato modální slovesa jsou tedy maximálně subjektivní (*ground* je implicitní) a Langacker je považuje za zakotvující predikáty (*grounding predications*).

Obrázek 15: Subjektifikace Typ 1
(převzato z: Langacker, 1991: 216)

Obrázek 16: Subjektifikace Typ 2

Dle této teorie tedy španělština nedisponuje žádným modálním slovesem, které by splňovalo podmínky subjektifikace druhého typu. Španělská modální slovesa vždy určitým způsobem odrážejí vztah mezi *groundem* a profilovaným procesem.

Bert Cornillie (2005) si je vědom této specifity anglických modálních sloves a ve své studii testuje, do jaké míry časové zakotvení ovlivňuje subjektivitu španělských modálních sloves. Dochází k závěru, že chceme-li studovat španělská modální slovesa, musíme se odklonit

od jejich temporality a zaměřit se na vlastní modální významy jednotlivých modálních sloves a na jejich subjektivitu. V návaznosti na Langackera bychom tak všechna španělská modální slovesa měli považovat za perifrastická (Subjektifikace Typ 1).

3.5 Teorie reagující na Langackera

V posledních letech se řada autorů snaží o aplikaci Langackerovy teorie na systém modálních sloves v různých jazycích, které jsou typologicky odlišné od angličtiny. Považujeme za důležité zde zmínit studii Michela Acharda (1998) pro francouzštinu, Jana Nuytse (2002) pro holandsčinu, Tanji Mortelmans (2002, 2006) pro němčinu, Berta Cornillieho (2005, 2006, 2007) pro španělštinu a Pétera Pelyváse, který teorii vztahuje obecně k modalitě a anglickým modálním slovesům. Tito autoři se shodují na tom, že některá užití modálních sloves (zejména v epistemické interpretaci) jsou vysoce gramatikalizovaná a subjektivní (a sdílejí tuto charakteristiku s těmi anglickými), a tudíž je lze chápat jako *grounding elements*. *Grounding* totiž považují za gradující fenomén, kdy úroveň subjektivity se liší nejen napříč jazyky, ale také v rámci vlastního systému modálních sloves cílového jazyka. V případě analýzy modálních sloves jako *grounding elements* bychom tak primárně měli odhlédnout od přítomnosti/absence temporální flexe, jejíž přítomnost chápe Langacker jako zcela zásadní bariéru pro definici modálních sloves jako *grounding predicates*.

3.5.1 Michel Achard

Achard (1998) zdůrazňuje, že anglická modální slovesa lze analyzovat jako samostatnou gramatickou třídu. Poukazuje na to, že francouzská modální slovesa se z hlediska morfologie nikterak neliší od plnovýznamových sloves, zatímco ta anglická nemají infinitivní formu a jsou po morfologické stránce defektní. Zároveň je tato skupina v angličtině konzistentní, což se týče historického vývoje.

Autor popisuje pozici modálních sloves ve francouzštině, kterou lze přirovnat k situaci ve španělštině, jedná se o přesně nevymezenou skupinu sloves, která se morfologicky neliší od ostatních sloves. Zdůrazňuje vysokou míru subjektivity francouzských modálních sloves v epistemické interpretaci a kontrolu nad daným procesem ze strany mluvčího.

3.5.2 Jan Nuyts

Langacker obecně spojuje *grounding* výlučně s gramatickými prostředky – na úrovni věty tedy zohledňuje pouze slovesný čas a modální slovesa jako *grounding elements*. Nuyts (2002: 440–441) u *groundingu* zdůrazňuje jeho konceptuální rozměr. Při aplikaci na jiný jazyk, než je

angličtina, je tedy jednou z možností snížit nárok na míru gramatikalizace dané formy (např. právě v případě časových morfémů).

Nuyts (cit. 2002: 455–456; vyznačeno autorkou práce) tvrdí, že „if only highly grammaticalized forms are grounding, then epistemic modal grounding in Dutch appears to be a fairly marginal thing (at least in the range of epistemic judgments with a fairly low strength). [...] In the view adopted here, then, grounding would be considered a *primarily conceptual phenomenon*, rather than a linguistic one.“

3.5.3 Tanja Mortelmans

Stejně jako v případě španělštiny jsou dle Langackera německá modální slovesa chápána jako perifrastická (odpovídají subjektifikaci prvního typu). Mortelmans uznává, že jsou německá modální slovesa méně gramatikalizovaná než ta anglická, protože částečně zakotvují sama sebe skrze slovesný čas, slovesnou osobu a modální inflexi. Autorka se však vyhýbá jednostranným tvrzením ohledem toho, do jaké míry lze tvrdit, že německá modální slovesa lze či nelze považovat za *grounding predicates*. Jejím cílem je zaměřit se na řadu faktorů, které pravděpodobně mají schopnost zvyšovat míru subjektivity u konkrétních modálních sloves (nebo u zcela konkrétních forem modálních sloves v konkrétních kontextech), a zkoumat, do jaké míry je možné německá modální slovesa považovat za *grounding predicates*.

Mortelmans (2002) se zaměřuje na pozici mluvčího v tázacích větách s modálním slovesem. Typicky se mluvčí snaží dozvědět určitou informaci, se kterou není obeznámen, a věří, že adresát zná odpověď. Dochází k závěru, že některá konkrétní užití modálních sloves v tázacích větách jsou silně gramatikalizovaná, a tudíž i vysoce subjektivní. Autorka zdůrazňuje např. deliberativně-mirativní užití modálního slovesa *sollen* (mít za povinnost) ve tvaru minulého konjunktivu *sollte*. V těchto typech otázek se primárně neočekává odpověď ze strany adresáta, a jsou tudíž tzv. *speaker-oriented* (orientované na mluvčího). Autorka uvádí následující příklad s anglickým překladem, ve kterém německému modálnímu slovesu odpovídá modální adverbium *perhaps* (možná), a tudíž neodráží původní mirativní⁴⁸ významový odstín, který autorka zdůrazňuje.

„Erst vor 6000 Jahren zog sich die letzte große Eisdecke vomkanadischen Festland zurück. Wodurch werden diese Kälteperioden ausgelöst? *Sollte* es einen festen Zyklus geben, eine Art kosmischen Puls, der alle 250 Millionen Jahre einmalschlägt?“

⁴⁸ Mirativita je vyjádření překvapení mluvčího z nové informace, často z neočekávaného zdroje. K tomuto více viz např. DeLancey (2001) nebo Aikhenvald (2012).

“Only 6,000 years ago, the last big icecap retreated from the Canadian mainland. What causes these spells of cold weather? Is there *perhaps* a fixed cycle, some kind of cosmic pulse that beats every 250 million years?”

(převzato z: Mortelmans, 2002: 426; vyznačeno autorkou práce)

Ve své další studii Mortelmans (2006) na základě syntaktického kontextu identifikuje celkem pět parametrů, které do určité míry ovlivňují *grounding* modálních sloves: (1) typ subjektu (životný/neživotný) a plnovýznamového slovesa (aktivum/pasivum) (2) typ věty (oznamovací/rozkazovací/tázací), (3) přítomnost explicitního odkazu k mluvčímu (konstrukce typu *I think*), (4) vliv negace, (5) morfologická flexibilita modálního slovesa (kombinovatelnost modálních sloves se slovesnými časy a způsoby).

Sama autorka na úvod vysvětluje, že svou studii nepovažuje za vyčerpávající popis, který by vedl k nějaké jasné odpovědi. Jedná se pouze o návrh určitých parametrů, které byly doposud opomíjeny a které mohou sloužit pro další analýzy *groundu* a modálních sloves. Dochází k závěru, že subjektivita jednotlivých modálních sloves (a jejich konkrétních forem) se liší vlivem výše popsaných parametrů. Zdůrazňuje například negaci a důležitost její hlubší analýzy v kontextu subjektivity a subjektifikace.

„In fact, in a number of cases, the modal’s combination with a negation marker seems to enhance the modal’s subjectivity.“ (cit. Mortelmans, 2006: 168)

3.5.4 Bert Cornillie

Španělským modálním slovesům se z hlediska Langackerovy teorie věnuje Bert Cornillie (2005, 2006, 2007). Ve svých studiích autor testuje, do jaké míry lze Langackerovu teorii aplikovat na španělská modální slovesa. Autorova zkoumání přináší poznatky o temporálních restrikcích a míře subjektivity u epistemických a deontických modálních sloves.

Cornillie (2005, 2006) dochází k závěru, že je třeba epistemickou a deontickou interpretaci modálních sloves zkoumat zvlášť a že Langackerovu teorii lze lépe aplikovat na epistemická modální slovesa, která i ve španělštině vykazují vysokou míru subjektivity (ačkoli disponují slovesnou flexí). Epistemická modální slovesa totiž nemají schopnost profilovat sama sebe, nýbrž profilují proces vyjádřený skrze infinitiv (srov. Laca, 2006; Borgonovo–Cummins, 2007; v otázce temporality epistemických modálních sloves, která je realizována skrze infinitiv a nezakotvuje modální sloveso, viz 2.5.2). Modální slovesa v epistemické interpretaci podléhají

více restrikcím, co se týče slovesného času, a tudíž jsou vhodnějšími kandidáty na *grounding predicates*.

„In Spanish, however, the tense and person marking has a different impact on epistemic modal relations than on deontic modal ones.“ (cit. Cornillie, 2005: 61)

Zajímavou myšlenkou je, že dle Cornillieho (2005: 65) je deontická interpretace součástí přítomné reality (*present reality*), jelikož mluvčí (popř. jiný účastník komunikační situace) aktivně vstupuje do dané situace v okamžiku promluvy. Vzhledem k tomu, že je deontická interpretace součástí efektivní kontroly, můžeme říci, že v tomto ohledu se Cornillie shoduje s Vesterinenem (2014) a protirečí si s Kratochvílovou (2018).

U Cornillieho však vidíme řadu paralel s předchozími autory. Autor klade důraz na konceptuální obsah modálních sloves, který se výrazně neliší od toho v angličtině.

„Although formally speaking the Spanish epistemic modals *poder (can/may)*, *deber (must)* and *tener que (to have to)* cannot be considered real grounding predications, their modal grounding function and their conceptual content do not differ from that of the English grounding predications.“ (cit. Cornillie, 2005: 56–57)

Dále se domnívá, že je třeba upřednostňovat při analýze modální zakotvení před tím temporálním.

„Although I respect Langacker’s argument that tenseless English modal auxiliaries are the real grounding predications, I will show that, in view of the differences between deontic and epistemic modals, modal grounding should be seen apart from temporal grounding.“ (cit. Cornillie, 2005: 59).

Ve své monografii věnované epistemickým modálním slovesům, polopomocným evidenciálním slovesům (*parecer*, „zdát se“ a *resultar*, „zdát se / vyjít najevo“) a modálním konstrukcím (*amenazar*, „vyhrožovat“ a *prometer*, „slibovat“) Cornillie zdůrazňuje vztah evidenciality⁴⁹ a epistemické modality, které považuje za funkčně odlišné, ale vzájemně propojené koncepty.

⁴⁹ Evidencialitu lze chápat jako odkaz ke zdroji informace ze strany mluvčího, někteří autoři (srov. např. Aikhenvald, 2004; Cornillie, 2007) považují evidencialitu za jazykovou kategorii, která úzce souvisí s epistemickou modalitou. Mezi autory však neexistuje shoda, zda evidencialitu chápat jako

„All seven verbs [*parecer, resultar, amenazar, prometer, poder, deber, tener que*] account for the speaker's relation to reality and emphasize either that the speaker has evidence at his/her disposal to report on the event expressed in the infinitive (e. g. *parecer* and *resultar*), or that (s)he has assessed the likelihood that the proposition can be true (e. g. *poder*) or must be true (e. g. *deber* and *tener que*).“ (cit. Cornillie, 2007: 3)

Autor si klade otázku, jak může evidencialita ovlivnit epistemický úsudek mluvčího. Závěrem je, že modální slovesa ve španělštině vyjadřují různé typy epistemických úsudků, což koreluje s různými způsoby zjišťování informací.

Cornillie (2007: 181–183) vymezuje prototypické významy epistemických užití jednotlivých modálních sloves. Modální sloveso *poder* obvykle nezahrnuje logický úsudek a odpovídá slabému závazku ze strany mluvčího. Výrok s *deber* je založen na induktivním úsudku a vyjadřuje střední míru závazku ze strany mluvčího. Výrok s *tener que* je velmi často ovlivněn deduktivním úsudkem a vyjadřuje silný závazek ze strany mluvčího. Z autorových korpusových dat vyplývá, že sloveso *poder* nemá schopnost vyjadřovat evidencialitu (nejčastěji jde o osobní úsudek mluvčího na základě vlastních přesvědčení, tudíž na scénu nevstupují další externí úvahy). Sloveso *deber* nejčastěji vyjadřuje deontickou modalitu a ne-deontická užití pak mají nejčastěji evidenciální význam (a to i v psaném jazyce). Sloveso *tener que* odráží tuto evidenciální dimenzi pouze v mluveném jazyce a s nižší frekvencí.

Cornillie (2007) obhajuje svou tezi, že epistemická modální slovesa lze chápat jako *grounding predicates* (ta deontická nikoli), jelikož konstrukce s modálním slovesem profilují infinitivní proces (a samy sebe temporálně neukotvují), a temporalita tak ustupuje modalitě (zejména v případě přítomného času): „[...] the modal grounding in the present tense constructions deemphasizes the temporal grounding of the verbs“ (cit. 2007: 234). To, co je temporálně umístováno, je v podstatě jakýsi referenční bod (*viewpoint*), ze kterého mluvčí nahlíží na profilovaný proces a utváří svůj postoj: „Moreover, tense reflects the viewpoint in time from which the speaker assesses the likelihood of the proposition, without therefore situating the infinitival process in the past, present or future“ (cit. 2007: 237).

Tezi, že epistemická modální slovesa jsou vhodnější pro modální *grounding*, podporuje i Langackerův „dynamický evoluční model“ (1991), který je dle Cornillieho (2007: 240–241)

samostatnou kategorií, nebo spíše podkategorií epistemické modalitě (srov. např. De Haan, 1999, který tyto dvě kategorie odděluje). Cornillie (cit. 2007: 7) k tomuto: „[...] in English, just like in Spanish, evidentiality and epistemic modality are most often lexically represented. [...] However, this does not mean that evidentiality lacks a grammatical status in English or Spanish.“

vhodný pro epistemická modální slovesa, ale nehodí se pro ta deontická. Epistemické *poder* odráží potenciální realitu (*potential reality*), epistemické *deber* a *tener que* vyjadřují potenciální i projektovanou realitu (*projected reality*). Oproti tomu deontická modální slovesa jsou dle autora částečně zakotvená v přítomnosti (*present reality*), protože mluvčí nebo jiný účastník komunikační situace přímo zasahuje do daného procesu v momentu promluvy. Výsledek této interakce sil však spadá do projektované reality a zůstává potenciální. Dynamická modalita, která vyjadřuje schopnost, zasahuje do přítomné reality (zaměřuje se na to známé, na charakteristiku subjektu), částečně však indikuje, že daný proces lze dále realizovat v budoucnosti (projektovaná/potenciální realita).

Subjektivita epistemických modálních sloves spočívá v tom, že zde nedochází k interakci sil – pouze mluvčí je aktivním činitelem epistemického úsudku – a na scénu se tak dostává infinitivní proces, který je jako jediný profilován (Cornillie, 2007: 250).

3.5.5 Péter Pelyvás

Obecně se problematikou Langackerova *groundingu* zabývá Péter Pelyvás (1996, 2006, 2019). Anglická modální slovesa jsou ideálními *grounding elements*, protože jsou neosobní a jsou následována infinitivem, který je ze své podstaty nefinitní slovesnou formou (2006: 125). Aplikace na jiný jazyk se autorovi jeví jako problematická.

Pelyvás (2006) pozoruje, že epistemická a deontická modální slovesa se chovají jinak a že modální slovesa u většiny jazyků nesplňují Langackerovy podmínky pro tzv. *grounding predicates* (Pelyvás zmiňuje např. němčinu, maďarštinu a holandštinu). Snaží se charakterizovat modální slovesa a jejich základní významy pomocí interakce sil (navazuje na Sweetser, 1990). Poukazuje na to, že vedle modální síly vyvíjené ze strany konceptualizátora na scénu vstupují i další síly, které je třeba identifikovat. Vymezuje dva konceptuální prostory pro charakteristiku modálních sloves: úzký rámec (*narrow scope*) a široký rámec (*wide scope*). V úzkém rámci (a.) je prominentní interakce sil, široký rámec (b. a c.) zahrnuje mluvčího a *ground*, mluvčí přímo nezasahuje do dané situace, jedná se pouze o globální pohled na situaci jako takovou.

a. Narrow scope – kořenová modalita

Jako kořenovou modalitu v rámci úzkého rámce Pelyvás charakterizuje deontické užití *may* a *must*. Význam schopnosti lze chápat jako určitou fyzickou sílu vyvíjenou ze strany subjektu, proti které stojí určitá vyvažující síla (která je slabší). U deontických významů je síla vyvíjená

ze strany subjektu záměrem pro vykonání dané aktivity (Pelyvás, 2006: 140). Pelyvás se detailněji zabývá rozdílem mezi schopností a deontickým použitím modálního slovesa *may*.

V případě významu schopnosti konceptualizátor vystupuje pouze ve své základní zakotvující roli (*grounding role*), přímo nevstupuje do profilované situace⁵⁰. Subjekt vyvíjí určitou sílu vzhledem k naplnění potenciální situace, která je vyvažována odpovídající protisilou. U deontického užití je tato síla ze strany subjektu úmyslem, subjekt si klade za cíl vykonat danou aktivitu. Na scénu vstupuje protisíla ze strany konceptualizátora, který se staví do slabší pozice a vzdává se své autority, kterou by mohl zabránit naplnění dané situace. Základní myšlenkou úzkého rámce je tedy fakt, že konceptualizátor nepřímo vstupuje na scénu a jeho modální síla je subjektivně konstruovaná.

K deontickému užití *must* se Pelyvás (2019: 310) detailněji vrací ve svém pozdějším článku, ve kterém zdůrazňuje, že u deontické interpretace jsou klíčové aktivní síly mezi participanty (v případě *must* se jedná o mluvčího, který je zdrojem obligace, a subjekt, na který je obligace uvalována). Konceptualizátor je v situaci reflektován nepřímo jako zdroj obligace. Konceptualizátor se částečně přesouvá na scénu (*objective scene*⁵¹) jako tzv. původce obligace (*imposer of obligation*) a vyvíjí deontickou sílu na subjekt, který může (ale nemusí) být aktivním účastníkem situace. Prototypicky je konceptualizátor shodný s původcem obligace (Pelyvás, 2019: 311).

b. Wide scope – kořenová modalita

Interpretaci kořenové modalita v rámci širokého rámce Pelyvás (2019: 311) považuje za velmi minoritní. Ilustruje ji na příkladu *should/ought*. Toto rozvržení je ojedinělé, protože v rámci kořenové modalita převažuje interakce sil mezi participanty. V tomto případě konceptualizátor nevstupuje přímo do interakce a roli původce obligace zastávají společenské normy a jistá kulturní očekávání.

⁵⁰ Zde se domníváme, že právě význam schopnosti (*ability*) je hraniční interpretací mezi úzkým a širokým rámcem. Mluvčí zde totiž přímo nezasahuje do interakcí v rámci situace a jeho primární role se podobá pouze epistemické kontrole.

⁵¹ Zkratka OS vždy pojmenovává tu část klauze, která je explicitně profilovaná. Pelyvás preferuje termín objektivní scéna (*objective scene*), Langacker oblast na scéně (*onstage region*).

c. Wide scope – epistemická modalita

Modální slovesa v epistemické interpretaci jsou vždy součástí širokého rámce. Konceptualizátor je zahrnut přímo do celkového rámce (*overall scope*⁵²) jako referenční bod skrze proces subjektifikace. V případě epistemického *must* je evidentní, že objektivní scéna nezahrnuje interakci sil. Konceptualizátor zaujímá roli pozorovatele a nově na scénu vstupuje řada sil, jejichž původ je takřka nemožné interpretovat (můžeme sem zahrnout např. myšlenky, zkušenosti či kontext mluvčího) (Pelyvás, 2019: 312).

Deontická modální slovesa částečně reflektují kontrolu ze strany subjektu a interakci mezi participanty konceptuální struktury. Jejich subjektivita je proto nižší. K subjektifikaci v plném rozsahu tak dochází pouze u epistemických interpretací. Jak tvrdí Pelyvás (2019: 311), pro deontická modální slovesa je charakteristická interakce sil mezi subjektem (*doer*) a původcem obligace (typicky mluvčí) v rámci objektivní scény (*objective scene*). U epistemických modálních sloves dochází k redukci objektivní scény, která zahrnuje pouze samotnou situaci, a k rozšíření celkového rámce (*overall scope*), který přímo zahrnuje konceptualizátora.

Z výše uvedeného vyplývá, že již existuje řada prací, které částečně polemizují s Langackerovou striktní představou modálních sloves jako *grounding predicates*, a že se tito autoři v podstatě shodují na tom, že zejména na modální slovesa v epistemické interpretaci je možné nahlížet jako na *grounding predicates*, které explicitně profilují daný proces, ale *ground* ponechávají implicitní.

Na závěr této sekce bychom tedy ještě zmínili, že i Langacker (2003) svou vizi částečně posouvá tímto směrem ve chvíli, kdy uznává vysokou subjektivitu anglického přítomného času a epistemických modálních sloves v přítomnosti v případech, kdy je proces výsledkem konceptualizátorovy mentální aktivity a není ovlivněn vnějšími faktory. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli naši následnou analýzu založit na strukturách v přítomném čase, kde spatřujeme nejslabší temporální „zatížení“. Na závěr se pak pokusíme navrhnout grafické reprezentace pro zobrazení temporality.

⁵² Zde si myslíme, že Pelyvásův celkový rámec (*overall scope*) odpovídá Langackerovu maximálnímu rámci (*maximal scope*).

4 Analýza konceptuálních struktur

V této kapitole se věnujeme vlastní analýze jednotlivých konceptuálních struktur (dále jen KS). Studie se zakládá na Langackerově chápání *groundu* jakožto klíčové složky každé komunikační situace. Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, centrem konceptuální struktury jsou konceptualizátoři (mluvčí a adresát), jejichž primární úlohou je orientace pozornosti (*directing of attention*) směrem k tomu, co je explicitně popisováno (objekt, O), a tudíž tzv. na scéně (*onstage region*). Konceptualizátoři jsou primárně konstruováni subjektivně (jsou implicitně zahrnuti ve výpovědi). Maximálně subjektivně jsou konstruováni tehdy, pokud ztrácejí povědomí sami o sobě, pouze plní roli subjektů konceptualizace a jsou zcela implicitně přítomní v konceptuální struktuře. Objekt (O) konceptuální struktury je naopak konstruován objektivně (je explicitně popisován). Maximálně objektivně je konstruován tehdy, pokud je zcela explicitně vyjádřen (Langacker, 2008: 260–261).

Naším cílem je tedy popsat a porovnat KS bez modálního slovesa s KS s modálním slovesem a poukázat na to, jak se míra subjektivity mění v závislosti na pozici *groundu*. K tomuto účelu vytváříme schémata, která graficky zobrazují vztahy mezi jednotlivými elementy KS. Tato schémata vycházejí z Langackerova kanonického zobrazení KS (2008: 261; viz Obrázek 3), avšak pro účely naší analýzy provádíme některé úpravy dle následující legendy.

Tabulka 10: Legenda ke schématům

M	mluvčí
A	adresát
U	další účastník KS
O	objekt konceptualizace
G	<i>ground</i>
EX	explicitní oblast
→	interakce mezi elementy M a A
-----	implicitní oblast
○	úplná profilace elementu v EX
○	částečná profilace elementu v EX
→	externí zdroj obligace
→	interní zdroj obligace
△	implicitní modální vztah mezi G a O
→	externí faktory
→	interní faktory
-----	temporalita

V následujících schématech je všudypřítomný *ground* oddělen od explicitní oblasti přerušovanou čarou (ta znázorňuje hranici mezi implicitní a explicitní oblastí). V rámci *groundu* interagují konceptualizátoři mluvčí (M) a adresát (A). Tato interakce je vyznačena jednoduchou šipkou. V případě profilace v explicitní oblasti platí, že plná čára označuje plně profilovaný (explicitní) element, přerušovaná čára pak vyobrazuje částečně profilovaný (ne zcela explicitní) element. Pro ilustraci jednotlivých typů KS používáme reprezentativní modelové příklady.

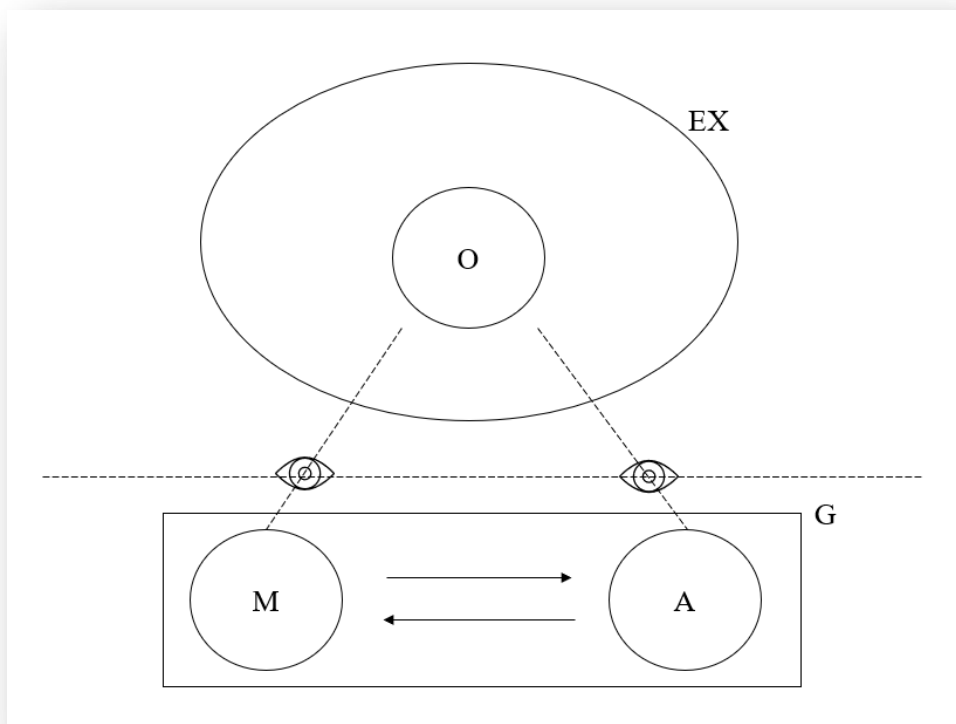
U KS s modálním slovesem se navíc snažíme o detailní zachycení vztahů mezi elementy *groundu* (direktivní/deontický, epistemický a dynamický) a o vyobrazení extralingvistických faktorů za pomoci výše uvedených symbolů. U epistemické a dynamické modality pracujeme se symbolem zakřivené šipky, která znázorňuje externí (plná čára), či interní (přerušovaná čára) faktory. U deontické modality pak používáme symbol plné šipky, černá šipka znázorňuje obligaci externí, bílá šipka obligaci interní. Pro tuto analýzu je pro nás výchozím modelem KS bez modálního slovesa.

Jak již bylo zdůvodněno na konci předchozí sekce, naše analýza je primárně založena na příkladech v přítomném čase. V další části analýzy se budeme věnovat problematice temporality modálních sloves a pokusíme se skrze schémata zachytit minulý čas. Nakonec okrajově zmíníme i potenciální rovinu.

4.1 Konceptuální struktura bez modálního slovesa

4.1.1 Kanonické uspořádání KS (*Ana está mintiendo*)

Výchozím nastavením je pro nás tzv. kanonické uspořádání KS, kdy jsou oba konceptualizátoři (mluvčí a adresát) implicitní součástí *groundu*. Jedná se o tvrzení, které zachycuje realitu jiného účastníka komunikační situace (viz příklad 44). Mluvčí zahrnuje propoziční obsah výpovědi do své reality. Následující grafická reprezentace (17) zobrazuje toto uspořádání.

Obrázek 17: Kanonické uspořádání konceptuální struktury (*Ana está mintiendo*)

44) Ana está mintiendo.

Anna lže.

Anne is lying.

Schéma KS je rozděleno přerušovanou čarou na dvě části: dolní část reprezentuje implicitní oblast, horní část pak explicitní oblast. Centrem pozornosti je objekt konceptualizace (O), tzn. popisovaná situace (informace, že Anna lže). Mluvčí (M) a adresát (A) jsou tacitní složkou KS a vzájemně interagují v rámci *groundu* (G), což vyobrazují šipky směřující od mluvčího k adresátovi, a naopak. Vzájemnou interakci máme na mysli komunikační záměr mluvčího, který zároveň vychází z konkrétních kontextuálních podmínek a předpokládá pochopení situace ze strany adresáta. Je zcela evidentní, že komunikační síla vyvíjená mluvčím směrem k adresátovi má v KS výraznější pozici než interakce ze strany adresáta, kterou lze považovat za reciproční reakci. Jejich pozice je zcela implicitní, a tedy maximálně subjektivní. Oba konceptualizátoři společně nahlíží na (O), což je jediná složka KS, která je explicitně vyjádřena, tedy zcela profilována v rámci explicitní oblasti (EX).

Toto kanonické uspořádání je výchozím bodem pro všechna následující schémata. Implicitní *ground* zůstává zachován ve všech situacích. Na základě konkrétních interakcí, ke

kterým dochází mezi M a A, dochází u jednotlivých schémat k profilaci některých elementů *groundu*, tzn., že se některý z elementů dostává do explicitní oblasti KS.

4.1.2 Konceptuální struktura s explicitním *groundem* (*Yo creo que tú estás mintiendo*)

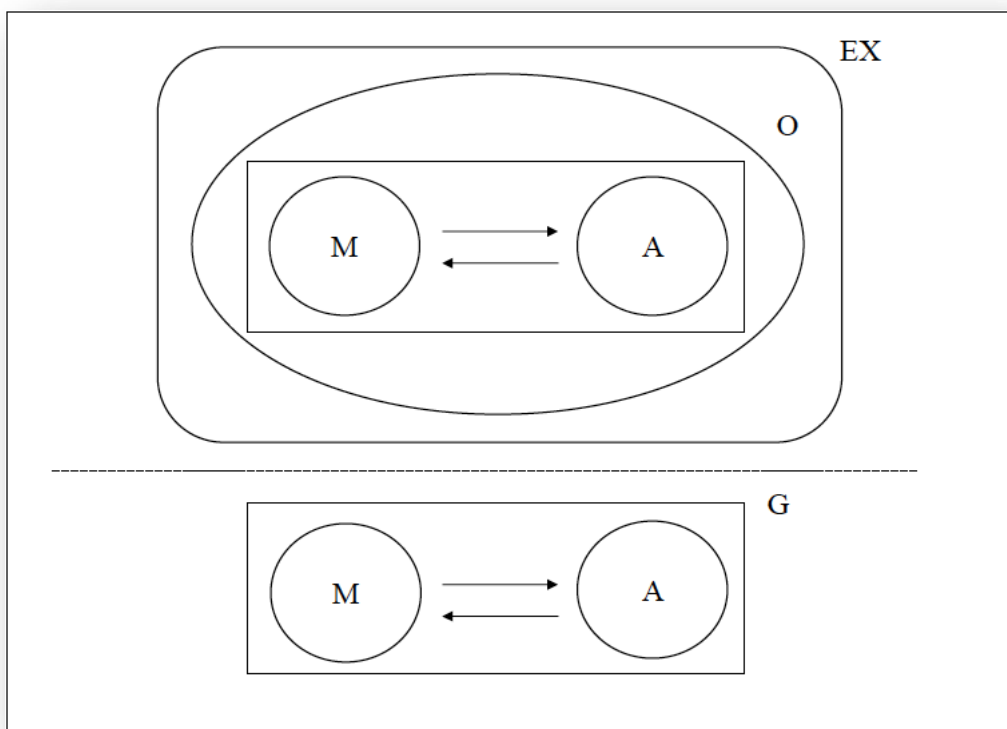
Vzhledem ke kanonickému zobrazení je opačným extrémem situace, kdy jsou oba konceptualizátoři explicitně profilováni jako objekt konceptualizace skrze osobní zájmena (Langacker, 2008: 78). V tomto případě můžeme na příkladu (45) pozorovat, že se oproti kanonickému uspořádání významně mění pozice obou konceptualizátorů.

45) Yo creo que tú estás mintiendo. / Creo que estás mintiendo.

Já si myslím, že ty lžeš. / Myslím si, že lžeš.

I think you are lying.

Angličtina se zde zásadně odlišuje od flektivního slovesného systému španělštiny a češtiny. V případě španělštiny a češtiny je užití osobních zájmen příznakové. Mluvčí skrze ně klade důraz na danou osobu nebo reaguje na určitý podnět (např. zdůrazňuje své hledisko v porovnání s jiným účastníkem komunikační situace). Za lomítkem tedy následuje bezpříznaková verze pro oba jazyky. V angličtině je jejich užití naopak povinné. V Obrázku (18) tedy navrhujeme grafické zobrazení situace, kdy jsou konceptualizátoři explicitně profilováni přímo jako objekt konceptualizace. Tuto výpověď v souladu s Langackerovým pojetím považujeme za maximálně objektivní.

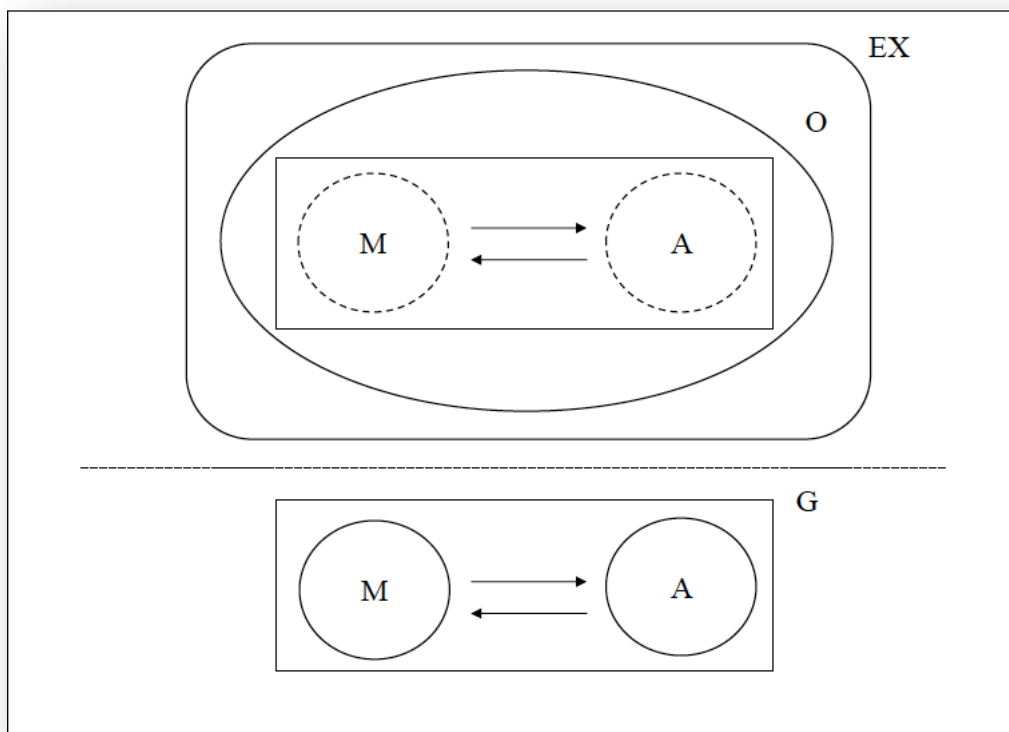
Obrázek 18: Konceptuální struktura s explicitním *groundem* (*Yo creo que tú estás mintiendo*)

V tomto případě se konceptualizátoři (a celý *ground*) dostávají do explicitní oblasti jako plně profilované elementy, ve španělštině jsou explicitně vyjádřeni skrze osobní zájmena *yo* („já“ = M) a *tú* („ty“ = A). Jak zmiňujeme výše, jedná se spíše o příznakovou strukturu se specifickým komunikačním záměrem. Přirozenější je verze bez užití osobních zájmen.

4.1.3 Konceptuální struktura s částečně explicitním *groundem* (*Creo que estás mintiendo*)

Mezi oběma extrémami existují situace, kdy je mluvčí a adresát profilován pouze částečně (není konstruován ani zcela subjektivně, ani zcela objektivně), ale oba určitým způsobem figurují v explicitní i implicitní oblasti (např. pokud je vyjádřeno jejich hledisko a úhel pohledu) (Langacker, 2008: 78). V tomto případě jsou konceptualizátoři opět profilováni jako objekt konceptualizace, oproti předchozímu schématu se však jedná o částečnou profilaci v rámci explicitní oblasti.

Zde se nabízí již zmiňovaný příklad ve španělštině a češtině, kde je užití osobních zájmen nepovinné. Pokud mluvčí nechce v dané situaci klást důraz na slovesnou osobu, upřednostní verzi bez osobních zájmen (Obrázek 19).

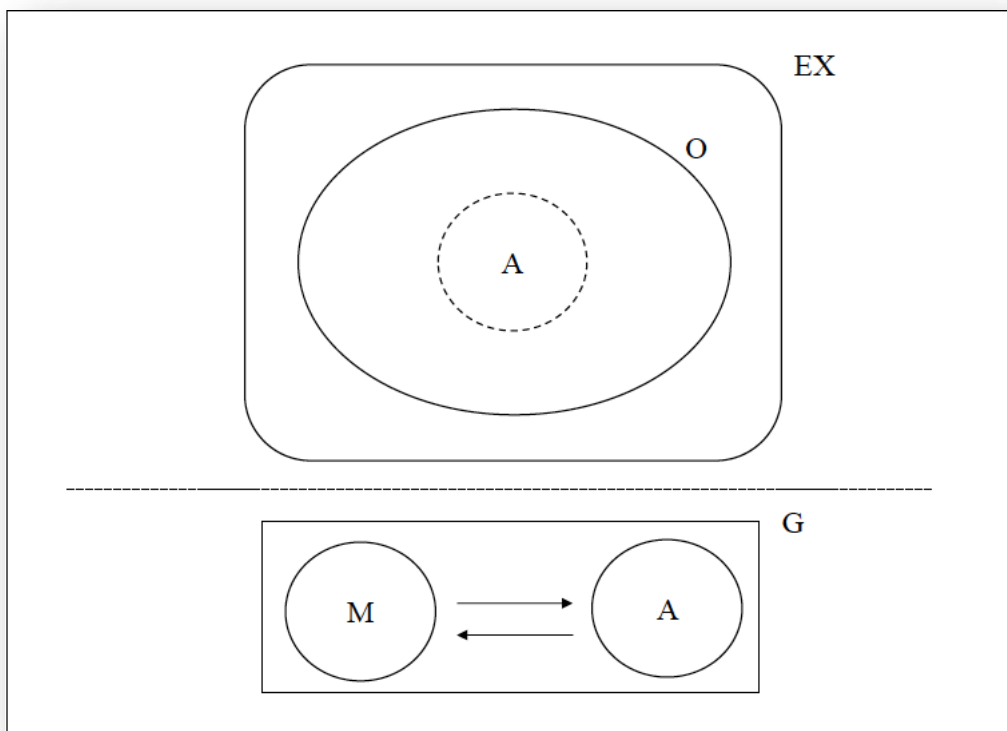

Obrázek 19: Konceptuální struktura s částečně explicitním *groundem* (*Creo que estás mintiendo*)

Zde nám slovesnou osobu reflektuje modotemporální morfém: *creo* („myslím“ = M) a *estás mintiendo* („lžeš“ = A). Mluvčí i adresát jsou tudíž částečně profilováni, proto jsou ve schématu v EX vyznačeni přerušovanou čarou.

4.1.4 Konceptuální struktura s částečně profilovaným adresátem (*Estás mintiendo*)

V případě, že mluvčí explicitně nevyjadřuje svůj postoj a zůstává implicitní součástí *groundu*, nastává situace, kterou ilustruje Obrázek (20).

Obrázek 20: Konceptuální struktura s částečně profilovaným adresátem (*Estás mintiendo*)

46) *Estás mintiendo.*

Lžeš.

You are lying.

Mluvčí se vrací ke své zcela implicitní roli v rámci *groundu*. To znamená, že se M přesunuje opět mimo EX. Oproti tomu adresát zůstává částečně profilován jako objekt konceptualizace skrze modotemporální morfém.

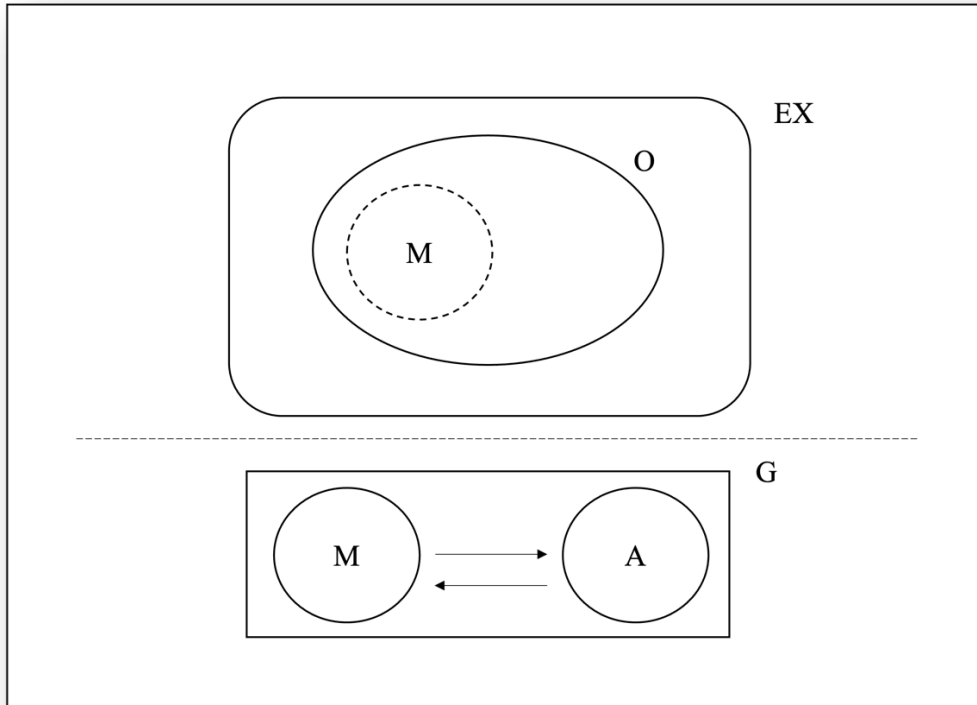
4.1.5 Konceptuální struktura s částečně profilovaným mluvčím (*Creo que Ana está mintiendo*)

Posledním příkladem je situace, kdy je mluvčí částečně profilován, je však vedlejším objektem konceptualizace (proto není ve srovnání s předchozím schématem (20) vyobrazen v úplném středu oblasti O). Centrálním objektem je výpověď *Ana está mintiendo*, M plní roli částečně profilovaného objektu KS. Adresát tentokrát zůstává zcela implicitní. Tento příklad ilustruje následující Obrázek (21).

47) Creo que Ana está mintiendo.

Myslím si, že Anna lže.

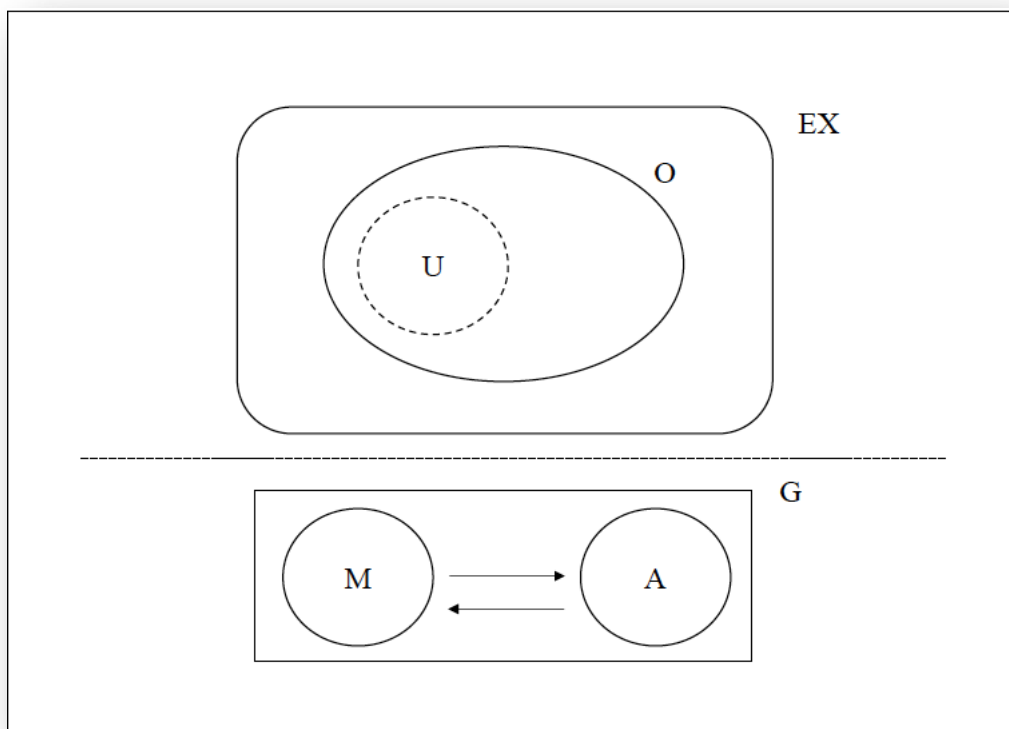
I think Anne is lying.

Obrázek 21: Konceptuální struktura s částečně profilovaným mluvčím (*Creo que Ana está mintiendo*)

4.1.6 Konceptuální struktura s částečně profilovaným dalším účastníkem KS (*Creo que Ana está mintiendo*)

Představme si i situaci, kdy je částečně profilovaným elementem další účastník KS. V tomto případě jsou konceptualizátoři zcela implicitními pozorovateli KS. Další účastník (U) KS je vedlejším objektem konceptualizace (stejně jako v předchozím případě 4.1.5). Grafické zobrazení této KS prezentuje Obrázek (22).

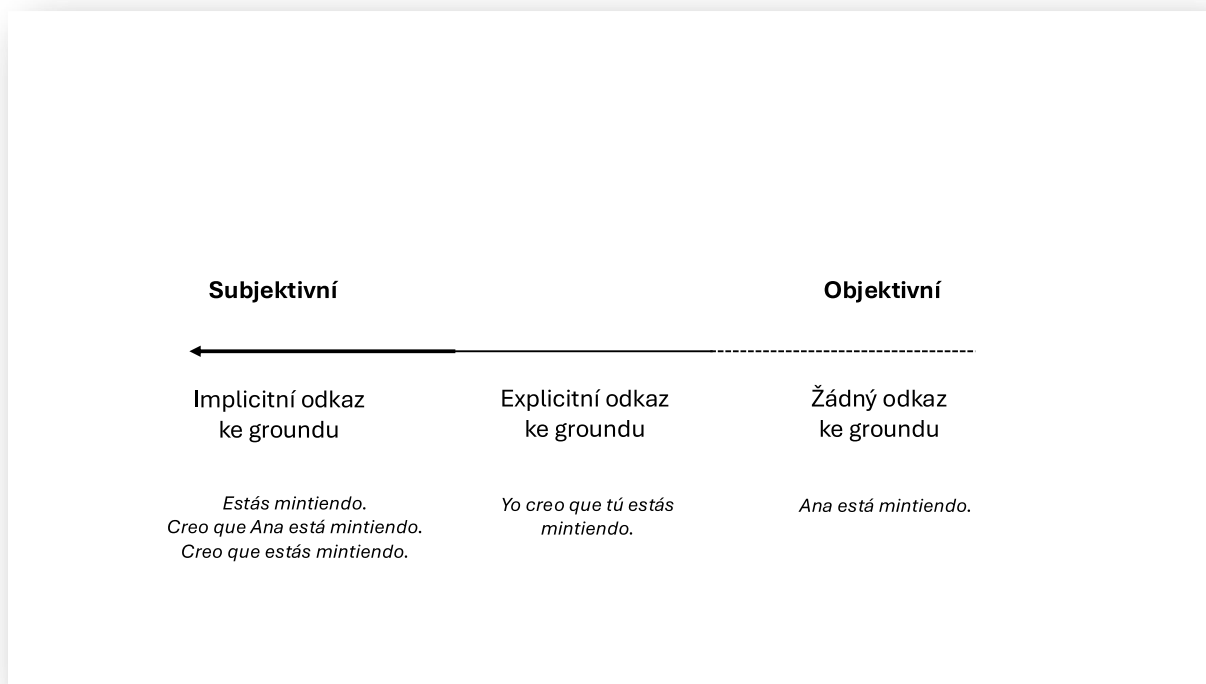

Obrázek 22: Konceptuální struktura s částečně profilovaným dalším účastníkem KS (*Cree que Ana está mintiendo*)

4.1.7 Závěry ke konceptuálním strukturám bez modálního slovesa

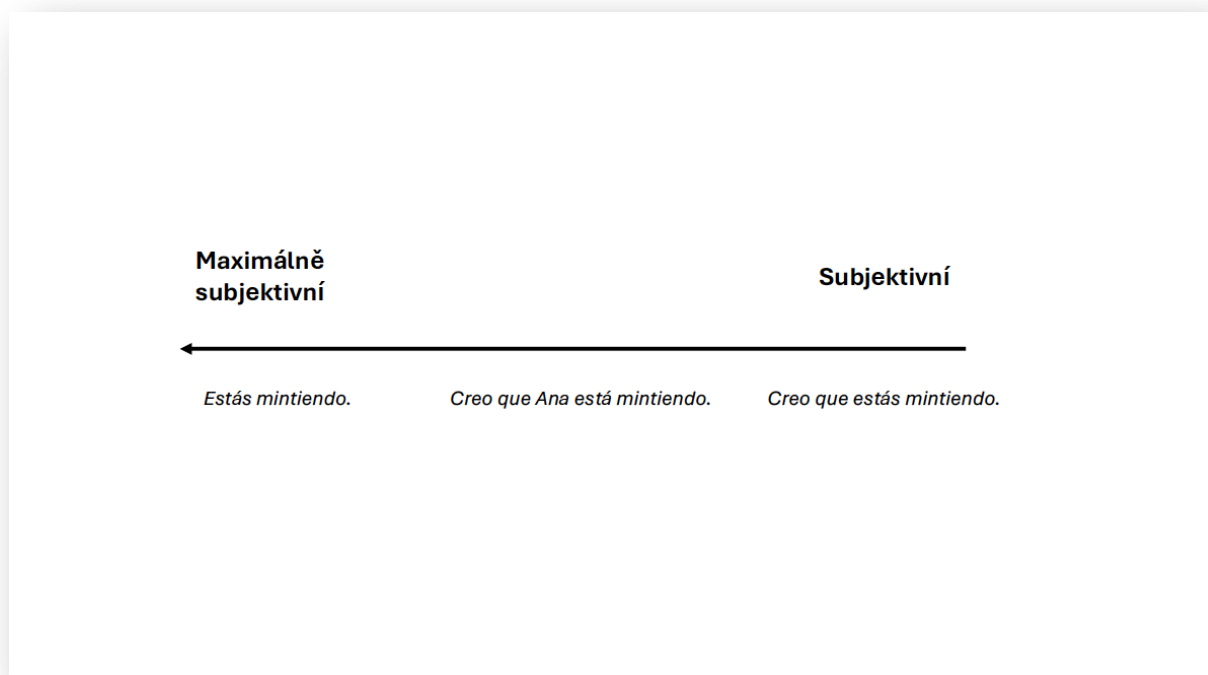
Skrze výše uvedená schémata KS bez modálního slovesa se snažíme poukázat na specifickou flexivních jazyků, které skrze modotemporální morfémy částečně odráží mluvčího či adresáta. V rámci kognitivní teorie tuto situaci považujeme za částečnou profilaci elementu (element tak není ani zcela explicitní, ani zcela implicitní). Tímto způsobem lze jednotlivé KS porovnávat z hlediska subjektivity, tedy dle toho, jakým způsobem se v dané KS projevuje odkaz ke *groundu*. V tomto ohledu považujeme za zajímavé srovnat přístup Satoshiho Uehary (2006)⁵³ s přístupem Langackerovým a aplikovat jej na španělštinu. Uehara totiž považuje „žádný odkaz ke *groundu*“ za objektivní KS (např. naše modelová věta *Ana está mintiendo* by tak v tomto pojetí byla považována za maximálně objektivní). Dle Uehary tak subjektivita roste následujícím způsobem, viz Obrázek (23).

⁵³ K teorii Satoshiho Uehary (2006) více viz podkapitola 3.1 k subjektivitě.

Obrázek 23: Subjektivita konceptuálních struktur bez MS podle Uehary

Za maximálně objektivní považuje „žádný odkaz ke *groundu*“. Jakýkoli odkaz ke *groundu* pak zvyšuje subjektivitu KS. Užití „explicitního odkazu ke *groundu*“ je tak považováno za subjektivnější než „žádný odkaz ke *groundu*“. Maximálně subjektivní je pak „implicitní odkaz ke *groundu*“. Výše uvedené KS s implicitním odkazem ke *groundu* by pak bylo možné srovnat dle subjektivity tak, jak lze vidět na Obrázku (24).

Obrázek 24: Míra subjektivity konceptuálních struktur bez MS s implicitním odkazem ke *groundu* podle Uehary

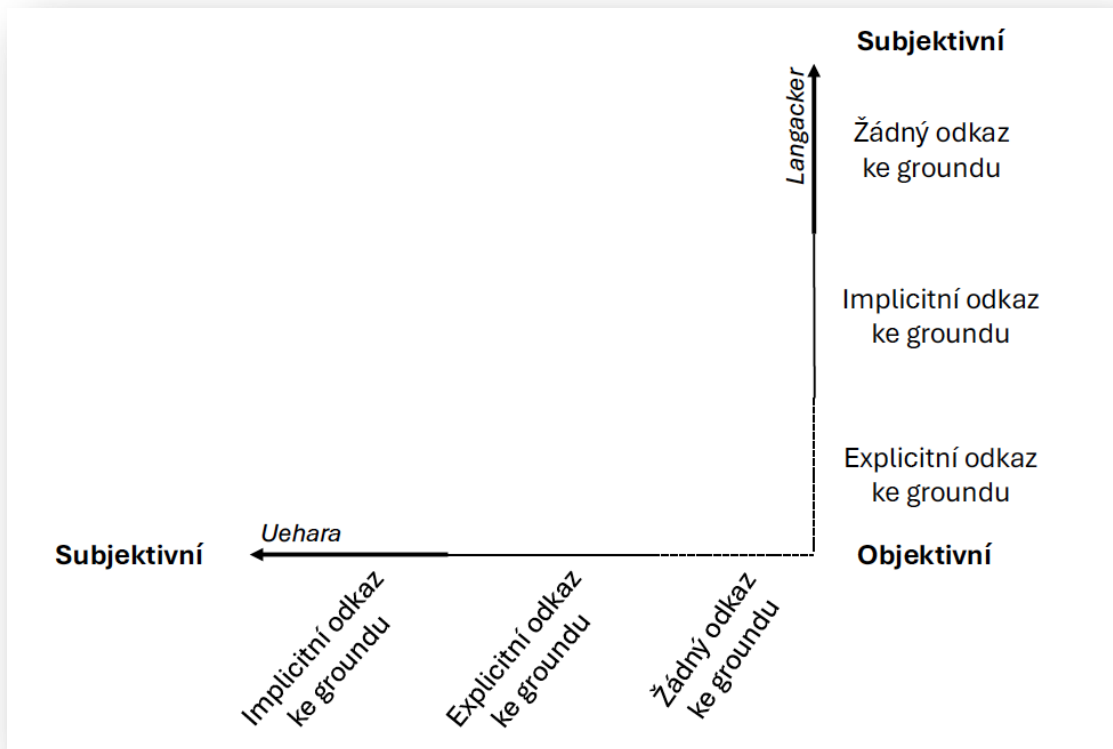
Nejméně subjektivní ze zmiňovaných třech je KS (*Creo que estás mintiendo*), kde je celý *ground* částečně profilován v explicitní oblasti jako objekt konceptualizace. Následuje KS (*Creo que Ana está mintiendo*), kde dochází k částečné profilaci mluvčího skrze modotemporální morfém. Maximálně subjektivní je pak KS, kde má mluvčí zcela implicitní pozici a dochází pouze k částečné profilaci adresáta (*Estás mintiendo*).

Při srovnání s Langackerovým pojetím subjektivity lze pozorovat určité rozdíly v chápání dichotomie objektivní–subjektivní. Langacker považuje za maximálně objektivní explicitní odkaz ke *groundu* (*Yo creo que tú estás mintiendo*). Za subjektivní považuje implicitní (částečně profilovaný) odkaz ke *groundu* (*Estás mintiendo*), např. skrze modotemporální morfémy. Za maximálně subjektivní považuje takové KS, kde je odkaz ke *groundu* zcela implicitní, tedy formálně žádný (*Ana está mintiendo*). Langackerův pohled zobrazuje Obrázek (25).

Obrázek 25: Subjektivita konceptuálních struktur bez MS podle Langackera

Pokud tedy postavíme oba koncepty vedle sebe ve striktním slova smyslu, lze dojít k následující úvaze. Maximálně objektivní je pro Langackera Ueharův „explicitní odkaz ke *groundu*“ (*Yo creo que tú estás mintiendo*). Naopak maximálně subjektivní je pro Langackera „žádný odkaz ke *groundu*“ (*Ana está mintiendo*) v chápání Uehary. Sem bychom mohli zařadit i KS s modálním slovesem (*Ana puede estar mintiendo*). O grafické zachycení tohoto srovnání Langackera a Uehary se pokoušíme v Obrázku (26).

Obrázek 26: Srovnání Langackerova a Ueharova pojetí subjektivity

4.2 Konceptuální struktura s modálním slovesem

Jak bylo popsáno v předchozích sekcích, modální slovesa mají dle Langackerovy teorie schopnost zahrnovat implicitní významy, a zvyšovat tak míru subjektivity výpovědi. K vymezení modálních sloves jako *grounding elements* více viz podkapitola 3.3. Nyní se zaměříme na porovnání následujících struktur.

48) Ana puede estar mintiendo.

Anna asi lže. (epistemický úsudek) / Anna může lhát. (dynamická možnost)

Anne may / can be lying.

Oproti výpovědi (47), kde mluvčí vyjadřuje svůj postoj zcela explicitně (*Creo que Ana está mintiendo / I think Anne is lying*), je mluvčí v příkladech (44) a (48) implicitní součástí KS a subjektivita výpovědi stoupá. V případě (44) absence modálního slovesa implicitně označuje zahrnutí propozičního obsahu do chápání reality mluvčího (*Ana está mintiendo / Anne is lying*). Vysoké míry subjektivity dosahuje také příklad (48) s modálním slovesem. Postoj mluvčího je zcela implicitní (*creo que*, „myslím si, že“, je obsáhnuto v modálním slovese *puede*) a zároveň modální sloveso zahrnuje i další významy než jen pouhé tvrzení, v tomto případě se jedná o epistemický úsudek (popř. o dynamickou možnost). Dle Langackera tedy výpověď (47) chápeme jako maximálně objektivní a výpovědi (44) a (48) jako maximálně subjektivní.

Z výše navržených schémat vyplývá, že v případě španělštiny (a potažmo češtiny) lze za maximálně objektivní považovat tu výpověď, kde je přítomné osobní zájmeno (*Yo creo que Ana está mintiendo*). Pokud je mluvčí či adresát částečně profilován skrze modotemporální morfém, jedná se o mezistupeň, který je však do jisté míry vysoce subjektivní. Maximálně subjektivní je pak výpověď, která žádným způsobem formálně neodkazuje ke *groundu*. Je tedy evidentní, že jazyky s flektivním slovesným systémem mají schopnost odrážet více úrovní subjektivity, než je tomu v angličtině.

Modální slovesa staví profilovaný děj mimo realitu mluvčího do oblasti potenciální/projektované reality a implikují, že profilovaný proces je pouze kandidátem pro přijetí do reality. Každé modální sloveso má dva základní významy: kořenový (*root*) a epistemický (*epistemic*) (Langacker, 2008: 305). V rámci deontické modality lze ještě hovořit o modalitě dynamické (Palmer, 2001; Nuyts, 2016).

4.2.1 Epistemické užití modálních sloves

V první části analýzy se zaměříme na epistemickou interpretaci modálních sloves v přítomnosti, která vykazuje nejvyšší míru subjektivity, a to ze dvou důvodů:

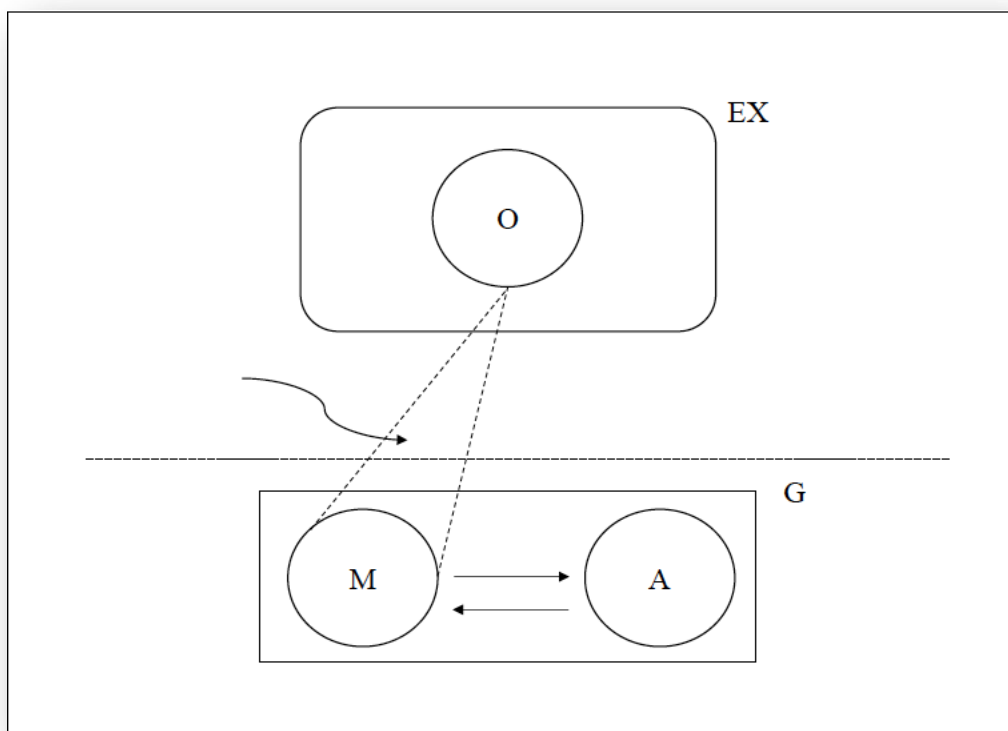
- a) Nedochozí k interakci sil, mluvčí je aktivním činitelem epistemického úsudku.
- b) Centrem konceptualizace je infinitivní proces, který je jako jediný profilován.

Do naší analýzy zahrnujeme modální slovesa *poder* + infinitiv, *deber de* + infinitiv a *tener que* + infinitiv. Na základě výše zpracovaných teoretických konceptů (viz sekce 3.5) je již nyní zřejmé, že epistemická interpretace má svá specifika z hlediska *groundingu* a že i španělská modální slovesa v této interpretaci jsou v porovnání s deontickou interpretací vhodnějším materiálem pro kognitivní analýzu.

Epistemický význam se týká úsudků a domněnek a silová dynamika je zde reflektována pouze interně v rámci mysli konceptualizátora. Modální síla je tak abstraktnější a subjektivněji konstruovaná. Epistemická modální slovesa se na rozdíl od těch kořenových zaměřují na epistemickou kontrolu (*epistemic control*) – týkají se našeho povědomí o světě (Langacker, 2008: 306).

Již zmiňovaný Cornillie (2006) poukazuje na to, že epistemické užití španělských modálních sloves vykazuje vysokou míru subjektivity i přesto, že modální slovesa ve španělštině disponují slovesnou flexí. Modální slovesa v epistemické interpretaci mají tudíž subjektivněji zakotvenou interakci mezi *groundem* a objektem konceptualizace. V návaznosti na myšlenky autorů zmíněných v sekci 3.5, se kterými jsme ve shodě, se na následujících stránkách zaměříme spíše na konceptuální obsah těchto modálních sloves na úkor temporality (k té se více dostaneme v další sekci 4.2.4).

Vraťme se nyní k příkladu (48) *Ana puede estar mintiendo*. Epistemická interpretace vyjadřuje hypotézu o tom, že Anna lže. Explicitně profilován je pouze objekt konceptualizace (popisovaná situace). Domníváme se, že i přes časové zakotvení situace skrze morfém přítomnosti (*puede*) je *ground* mimo explicitní oblast – postoj mluvčího, jeho úsudek a interakce s adresátem jsou zcela implicitní. Pro tuto situaci navrhuje grafickou reprezentaci (27).

Obrázek 27: Epistemická modalita, další účastník objektem KS (*Ana puede estar mintiendo*)

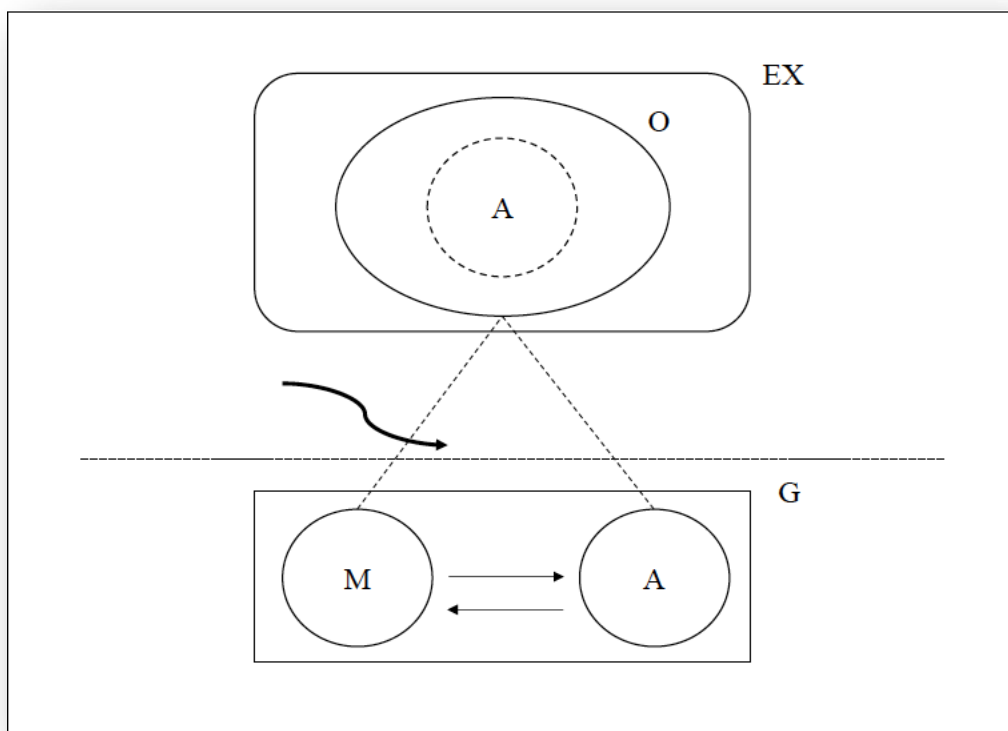
Jak jsme zmiňovali výše, epistemický úsudek je interní proces, který je vysoce subjektivní. Silová dynamika je pouze interního charakteru, odehrává se v rámci mysli konceptualizátora. Mluvčí přímo nevyvíjí modální sílu na objekt KS a nesnaží se jej ovlivnit. Tento epistemický vztah reprezentují přerušované čáry, které vedou od mluvčího směrem k objektu konceptualizace. I v tomto případě používáme přerušovanou čáru, která obecně v našich grafických reprezentacích odkazuje k implicitnosti / částečné profilaci. Plná zakřivená šipka znázorňuje externí faktory, které vstupují do epistemického vztahu a na základě kterých konceptualizátor vytvářejí svou hypotézu.

V případě, že se mluvčí obrací přímo na adresáta (49), nastává situace, kdy se adresát stává částečně profilovaným objektem konceptualizace, jak lze pozorovat na Obrázku (28).

49) Debes de estar cansado.

Musíš být asi unavený.

You must be tired.

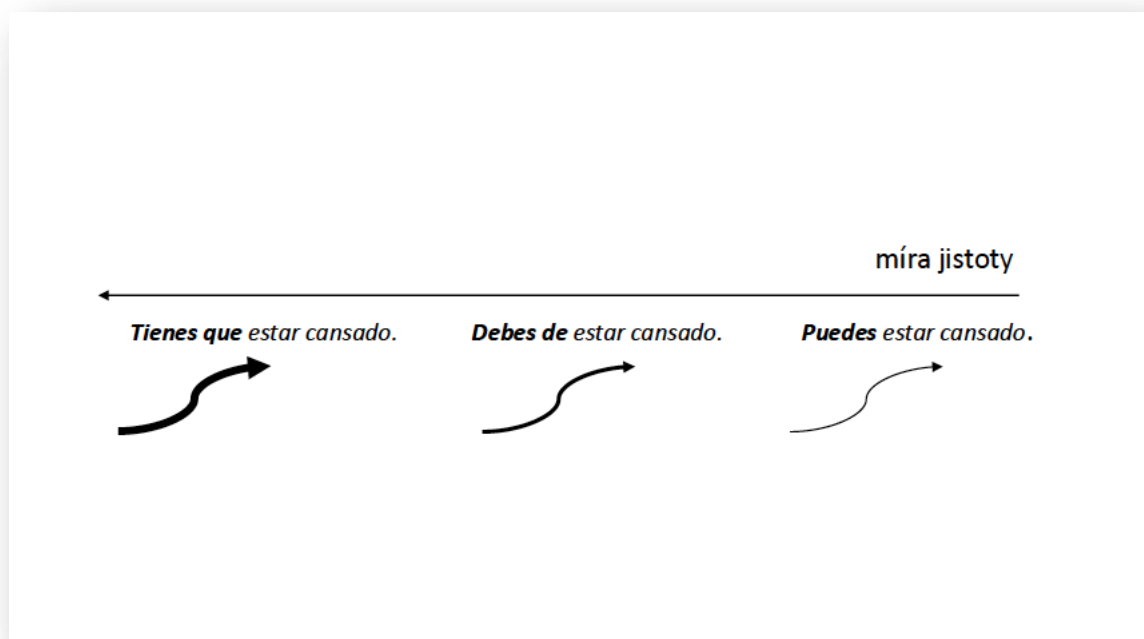

Obrázek 28: Epistemická modalita, částečně profilovaný adresát (*Debes de estar cansado*)

Implicitní epistemický vztah vychází z *groundu* směrem k objektu konceptualizace, který je částečně profilován skrze modotemporální morfém (*debes*). Oproti předchozí grafické reprezentaci (27) tak do epistemického vztahu vstupuje spolu s mluvčím i adresát.

4.2.1.1 Míra jistoty u jednotlivých modálních sloves

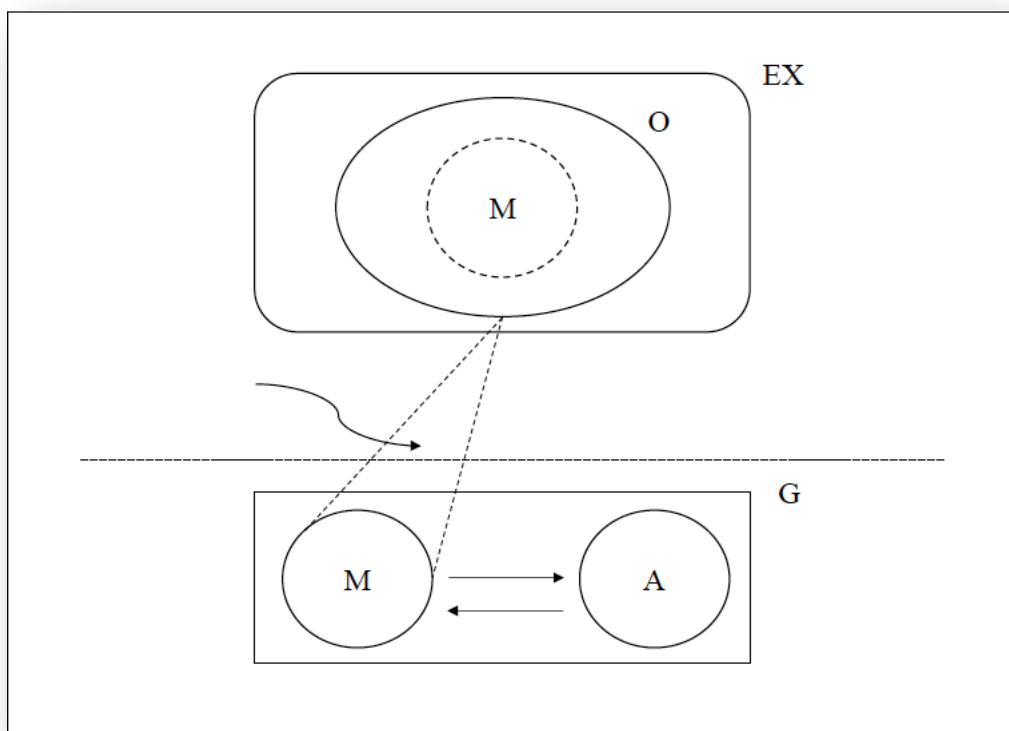
V obou výše uvedených případech, kdy je objektem konceptualizace další účastník KS nebo adresát, si dle našeho názoru můžeme u jednotlivých modálních sloves povšimnout odlišné míry jistoty ze strany mluvčího. Tento rozdíl se snažíme demonstrovat na Obrázku (29) pomocí různé tloušťky čar u zakřivené šipky, která znázorňuje externí faktory. Grafická zobrazení pro další analyzovaná modální slovesa by tedy vypadala identicky jako vzorové reprezentace, lišila by se pouze tloušťkou čáry u zakřivené šipky.

Obrázek 29: Míra jistoty u jednotlivých MS, další účastník objektem KS / částečná profilace adresáta

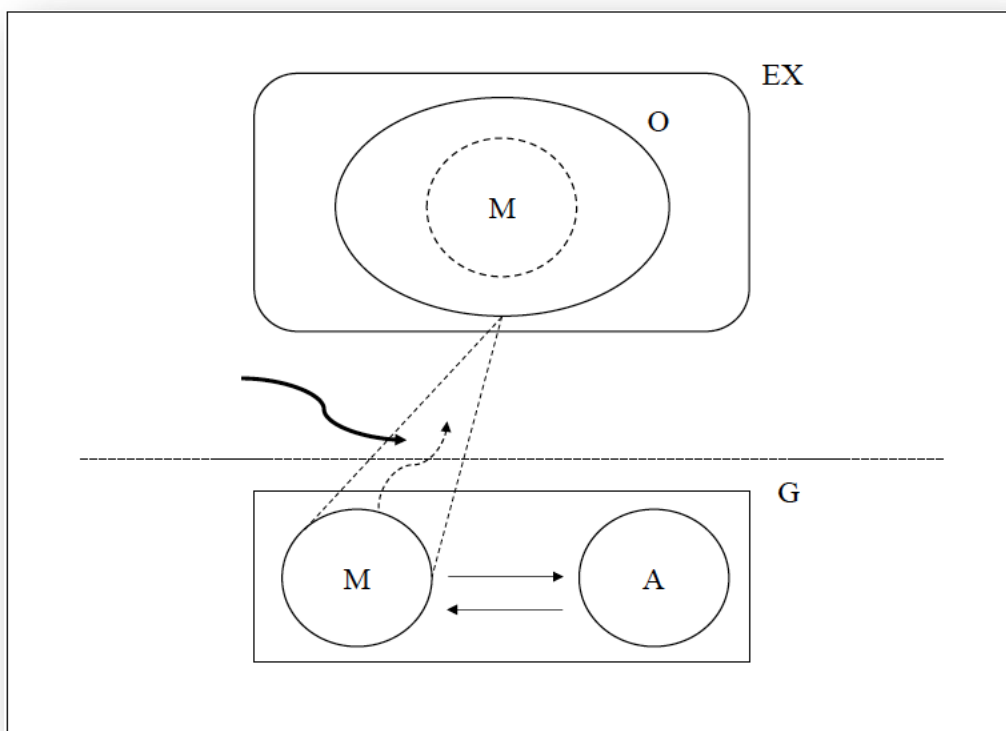
Právě míra jistoty je základním faktorem, na kterém lze stavět rozdíl mezi jednotlivými modálními slovesy v epistemické interpretaci. Vrátime-li se k příkladu (30) Fernández de Castra (1999), *tener que* odpovídá adverbium *sin duda*, *deber de* adverbium *seguramente* a *poder* odpovídá *quizá*. Z Obrázku (29) tedy vyplývá, že nejmenší míru jistoty vzhledem k vyřčené hypotéze má mluvčí při užití modálního slovesa *poder*. *Deber de* vyjadřuje vyšší míru jistoty než *poder* a nižší než *tener que*. Nejvyšší míru jistoty vyjadřuje *tener que*. V našich schématech jsme se tedy rozhodli míru jistoty reflektovat pomocí tloušťky čáry u zakřivené šipky, čím vyšší míra jistoty, tím tučnější čára.

Nyní se ještě pozastavme nad situací, kdy je částečně profilovaný mluvčí. Stále se držíme situace, kdy mluvčí určitým způsobem interaguje s adresátem. Neanalyzujeme zde situace, kdy se mluvčí zamýšlí a pronáší danou myšlenku sám sobě. V případě použití modálního slovesa *poder* grafická reprezentace (30) analogicky odpovídá předchozím reprezentacím této sekce. Pouze se do explicitní oblasti dostává částečně profilovaný mluvčí.

Obrázek 30: Epistemická modalita, částečně profilovaný mluvčí (*Puedo hacerlo*)

Domníváme se, že v případě užití modálního slovesa *deber de* (*Debo de hacerlo*) ovlivňují epistemický úsudek vedle externích faktorů i faktory interní, které jsou v grafické reprezentaci (31) znázorněny přerušovanou zakřivenou šipkou, jež vede od mluvčího směrem k objektu KS.

Obrázek 31: Epistemická modalita, částečně profilovaný mluvčí (*Debo de hacerlo*)

V tomto případě, na rozdíl od slovesa *poder*, je úsudek mluvčího ovlivněn i vlastním vnitřním přesvědčením. Dochází zde ke kombinaci interních a externích faktorů, domníváme se však, že v tomto případě jsou interní faktory prominentní a externí faktory slouží jako obecný rámec pro tvorbu epistemického úsudku. Variantu pro 1. osobu singuláru modálního slovesa *tener que* + infinitiv nepovažujeme za případ epistemické modalit, nýbrž modalit deontické.

4.2.1.2 Závěry k epistemické modalitě

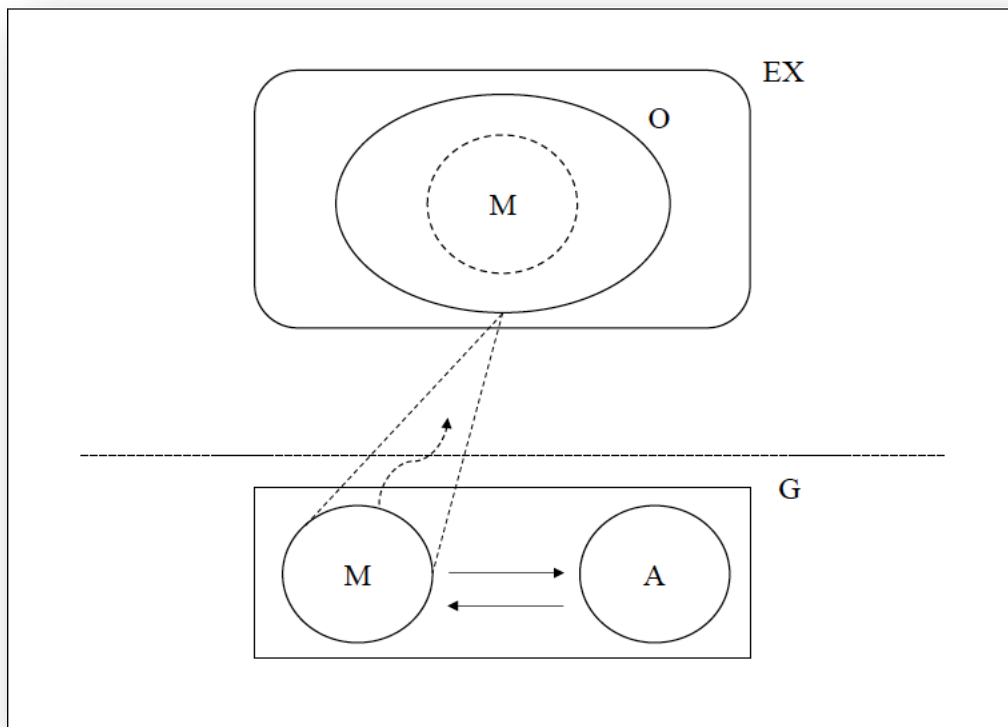
Na základě výše uvedených schémat lze vyvodit následující charakteristiky epistemické interpretace:

1. v rámci *groundu* dochází ke složitému zpracování řady implicitních významů (úsudek; hypotéza, že adresát je se situací obeznámen; zpracování domnělých důkazů o pravdivosti situace apod.),
2. epistemický vztah mezi *groundem* a objektem konceptualizace je implicitní a koncentruje se do přerušované spojnice, která vychází přímo z *groundu*, tento vztah zahrnuje tvorbu určité hypotézy na základě dostupných informací,

3. úsudek konceptualizátora ovlivňují externí faktory, v případě částečné profilace mluvčího i faktory interní,
4. rozdíl mezi analyzovanými modálními slovesy spočívá v míře jistoty ze strany konceptualizátora vzhledem k realizaci daného děje.

4.2.2 Dynamické užití modálních sloves

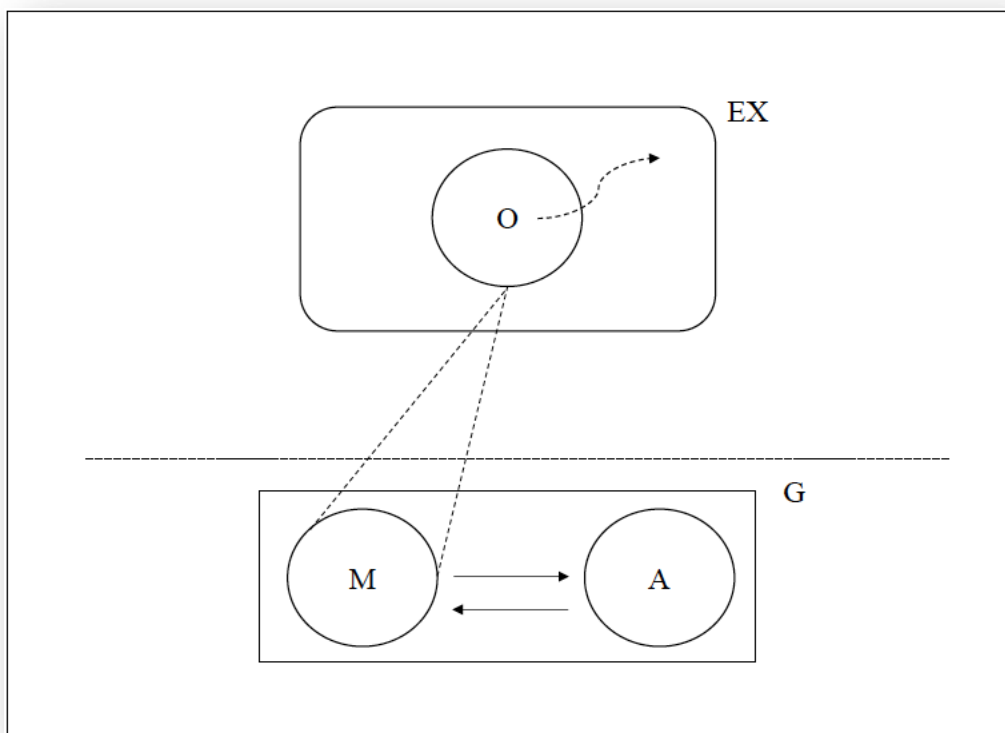
Dynamická modalita se vztahuje ke schopnosti subjektu realizovat daný děj. Od deontické a epistemické modality se liší v původu faktorů, které ovlivňují jednání subjektu: u dynamické modality jsou tyto faktory charakteru interního (viz grafická reprezentace 32, kde jsou interní faktory znázorněny přerušovanou zakřivenou šipkou). Předchozí případ (Obrázek 31) lze tedy považovat za hraniční, na pomezí epistemické a dynamické modality.

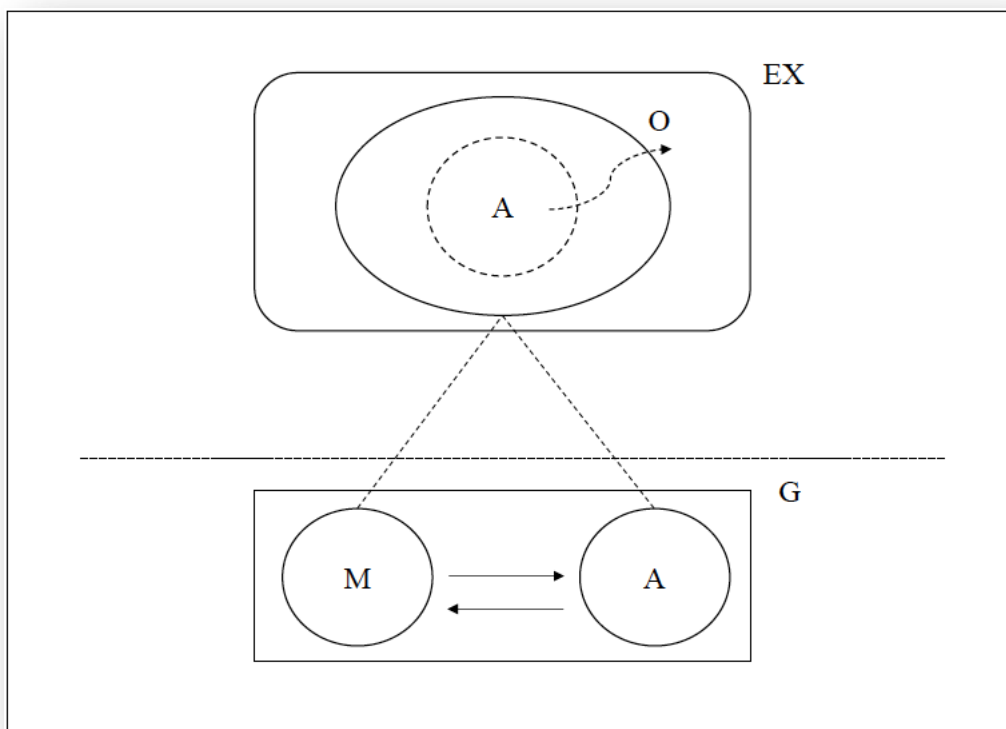
Obrázek 32: Dynamická modalita, částečně profilovaný mluvčí (*Puedo hacerlo*)

Oproti předchozímu schématu (31) zde mizí plná zakřivená šipka, symbolizující externí faktory. Dané přesvědčení je tak výsledkem pouze interního procesu, který se odehrává v hlavě mluvčího.

V případě profilace dalšího účastníka KS (Obrázek 33) nebo částečné profilace adresáta (Obrázek 34) zůstává implicitní modální vztah mezi *groundem* a objektem konceptualizace. Můžeme si však povšimnout odlišné pozice přerušované zakřivené šipky, která symbolizuje interní faktory.

Obrázek 33: Dynamická modalita, další účastník objektem KS (*Ana puede hacerlo*)

Obrázek 34: Dynamická modalita, částečně profilovaný adresát (*Puedes hacerlo*)

Jak jsme již uvedli výše, schopnost je výsledkem interního procesu. V obou předchozích grafických znázorněních tedy přerušovaná zakřivená šipka vychází přímo od objektu konceptualizace, v případě (33) je původcem interních faktorů další účastník KS (tedy Anna), v případě (34) je jím adresát.

4.2.2.1 Závěry k dynamické modalitě

Na základě analýzy vyvozujeme následující charakteristiky dynamické interpretace:

1. schopnost je založená na interní síle, která vychází od mluvčího, nebo ze samotného objektu konceptualizace,
2. dynamický vztah mezi *groundem* a objektem konceptualizace je implicitní a koncentruje se do přerušované spojnice, tento vztah zahrnuje obecnou znalost kontextu situace (znalost objektu konceptualizace a jeho schopností),
3. do dynamického vztahu nevstupují externí faktory.

4.2.3 Deontické užití modálních sloves

Modální slovesa s kořenovým významem silněji odrážejí silovou dynamiku a týkají se obligace, nutnosti a svolení. Ve většině případů je silová dynamika manifestována v oblasti sociální interakce. Nelze jednoduše popsat, co/kdo je zdrojem této síly a na koho je tato síla orientována. Nejběžnějším vzorcem je situace, kdy mluvčí vyvíjí určitou sílu na adresáta (Langacker, 2008: 305). Modální slovesa v tomto významu se zaměřují na tzv. efektivní kontrolu (*effective control*) – týkají se věcí, které se reálně dějí ve světě kolem nás, a snaží se je ovlivnit (Langacker, 2009: 212). Pokud tedy vyjadřujeme svou vůli (radu, rozkaz, svolení), modální síla bude mít s největší pravděpodobností určitý vliv na to, jak se bude situace nadále vyvíjet.

V rámci této sekce budeme analyzovat modální slovesa *tener que* + infinitiv, *deber* + infinitiv a *hay que* + infinitiv. Modální perifrázi *haber de* + infinitiv záměrně ponecháváme stranou, jelikož je v systému méně frekventovaná a je spíše příznaková (vlastní literárnímu jazyku).

U deontické interpretace je ve větší míře zjevná tzv. silová dynamika. Nejčastěji mluvčí vyvíjí na adresáta nebo na další subjekt KS určitou sílu, a snaží se tak ovlivnit jejich postoj. Obecně tedy platí, že interakce mezi *groundem* a objektem konceptualizace je vyjádřena explicitně, tzn. s větší mírou objektivitu, než je tomu u modality epistemické a dynamické. Pro znázornění direktivního vztahu používáme plnou šipku, černá šipka zobrazuje externí obligaci, bílá šipka interní obligaci.

4.2.3.1 *Tener que*

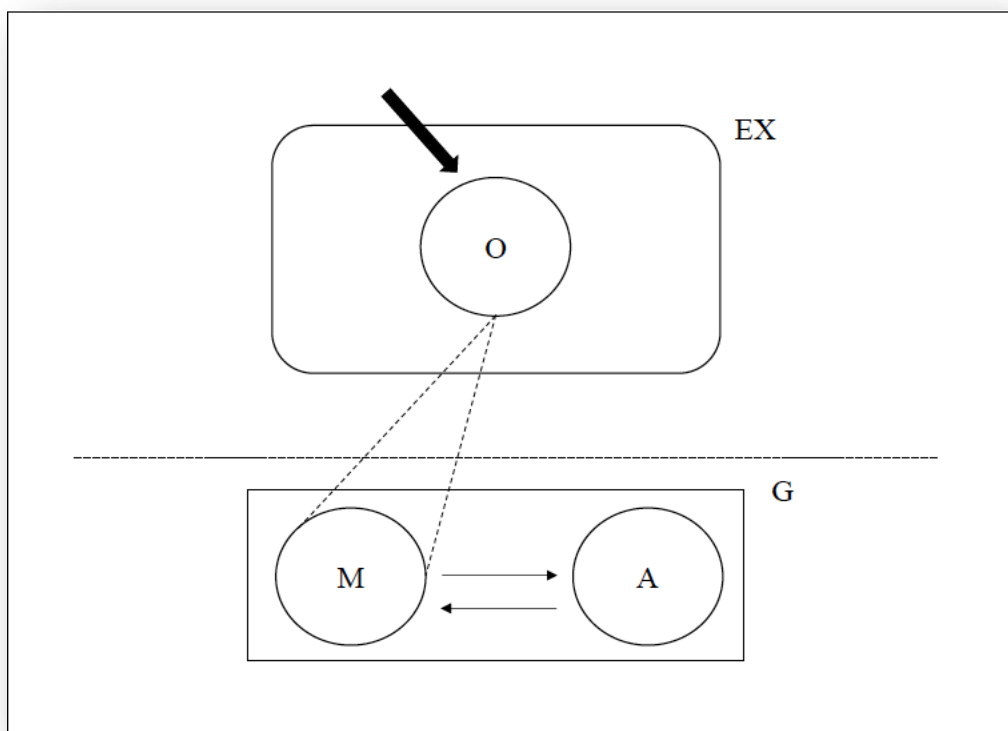
Nejprve začneme analýzou modálního slovesa *tener que*, pro které je charakteristický externí zdroj obligace a výrazná silová dynamika. Nejčastěji se jedná o nevyhnutelnou obligaci či potřebu, která je podmíněna externími okolnostmi. Příklad (50) je ukázkou deontické interpretace.

50) Ana tiene que hacerlo.

Anna to musí udělat.

Anne has to do it.

Jedná se o obligaci, která se týká dalšího účastníka komunikační situace. Na Obrázku (35) můžeme pozorovat, že zdroj obligace je externího charakteru (znázorněno skrze plnou černou šipku). Stejně jako u epistemické a dynamické modality zde máme pomocí přerušovaných čar znázorněný implicitní vztah mezi mluvčím a objektem. Direktivní síla však nevychází z *groundu* a je objektivně konstruována.

Obrázek 35: Deontická modalita s *tener que*, další účastník objektem KS (*Ana tiene que hacerlo*)

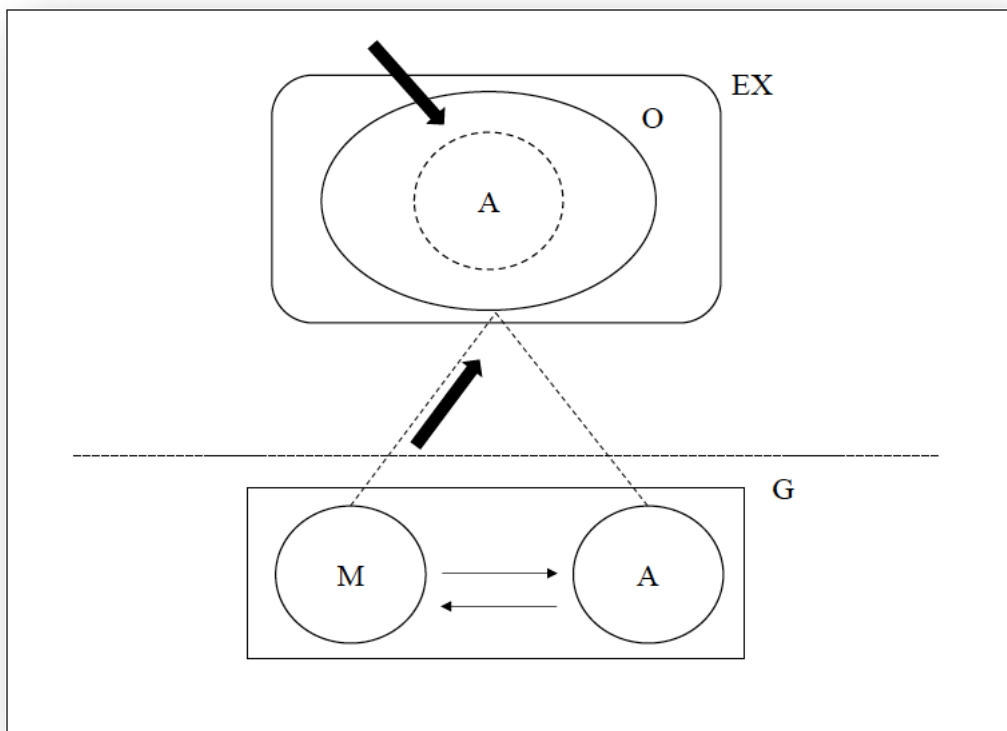
Pokud se mluvčí obrací přímo na adresáta, jako je tomu v příkladu (51), konkretizuje se i směr modální síly.

51) Tienes que hacerlo.

Musíš to udělat.

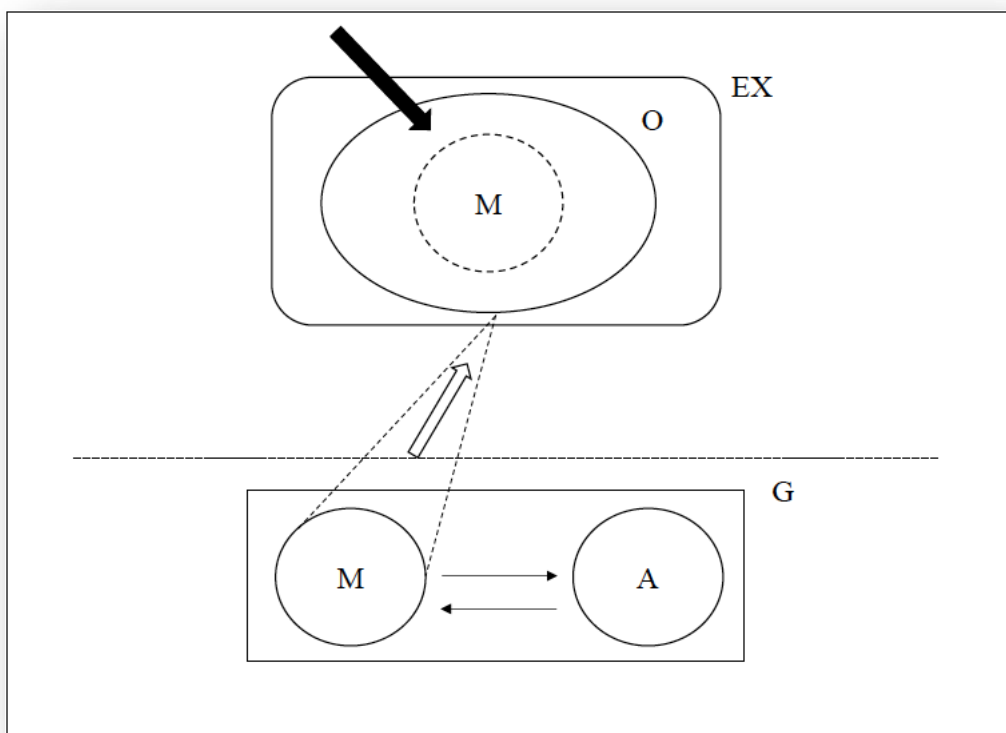
You has to do it.

Mluvčí se v tomto případě snaží přímo ovlivnit adresáta, který je částečně profilován skrze modotemporální morfém (*tienes*) jako objekt konceptualizace. Tento vztah zachycuje plná černá šipka směřující od mluvčího k objektu konceptualizace, vztah mezi *groundem* a objektem KS je direktivní a objektivně konstruovaný. Zároveň si můžeme povšimnout i další černé šipky, která reprezentuje další externí zdroj obligace. Jde tedy o kombinaci obligace ze strany mluvčího a dalších externích faktorů, které mají vliv na počínání adresáta. Tuto situaci můžeme pozorovat na Obrázku (36).

Obrázek 36: Deontická modalita s *tener que*, částečně profilovaný adresát (*Tienes que hacerlo*)

V případě částečné profilace mluvčího dochází ke kombinaci externí a interní obligace. Na Obrázku (37) vidíme, že kromě externího zdroje obligace situaci ovlivňuje i interní zdroj, který vychází přímo od mluvčího a je znázorněn bílou šipkou. Domníváme se totiž, že v tomto případě má na situaci jistý vliv i vůle mluvčího.

Obrázek 37: Deontická modalita s *tener que*, částečně profilovaný mluvčí (*Tengo que hacerlo*)

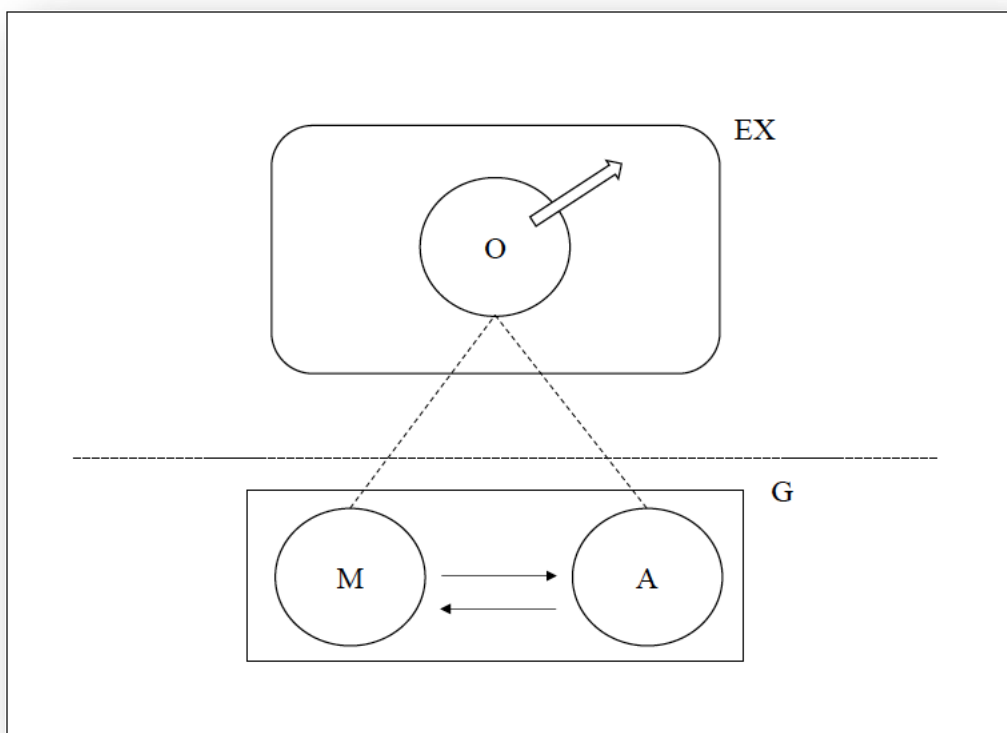
4.2.3.2 Deber

Pro modální sloveso *deber* je charakteristické, že reflektuje interní zdroj obligace (vůle, vnitřní potřeba) a zahrnuje tzv. intersubjektívni významy. To znamená, že odráží sdílenou perspektivu mezi účastníky komunikační situace. Velmi často se tak jedná o morální obligaci (*obligación moral*⁵⁴), která je obecně pozitivní a která je v souladu s obecně platnými a společností přijímanými pravidly.

U všech následujících schémat znázorňujeme intersubjektívni vztah přerušovanými čarami, jež vedou od mluvčího a adresáta (adresát je tedy vždy zahrnut do implicitního modálního vztahu).

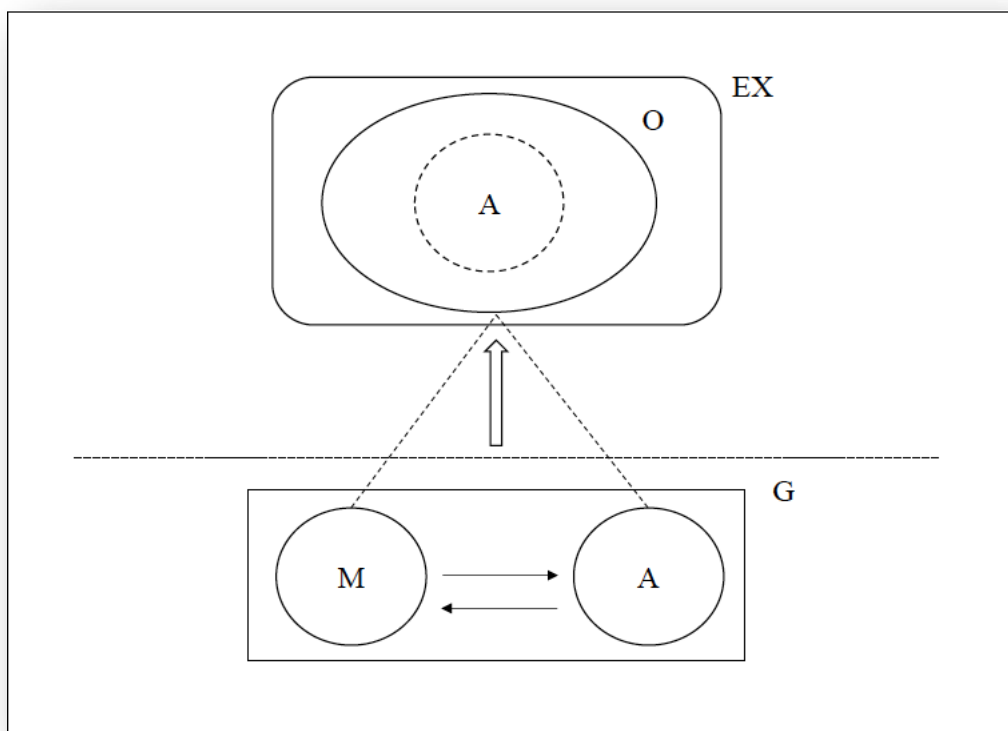
V případě profilace dalšího účastníka KS (viz grafická reprezentace 38) můžeme pozorovat opačný směr i charakter zdroje obligace v porovnání s Obrázkem 35 (*Ana tiene que hacerlo*). V tomto případě vychází obligace od objektu (Anna to musí udělat na základě vlastního přesvědčení), a jedná se tak o interní zdroj obligace, který je znázorněn bílou šipkou.

⁵⁴ Viz Gómez Torrego, 1988: 54.

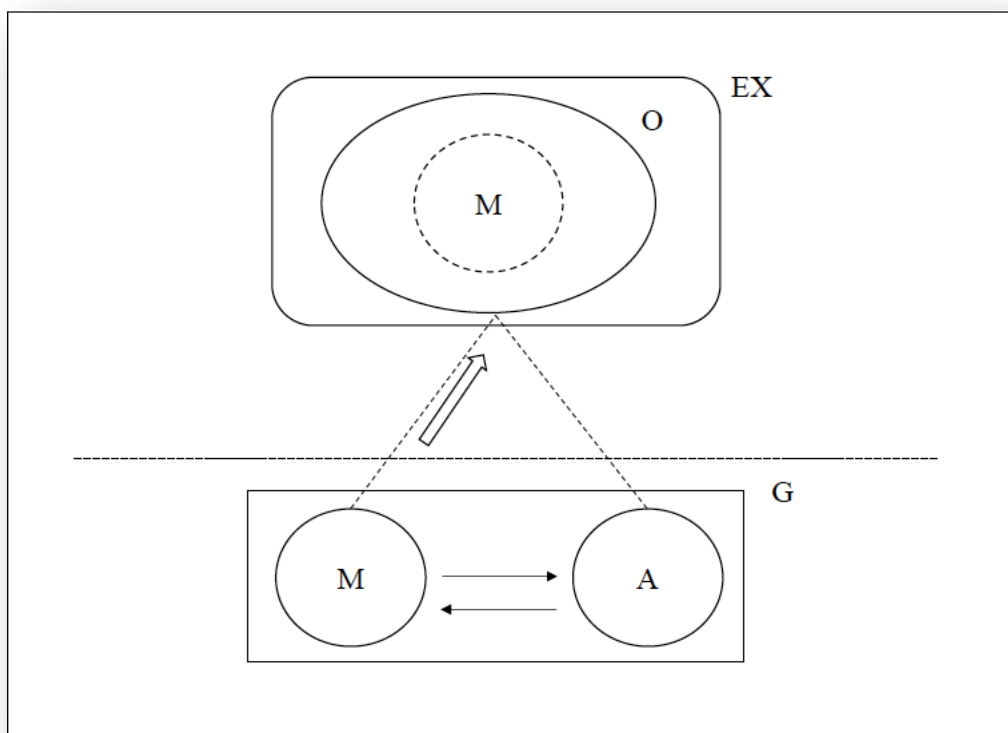
Obrázek 38: Deontická modalita s *deber*, další účastník objektem KS (*Ana debe hacerlo*)

V následující grafické reprezentaci (39) je částečně profilovaný adresát a interní zdroj obligace směřuje z intersubjektivního *groundu* směrem k objektu konceptualizace (ačkoli jsme si vědomi toho, že perspektiva mluvčího je vždy výraznější než perspektiva adresáta). Mluvčí a adresát sdílejí kontext, oba vědí, co je dobré a společensky vhodné.

Obrázek 39: Deontická modalita s *deber*, částečně profilovaný adresát (*Debes hacerlo*)

U částečné profilace mluvčího (grafická reprezentace 40) je již směřování direktivní síly zřetelnější. Proto v tomto případě vychází bílá šipka od mluvčího a znázorňuje, že původcem dané vnitřní potřeby je mluvčí.

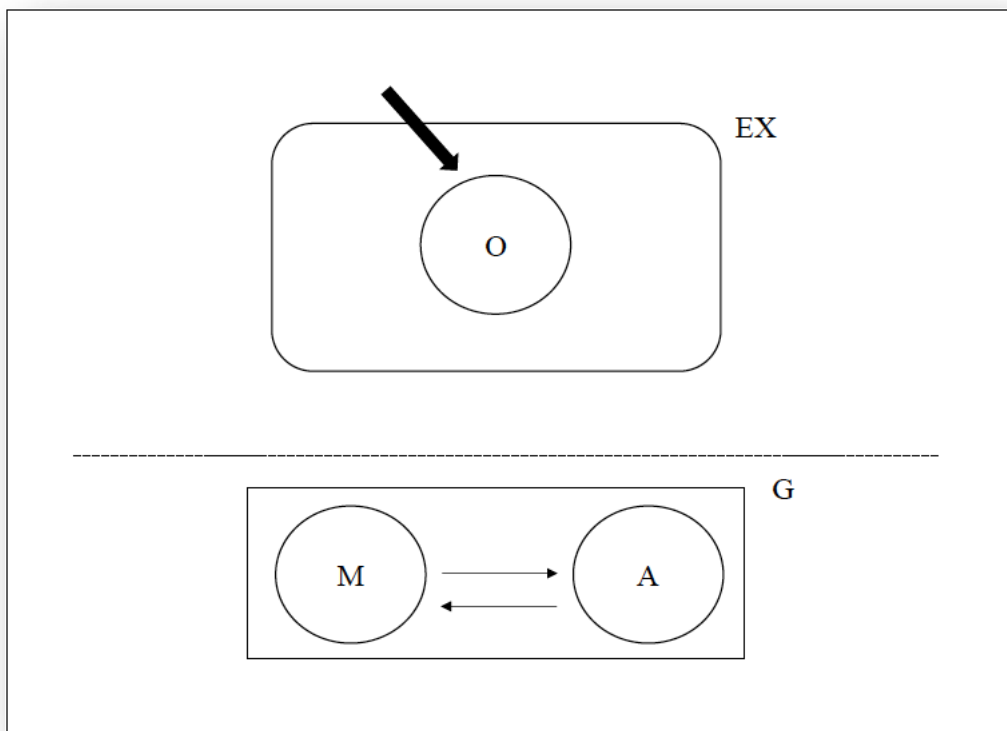

Obrázek 40: Deontická modalita s *deber*, částečně profilovaný mluvčí (*Debo hacerlo*)

4.2.3.3 *Hay que*

Modální sloveso *hay que* je specifické v tom, že je neosobní a že vždy vyjadřuje pouze deontickou modalitu. Jedná se tedy o španělské modální sloveso, které je nejbližší *grounding elements* v Langackerově chápání – vyjadřuje sice modotemporální informaci, ale ponechává mluvčího a adresáta zcela implicitními.

Tento případ se snažíme zachytit ve schématu (41). Můžeme pozorovat absenci implicitního modálního vztahu mezi *groundem* a objektem konceptualizace. Plná černá šipka pak znázorňuje externí zdroj obligace. Schéma se tedy v podstatě shoduje s kanonickým uspořádáním konceptuální struktury (viz 4.1.1, Obrázek 17), zde však situaci ovlivňuje navíc externí zdroj obligace.

Obrázek 41: Deontická modalita s *hay que* (*Hay que hacerlo*)

4.2.3.4 Závěry k deontické modalitě

I v tomto případě, na základě představených schémat, lze vyvodit zásadní charakteristiky deontické interpretace:

1. pro deontickou modalitu je klíčový zdroj obligace – pro modální slovesa *tener que* a *hay que* je charakteristický externí zdroj, pro modální sloveso *deber* interní zdroj,
2. vztah mezi *groundem* a objektem konceptualizace je v porovnání s epistemickou a dynamickou modalitou explicitnější,
3. je zde výrazná silová dynamika.

4.2.4 Temporalita modálních sloves

Vraťme se nyní k problematice temporality modálních sloves. Langacker (1991: 216) považuje za tzv. zakotvující predikáty (*grounding predicates*) v pravém slova smyslu pouze ta modální slovesa, která neodrážejí slovesný čas. Z diachronního hlediska autor vymezuje dva typy subjektifikace. Mezi modální slovesa prvního typu, která mají schopnost odrážet časovou informaci skrze temporální morfém, řadí Langacker perifrastická modální slovesa *have to* a *need to*. Modální slovesa druhého typu nijak nereflektují časovou informaci (sem Langacker řadí *can*, *may* a *must*), a vztah mezi konceptualizátory a profilovaným procesem tak zůstává zcela implicitní.

Španělština jako jazyk s výraznými flektivními rysy nedisponuje žádným modálním slovesem druhého typu, španělská modální slovesa jsou perifrastická a vždy určitým způsobem profilují vztah mezi *groundem* a objektem konceptualizace.

Cornillie (2005, 2006), Laca (2006) a Borgonovo–Cummins (2007) se shodují v tom, že v případě temporality je třeba přistupovat odlišně k epistemické a deontické interpretaci. Základní myšlenkou je, že u epistemické modalit (a domníváme se, že i u dynamické modalit) je temporálně umístěná plnovýznamové sloveso v infinitivu. Naopak v případě deontické modalit je temporální informace realizována formálně i sémanticky na modálním slovesu. Srovnajme si následující příklady (52) a (53).

52) Ana pudo mentir.

Anna asi lhala.

Anne could lie.

53) Ana tuvo que hacerlo.

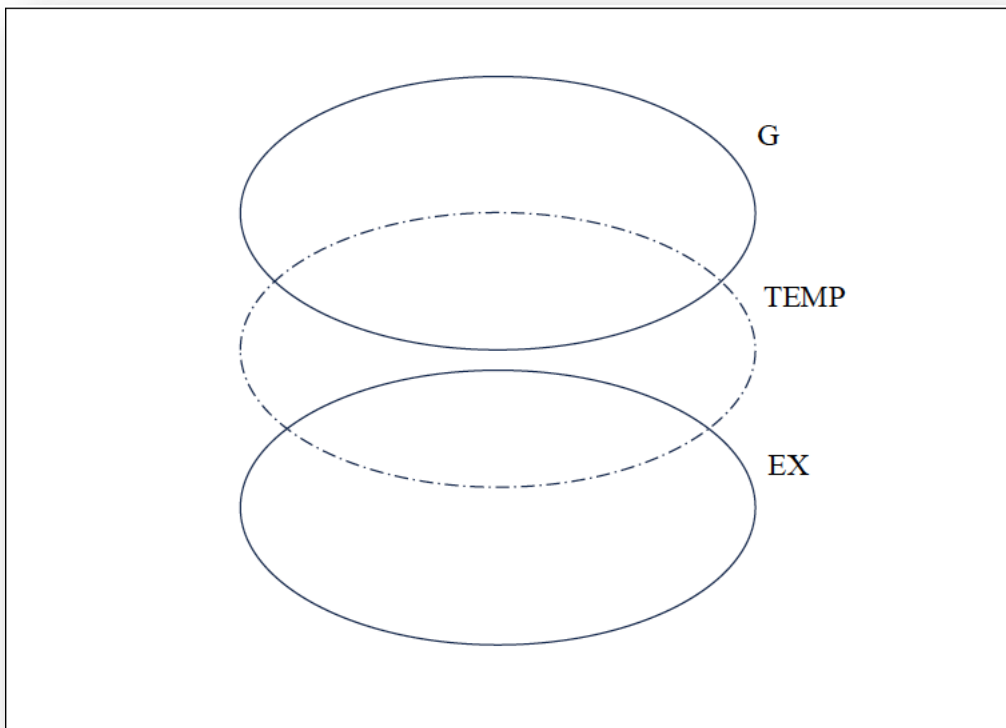
Anna to musela udělat.

Anne had to do it.

Na příkladu epistemické možnosti (52) je úsudek mluvčího („myslím si, že asi...“) shodný s momentem promluvy. To, co je naopak temporálně umístěno do minulosti je informace, že „Anna lhala“ (v případě španělštiny tedy temporálně zakotvujeme infinitiv *mentir* – „lhát“).

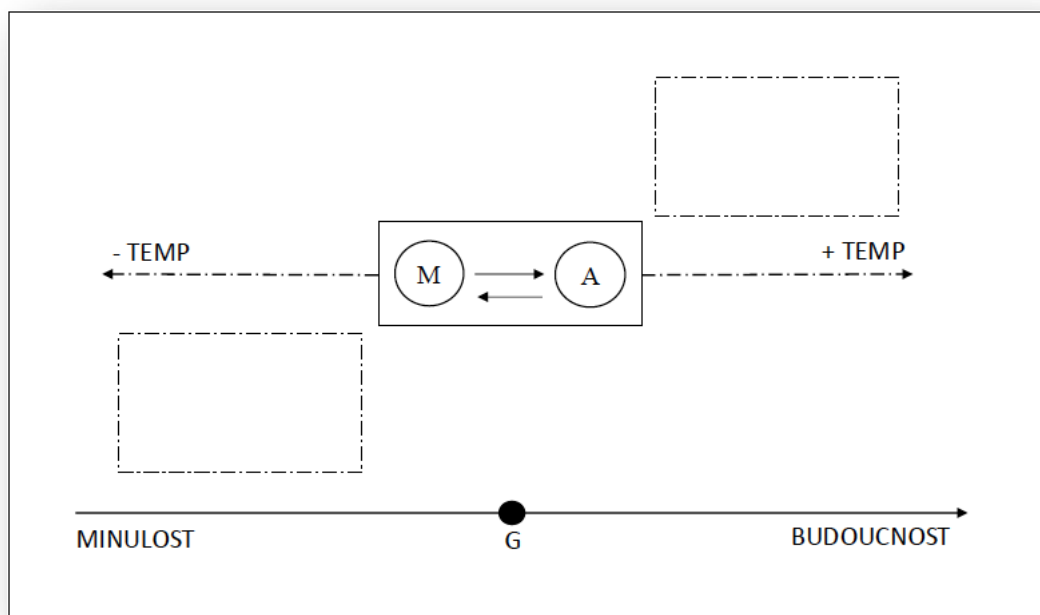
U deontické obligace (53) je temporálně zakotvena v minulosti obligace vyjádřená modálním slovesem (*tuvo que* - „musela“) i její předmět (*hacerlo* - „udělat to“). Z tohoto tedy plyne, že epistemická interpretace je stále vhodnějším materiálem pro kognitivní analýzu. Navrhujeme proto chápat časové zakotvení jako jednu z vrstev konceptuální struktury, která je

jakýmsi podhoubím modálního zakotvení. Obecně tuto myšlenku graficky znázorňuje následující Obrázek (42).

Obrázek 42: Vrstvy konceptuální struktury ve španělštině

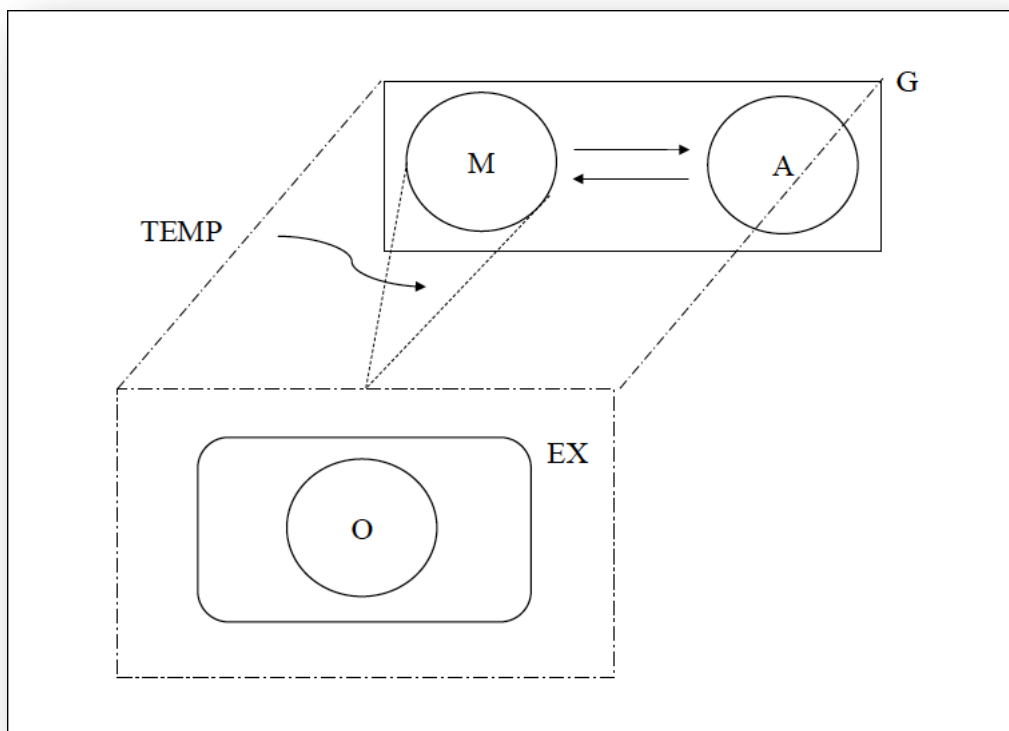
Konceptuální strukturu ve španělštině lze chápat jako tři vrstvy. Jednou z nich je vrstva časového zakotvení (TEMP), která je mediátorem mezi vrstvou *groundu* (G) a explicitní oblastí (EX). Tato vrstva je vyznačena nepravidelně přerušovanou čarou, abychom temporalitu odlišili od implicitních modálních vztahů. Zároveň je vrstva temporality částečně profilována, a tudíž přímo nezasahuje do explicitní oblasti a přímo neovlivňuje vztah mezi *groundem* a objektem konceptualizace, to znamená, že některé elementy *groundu* zůstávají stále implicitní i přes temporální zakotvení struktury. Plynutí ontologického času vzhledem ke *groundu* znázorňuje grafická reprezentace (43). Z tohoto návrhu dále vycházejí schémata pro temporalitu modálních sloves orientovaných do minulosti a budoucnosti.

Obrázek 43: Plynutí ontologického času vzhledem ke *groundu*

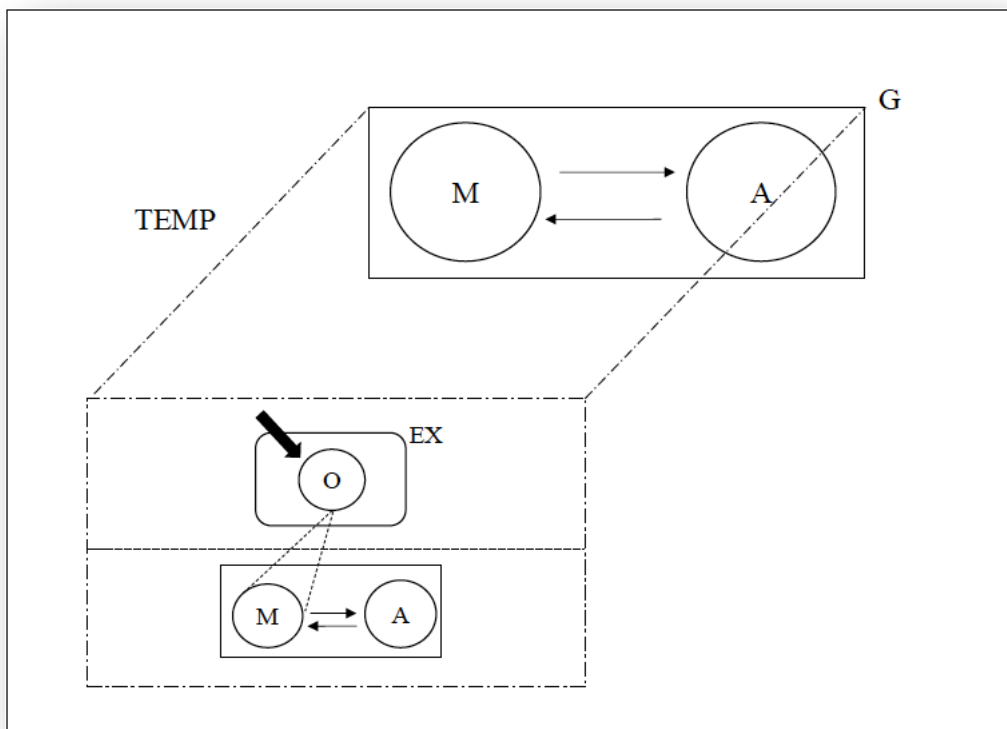
Domníváme se tedy, že i přes svou povahu z hlediska temporality lze španělská modální slovesa chápat jako tzv. *grounding predicates*. Následující dvě schémata se snaží zachytit temporalitu modálních sloves v epistemické (44) a deontické (45) interpretaci. Temporalita je zobrazena jako částečně profilovaná vrstva mezi *groundem* a explicitní oblastí. K reprezentaci používáme konceptuální struktury, kdy je objektem konceptualizace další účastník, tedy struktury, které jsou z hlediska *groundu* nejvíce subjektivní (v porovnání se strukturami, kdy je částečně profilován jeden z konceptualizátorů).

Jak jsme konstatovali výše, epistemická interpretace je obecně vhodnější pro kognitivní analýzu. Na grafické reprezentaci (44) můžeme pozorovat, že temporálně umístěn je pouze objekt konceptualizace (tedy plnovýznamové sloveso v infinitivu *mentir*), *ground* a spolu s ním i úsudek vyjadřující možnost skrze modální sloveso (*pudo*) zůstává temporálně nezakotven. To znamená, že úsudek je stále umístěn v přítomnosti, zatímco daná situace, tedy že Anna lhala, je umístěna do minulosti.

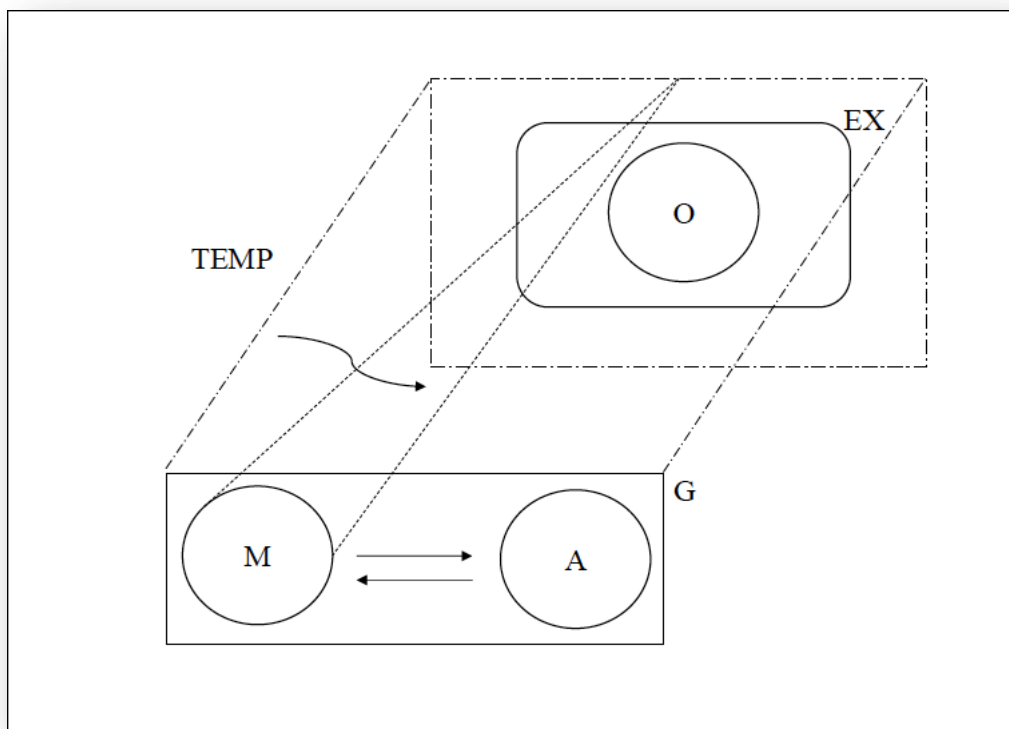
Obrázek 44: Temporalita epistemické interpretace – minulost (*Ana pudo mentir*)

V případě deontické interpretace (45) temporálně umísťujeme i *ground*, a tudíž i modální sloveso (*tuvo que*) podléhá nejen formálně, ale i konceptuálně temporalitě. Obligace, která vyjadřuje, že Anna musela něco udělat, je kompletně zasazena do minulosti. Konceptualizátoři na celou situaci nahlíží z přítomného okamžiku.

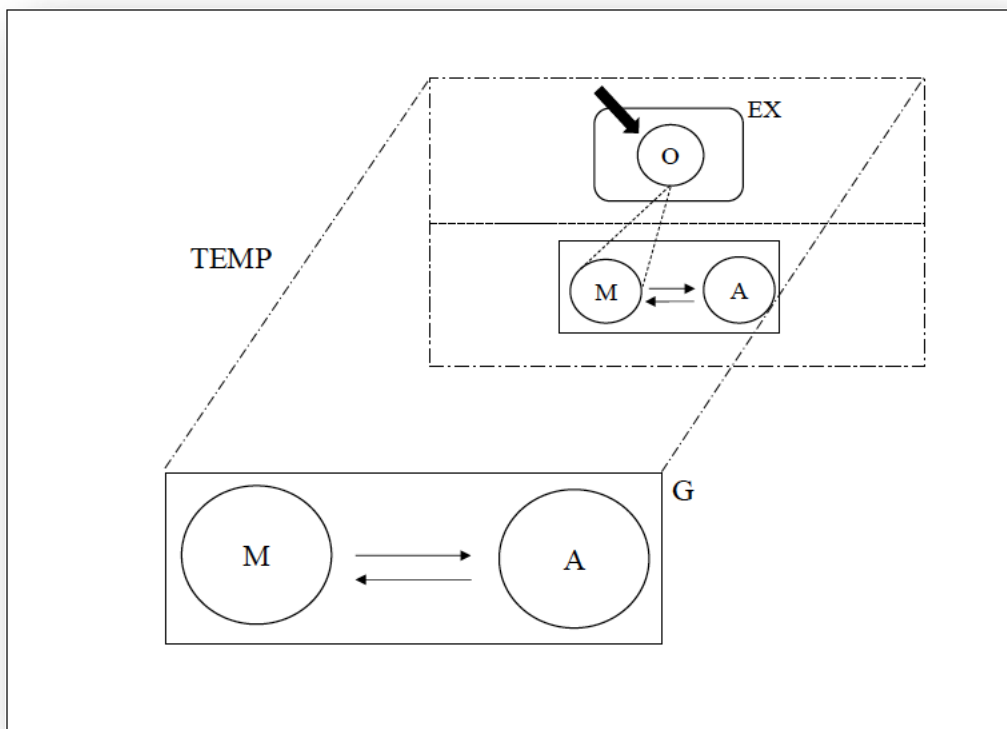
Obrázek 45: Temporalita deontické interpretace – minulost (*Ana tuvo que hacerlo*)

Budoucnost v našich grafických reprezentacích znázorňujeme opačnou perspektivou, tedy že profilovaný děj se nachází vpravo od *groundu*. Následující dvě schémata znázorňují orientaci děje do budoucnosti. V případě epistemické interpretace (Obrázek 46) je opět temporálně zakotven pouze objekt konceptualizace. V případě interpretace deontické (Obrázek 47) je temporálně zakotven i *ground*.

Obrázek 46: Temporalita epistemické interpretace – budoucnost (*Ana podrá mentir*⁵⁵)

⁵⁵ V tomto případě se jedná spíše o teoretický konstrukt, jehož realizace je v jazyce nepravděpodobná. V kontextu vyjadřování epistemické možnosti se jedná o málo pravděpodobnou variantu. Pravděpodobnější interpretací by v tomto kontextu byla dynamická schopnost.

Obrázek 47: Temporalita deontické interpretace – budoucnost (*Ana tendrá que hacerlo*)

4.2.4.1 Závěry k temporalitě

Jak jsme uvedli na úplném konci předchozí sekce 3, rozhodli jsme se celou analýzu postavit na přítomném čase, který považujeme za ideální z následujících důvodů:

- je bezpříznakovým časem, na kterém můžeme demonstrovat nejlépe rozdíl mezi konceptuální strukturou s modálním slovesem a bez modálního slovesa a zároveň popsat významové nuance mezi jednotlivými modálními slovesy,
- Langacker považuje přítomný čas za vysoce subjektivní, tedy za slovesný čas, u kterého je temporální informace nejvíce implicitní,
- je pro nás ideálním základním stavebním kamenem a výchozím bodem pro případné rozšíření na další slovesné časy/způsoby.

Po detailní analýze přítomného času jsme se pokusili o obecné schéma pro minulost a budoucnost. Z našich grafických reprezentací (44–47) tedy plyne, že modální slovesa v epistemické interpretaci lze považovat za *grounding elements*, protože temporalita přímo neovlivňuje *ground*. V případě deontické interpretace je situace složitější. Lze konstatovat, že

ground je formálně objektivněji konstruován, ale konceptuálně jsou modální významy stále vysoce implicitní. Temporalitu tedy chápeme jako částečně profilovanou mezi-vrstvu.

V sekci 2.5.2 jsme detailněji představili autory, kteří se věnují interakci temporality a modalit u modálních sloves ve španělštině. Na tomto místě bychom ještě rádi zmínili studii Aintzane Doiz-Bienzobas (2002), která se věnuje opozici minulých časů *pretérito indefinido* a *pretérito imperfecto* ve španělštině z hlediska *groundu* podle teorie Ronalda Langackera. Pracuje s myšlenkou vzdálenosti (*distance*) situace a konceptualizátora vzhledem ke *groundu*. Dle autorky jednoduché préteritum zasazuje do minulosti danou situaci, která se vztahuje ke *groundu* (u nepřímé řeči potažmo k zástupnému *groundu* – *surrogate ground*). U imperfekta zdůrazňuje navíc přítomnost tzv. vzdáleného konceptualizátora (*distant conceptualizer*). Autorka vidí základní rozdíl mezi těmito minulými časy ve vzdálenosti/blízkosti mezi *groundem* a tzv. *viewpoint* (místo, odkud konceptualizátor nahlíží na danou situaci). V případě préterita je *viewpoint* shodný s *groundem*, a konceptualizátor tak nahlíží na minulou událost z přítomného okamžiku („tady a teď“). V případě imperfekta je *viewpoint* od *groundu* vzdálený a situace je nahlížena právě z tohoto bodu v minulosti. Z toho plyne, že préteritum má schopnost temporálně přesně zakotvovat minulé děje vzhledem ke *groundu*, který je v přítomnosti, a tyto děje jsou tak chápány jako součást reality mluvčího. Imperfektum se naopak vztahuje k referenčnímu bodu (*viewpoint*) v minulosti, ze kterého je daná situace konstruována a vnímána konceptualizátorem.

Tento pohled můžeme pozorovat také u kognitivní didaktiky při výkladu těchto dvou slovesných časů, kdy u préterita na danou situaci nahlížíme tzv. „z dálky“ (tedy z přítomného *groundu*) a u imperfekta se mentálně přesunujeme z aktuálního *groundu* do určitého bodu v minulosti, ze kterého na situaci nahlížíme (srov. např. Castañeda Castro, 2004; Ruiz Campillo, 2014). Tato myšlenka vzdálenosti *viewpoint* a *groundu* tedy nabízí možnost, jak dále pracovat s temporalitou i v rámci modálních sloves.

5 Závěry

V této práci jsme se pokusili o vytvoření vlastních schémat, která zachycují různá nastavení elementů *groundu* jednotlivých konceptuálních struktur. Nejprve jsme si navrhli výchozí schéma pro konceptuální strukturu bez modálního slovesa. Tuto strukturu jsme poté využili jako základ pro schematizaci vztahů u konceptuálních struktur s modálním slovesem. Analýzu jsme prováděli na strukturách v přítomném čase, který se nám jeví jako bezpříznakový, a tedy nejvhodnější prostředek.

V závěru práce se pokoušíme o grafickou reprezentaci temporality, která, jak je v práci několikrát zdůrazněno, je dle Langackera překážkou pro chápání modálních sloves jako *grounding elements* v pravém slova smyslu. Domníváme se však, že i v tomto případě lze operovat v rámci kognitivní teorie s konceptuálním obsahem španělských modálních sloves.

Závěrem můžeme konstatovat, že se nám potvrdil výchozí předpoklad, a to že epistemická (potažmo i dynamická modalita) je vhodnější pro kognitivní analýzu modálních sloves jako *grounding elements*. U deontické modality se nám potvrdilo, že je situace komplikovanější, nicméně se domníváme, že i v tomto případě lze skrze naše schémata modální slovesa v této interpretaci poměrně přehledně popsat z hlediska konceptuálního obsahu. Na tomto místě si dovolíme ještě shrnutí stěžejních závěrů.

5.1 Míra subjektivity v závislosti na profilaci účastníků konceptuální struktury

V našich schématech jsme pracovali s trojím nastavením konceptuální struktury:

- a) další účastník komunikační situace objektem konceptuální struktury,
- b) částečná profilace adresáta jako objektu konceptuální struktury,
- c) částečná profilace mluvčího jako objektu konceptuální struktury.

Je zcela evidentní, že v rámci konceptuální struktury je elementem s nejdůležitějším postavením mluvčí. Čím implicitnější je jeho pozice, tím subjektivnější konceptuální struktura je. V rámci *groundu* mluvčí interaguje s adresátem, který je příjemcem daného sdělení. Opět platí, že čím implicitnější celý *ground* je, tím roste subjektivita konceptuální struktury. Možnost (a) jsme tedy vyhodnotili jako nejsubjektivnější variantu, jelikož do profilace nevstupuje ani mluvčí, ani adresát.

5.2 Míra subjektivity v závislosti na typu modality

Již v rámci příprav celé analýzy jsme vycházeli z předpokladu, že epistemická modalita je vhodnějším kandidátem pro naši studii vzhledem k absenci silové dynamiky. Naším cílem bylo

zmapovat, jak se z kognitivnělingvistického pohledu liší fungování modálních sloves v epistemické, dynamické a deontické interpretaci, a v rámci těchto interpretací odhalit významové nuance mezi jednotlivými modálními slovesy. Došli jsme k několika poznatkům.

5.2.1 Epistemická modalita

U epistemické modality lze konstatovat, že je nejsubjektivnější interpretací, a tedy interpretací, u které lze Langackerovu teorii nejlépe aplikovat. Centrem konceptualizace je totiž infinitivní proces, na který je orientována pozornost, konceptuální obsah modálního slovesa (tedy postoj mluvčího vzhledem k řečenému) a faktory do něj vstupující stojí „na periférii“ a mají implicitní povahu. Základní rozdíl mezi jednotlivými modálními slovesy spatřujeme v míře jistoty vzhledem k naplnění daného děje, jež je ovlivněna externími faktory. Nejvyšší míru jistoty vykazují modální slovesa *tener que*, nejnižší naopak modální sloveso *poder*.

5.2.2 Dynamická modalita

Dynamická modalita je v rámci kognitivně orientovaných analýz modálních sloves opomíjena. Autoři věnující se obecně modalitě s ní pracují jako s dalším typem modality, který se svým charakterem podobá modalitě deontické (srov. Palmer (2001) ji řadí spolu s deontickou modalitou do tzv. „event modality“; Coates (1986), Declerck (2011), Kratzer (2012), RAE (2009) ji řadí do tzv. kořenové modality). Důvodem je fakt, že v rámci dynamické i deontické modality je klíčová vůle ze strany subjektu, která je ovlivněna faktory externího charakteru v případě deontické modality (obligace a svolení) a interního charakteru v případě dynamické modality (schopnost).

V rámci kognitivní analýzy se nám však i dynamická modalita zdá vysoce subjektivní, protože do modálního vztahu nevstupují externí faktory a zdrojem vůle, která je interního charakteru, je vždy sám subjekt. Tato vůle je však v případě profilace dalšího účastníka KS a částečné profilace adresáta profilována v explicitní oblasti. Nejedná se však o silovou dynamiku mezi jednotlivými elementy, jak je tomu u deontické modality. Dynamickou modalitu tedy umístíme mezi epistemickou a deontickou modalitu na pomyslné ose subjektivity.

5.2.3 Deontická modalita

Deontická modalita je charakteristická svou silovou dynamikou. Skrze modální slovesa v tomto významu se subjekt snaží o tzv. efektivní kontrolu, tedy ovlivnit věci, které se reálně dějí (ve srovnání s epistemickou modalitou, která vyjadřuje potenciální realitu, a dynamickou modalitou, která je někde na pomezí mezi realitou a potenciální realitou). Mluvčí nebo jiný účastník komunikační situace tedy přímo zasahuje do daného procesu v momentu promluvy.

V těchto schématech můžeme pozorovat profilaci externího a/nebo interního zdroje obligace jako symbolu silové dynamiky. Modální slovesa *tener que* a *hay que* se v této interpretaci vyznačují zejména externím zdrojem obligace. *Hay que* navíc neprofiluje žádného z účastníků komunikační situace a nejvíce se blíží *grounding elements* v pravém slova smyslu. Sloveso *deber* zahrnuje intersubjektívni významy (sdílený kontext mezi účastníky komunikační situace) a je charakteristické interním zdrojem obligace vycházejícím od profilovaného subjektu.

5.3 Specifika částečné profilace mluvčího

Za specifický případ konceptuální struktury považujeme částečnou profilaci mluvčího, jelikož mluvčí má v rámci konceptuální struktury nejvýznamnější pozici. U tohoto typu konceptuální struktury se domníváme, že epistemický úsudek a dynamická schopnost jsou významně ovlivněny interními faktory a že u deontické modalitě převažuje interní zdroj obligace.

5.4 Temporalita

Langacker považuje za *grounding elements* v pravém slova smyslu pouze ta modální slovesa, která nijak nereflektují časovou informaci. Po detailní analýze *groundu* jsme došli k závěru, že modální slovesa v epistemické interpretaci lze považovat za *grounding elements*, protože temporalita přímo neovlivňuje *ground*. U deontické modalitě je *ground* formálně objektivněji konstruován, ale konceptuální obsah je stále vysoce implicitní. Pro temporalitu tedy navrhuje vlastní schémata, ve kterých ji zachycujeme jako částečně profilovanou vrstvu mezi objektem konceptualizace a *groundem*.

5.5 Shrnutí

Docházíme k závěru, že Langackerovu teorii modálních sloves jako *grounding elements* nelze považovat za zcela univerzální, nicméně nesouhlasíme s tím, že ji nelze aplikovat na jazyky s bohatým slovesným systémem. V naší analýze jsme provedli řadu úprav, které odráží specifika španělštiny, ale základem je stále Langackerovo kanonické uspořádání. Domníváme se, že je klíčové se při analýze soustředit na konceptuální obsah a kontext užití jednotlivých modálních sloves a s temporalitou pracovat až druhotně. Nicméně i v případě temporalitě jsme navrhli určité řešení. Další prostor pro budoucí analýzu určitě nabízí kondicionál a celkově potenciálnost, která je ve srovnání s temporalitou v kognitivně orientovaných studiích poněkud opomíjena. Myslíme si, že by naše schémata, u kterých jsme se snažili o univerzální aplikovatelnost na španělský systém modálních sloves, mohla posloužit jako výchozí model pro další úpravy.

Résumé

Tato práce se zabývá analýzou modálních sloves ve španělštině z pohledu kognitivní gramatiky RONALDA W. LANGACKERA. Naším cílem je detailně popsat teorii *groundingu* a zjistit, do jaké míry je aplikovatelná na jazyk s výraznými flektivními rysy. Dále se snažíme vytvořit systém grafických reprezentací, které zachycují jednotlivé obměny v rámci aspektů *groundu* u struktur bez modálního slovesa a struktur s modálním slovesem v epistemické, dynamické a deontické interpretaci.

První kapitola je úvodem do problematiky a slouží k orientaci v kognitivní teorii. V rámci této kapitoly je postupně prezentována kognitivní terminologie.

Druhá kapitola je věnována obecně modalitě. Jsou představeny jednotlivé typy modality a modální slovesa jsou popsána ve světle významných ne-kognitivních teorií modality. Tuto sekci uzavíráme detailní sémantickou charakteristikou jednotlivých modálních sloves ve španělštině a jejich užití ilustrujeme příklady z korpusu InterCorp.

Ve třetí kapitole přecházíme k modalitě v rámci kognitivní lingvistiky a zaměřujeme se na problematiku subjektivity a modálních sloves jako tzv. *grounding elements*. Pozornost věnujeme autorům, kteří se snaží o aplikaci Langackerovy teorie na systém modálních sloves v různých jazycích, které jsou typologicky odlišné od angličtiny. Tito autoři se obecně shodují na tom, že teorii lze lépe aplikovat na modální slovesa v epistemické interpretaci.

Ve čtvrté kapitole provádíme vlastní kognitivní analýzu, která vychází z Langackerova kanonického uspořádání konceptuální struktury (2008: 261). Prezentujeme zde námi vytvořený systém schémat, která graficky reprezentují různá nastavení elementů *groundu* v rámci jednotlivých konceptuálních struktur. Nejprve vytváříme výchozí schéma tzv. kanonického zobrazení, ze kterého vychází všechna další. Zaměřujeme se na to, abychom co nejlépe vyobrazili rozdíl mezi konceptuální strukturou bez modálního slovesa a konceptuální strukturou s modálním slovesem. Poté přecházíme ke grafické reprezentaci jednotlivých modálních sloves a pozorujeme klíčové rozdíly v jejich konceptuálním obsahu. Docházíme k závěru, že epistemická interpretace je vhodnější pro kognitivní analýzu, jelikož neodráží silovou dynamiku a postoj mluvčího je vysoce implicitní. V závěru této sekce se věnujeme problematice temporality, kterou Langacker považuje za překážku pro chápání modálních sloves jako *grounding elements*. Opět navrhujeme vlastní grafické reprezentace, které vyobrazují temporalitu jako částečně profilovanou vrstvu, která přímo neovlivňuje modální zakotvení. Opět docházíme k závěru, že modální slovesa v epistemické interpretaci lze považovat za *grounding elements*, protože temporalita přímo neovlivňuje *ground*.

Závěrečná pátá kapitola je shrnutím dílčích poznatků, k nimž jsme během psaní práce dospěli. Jejich prostřednictvím prezentujeme názor, že Langackerovu teorii modálních sloves jako *grounding elements* nelze považovat za zcela univerzální, nicméně nesouhlasíme s tím, že ji nelze aplikovat na jazyky s bohatým flektivním systémem. Domníváme se, že je klíčové se při analýze soustředit na konceptuální obsah a kontext užití jednotlivých modálních sloves, a teorii částečně přizpůsobit cílovému jazyku.

Resumen

Este trabajo aborda el análisis de los verbos modales en español desde la perspectiva de la Gramática Cognitiva de Ronald W. Langacker. Nuestro objetivo es describir detalladamente la teoría del *grounding* y ver hasta qué punto es aplicable al lenguaje con la flexión verbal. Además, pretendemos desarrollar un sistema de representaciones gráficas que capturen las diferentes variaciones dentro de los aspectos del *ground* de estructuras sin verbos modales y estructuras con verbos modales en interpretaciones epistémicas, dinámicas y deónticas.

El primer capítulo es una introducción al tema y sirve como orientación a la teoría cognitiva. Dentro de este capítulo se presenta sucesivamente la terminología cognitiva.

El segundo capítulo está dedicado a la modalidad desde el punto de vista general. Se introducen los distintos tipos de modalidad y se describen los verbos modales a la luz de las principales teorías no cognitivas de la modalidad. Concluimos esta sección con una caracterización semántica detallada de los verbos modales en español e ilustramos su uso con ejemplos del corpus InterCorp.

En la tercera sección, pasamos a la modalidad dentro de la lingüística cognitiva y nos centramos en la cuestión de la subjetividad y los verbos modales como elementos de *ground*. Prestamos atención a los autores que han intentado aplicar la teoría de Langacker al sistema de verbos modales en lenguas tipológicamente distintas del inglés. En general, estos autores coinciden en que la teoría puede aplicarse mejor a los verbos modales en la interpretación epistémica.

En el capítulo cuatro, realizamos nuestro propio análisis cognitivo basado en la representación canónica de la estructura conceptual de Langacker (2008: 261). Aquí presentamos un sistema de esquemas que hemos desarrollado y que representan gráficamente las diferentes configuraciones de los aspectos de *ground* dentro de cada estructura conceptual. En primer lugar, creamos un esquema inicial, la llamada representación canónica, a partir de la cual se desarrollan todas las demás. Nuestro objetivo es representar de la mejor manera posible la diferencia entre una estructura conceptual sin verbo modal y una estructura conceptual con verbo modal. A continuación, pasamos a la representación gráfica de cada verbo modal y observamos las diferencias clave en su contenido conceptual. Llegamos a la conclusión de que la interpretación epistémica es más adecuada para el análisis cognitivo, ya que no refleja dinámicas de poder y la postura del hablante es muy implícita. Concluimos esta sección abordando la cuestión de la temporalidad, que Langacker considera un obstáculo para entender los verbos modales como elementos de *ground*. De nuevo, proponemos nuestras propias

representaciones gráficas que muestran la temporalidad como una capa parcialmente perfilada que no afecta directamente el anclaje modal. Concluimos que los verbos modales en la interpretación epistémica pueden considerarse elementos de *ground* porque la temporalidad no afecta directamente el *ground*.

El quinto capítulo es un resumen de las conclusiones parciales a las que hemos llegado durante la redacción de la tesis. A través de ellos, presentamos la opinión de que la teoría de Langacker de los verbos modales como elementos de *ground* no puede considerarse completamente universal, pero no estamos de acuerdo con que no pueda aplicarse a lenguas con sistema verbal flexivo. Creemos que es crucial centrar el análisis en el contenido conceptual y el contexto de uso de cada verbo modal, y adaptar parcialmente la teoría a la lengua meta.

Bibliografie

- ACHARD, Michel (1998): *Representation of cognitive structures. Syntax and semantics of French sentential complements*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- ACHARD, Michel (2002): The meaning and distribution of French mood inflection. In *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference*. Frank Brisard (Eds.). Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, s. 197–250.
- AIKHENVALD, Alexandra (2004): *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- AIKHENVALD, Alexandra (2012): The essence of mirativity. *Linguistic Typology*, vol. 16, núm. 3, s. 435–485.
- ALARCOS LLORACH, Emilio (1995): *Gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe. Colección Nebrija y Bello.
- AZZOPARDI, Sophie (2013): Valor aspectuo-temporal y usos modales del condicional a la luz de la noción de gramaticalización. In *Estudios de Lingüística: investigaciones, propuestas y aplicaciones*. Adrián Cabedo Nebot – José Aguilar Ruiz – Elena López-Navarro Vidal (eds.). Valencia: Tecnolingüística, SL, s. 337–347.
- BAUMAN, Joseph (2013): *From possession to obligation: modal grammaticalization and variation*. Pennsylvania: Pennsylvania State University.
- BLAS ARROYO, José Luis – GONZÁLEZ MARTÍNEZ, Juan (2014): ¿Qué tengo que/de hacer: variación y cambio lingüístico en el seno de las perífrasis de infinitivo a partir de textos escritos de impronta oral en el español clásico. *Studies in Hispanic and Lusophone Linguistics* 7(2), s. 241–274.
- BOOGAART, Ronny – TRNAVAC, Radoslava (2011): Imperfective aspect and epistemic modality. In *Cognitive approaches to tense, aspect and epistemic modality*. Adeline Patard – Frank Brisard (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 217–248.
- BOOGAART, Ronny – FORTUIN, Egbert (2016): Modality and Mood in Cognitive Linguistics and Construction Grammars. In *The Oxford Handbook of Modality and Mood*. Jan Nuyts – Johan van der Auwera. Oxford: Oxford University Press, s. 515–534.
- BOSQUE, Ignacio (ed.) (1990): *Indicativo y subjuntivo*. Madrid: Taurus.

- BOSQUE, Ignacio – DEMONTE, Violeta (eds.) (1999): *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- BORGONOVO, Claudia – CUMMINS, Sarah (2007): Tensed modals. In *Coreference, modality, and focus: studies on the syntax-semantics interface*. Luis Eguren a Olga Fernández Soriano. Amsterdam: John Benjamins, s. 1–18.
- BURKETTE, A. – KRETZSCHMAR, Jr., W. (2018): Cognitive Linguistics. In *Exploring Linguistic Science: Language Use, Complexity and Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 133–144.
- BYBEE, Joan – PERKINS, Revere – PAGLIUCA, William (1994): *The evolution of grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- BRISARD, Frank (ed.) (2002): *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- CASTAÑEDA CASTRO, Alejandro (2004): Una visión cognitiva del sistema temporal y modal del verbo en español. *Estudios de lingüística: El verbo*, s. 55–71.
- CIENKI, Alan (2007): Frames, Idealized Cognitive Models, and Domains. In *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Dirk Geeraerts – Hubert Cuyckens (eds.). Oxford University Press, s. 170–187.
- COATES, Jennifer (1983): *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London: Croon Helm.
- COATES, Jennifer (1995): The Expression of Root and Epistemic Possibility in English. In *Modality in Grammar and Discourse*. Bybee – Fleischman. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, s. 55–66.
- CONDORAVDI, Cleo (2002): Temporal interpretations of modals: Modals for the present and for the past. In D. I. Beaver et al. (eds). *The Construction of Meaning*. Stanford: CSLI Publications, s. 59–88.
- CONDORAVDI, Cleo – KAUFMANN, Stefan (2005): Modality and Temporality. *Journal of Semantics (Nijmegen)*, Vol. 22 (2), s. 119–128.

- CORNILLIE, Bert (2005): On modal grounding, reference points, and subjectification: The case of the Spanish epistemic modals. *Annual Review of Cognitive Linguistics*, 3, s. 56–77.
- CORNILLIE, Bert (2006): Conceptual and constructional considerations on the subjectivity of English and Spanish modals. In *Subjectification: Various Paths to Subjectivity (Cognitive Linguistics Research)*. A. Athanasiadou (ed.) et al. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 177–208.
- CORNILLIE, Bert (2007): *Evidentiality and Epistemic Modality in Spanish (Semi-)Auxiliaries: A cognitive-functional approach*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- CRIADO DE DIEGO Cecilia – Alicia SAN MATEO VALDEHÍTA (2020): Las perífrasis modales con deber en el español actual: Estudio de corpus. *Spanish in context*, roč. 17, č. 1, s. 84–107.
- CROFT, William – CRUSE, D. Alan (2008): *Lingüística cognitiva*. Madrid: Akal.
- CUENCA, Maria Josep – HILFERTY, Joseph (2013): *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona: Ariel.
- ČERMÁK, P. – VAVŘÍN, M. – ZASINA A. J.: *Korpus InterCorp – španělština*, verze 13 z roku 2021. Praha: Ústav Českého národního korpusu FFUK. Dostupný z WWW <http://www.korpus.cz> (cit. červen–srpen 2021).
- DABROWSKA, Ewa – DIVJAK, Dagmar (2019): *Cognitive linguistics: foundations of language*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- DANAHER, David S. (2007): Úvod do kognitivní gramatiky (KG). In *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. Lucie Saicová Římalová. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, s. 89–103.
- DANCYGIER, B. (Ed.) (2017): *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DECLERCK, Renaat (2011): The definition of modality. In *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality*. Adeline Patard – Frank Brisard (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 21–44.

- DE HAAN, Ferdinand (1999): Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries. *Southwest Journal of Linguistics*, vol. 18, núm. 1, s. 83–101.
- DELANCEY, Scott (2001): The mirative and evidentiality. *Journal of Pragmatics*, vol. 33, núm. 3, s. 369–382.
- DEPRAETERE, Ilse – VERHULST, An (2008): Source of the Modality: a Reassessment. *English Language and Linguistics* 12.1, 1–25.
- DEPRAETERE, Ilse – REED, Susan (2011): Towards a More Explicit Taxonomy of Root Possibility in English. *English Language and Linguistics* 15.1, 1–29.
- DEPRAETERE, Ilse (2014): Modals and Lexically-regulated Saturation. *Journal of Pragmatics* 71, 160–177.
- DE SMET, Hendrik – VERSTRAETE, Jean-Cristophe (2006): Coming to terms with subjectivity. *Cognitive Linguistics* 17(3), s. 365–392.
- DIVJAK, D. – LEVSHINA, N. – KLAVAN, J. (2016): Cognitive Linguistics: Looking back, looking forward. *Cognitive Linguistics*, 27(4), s. 447–463.
- DOIZ-BIENZOBAS, Aintzane (2002): The preterit and the imperfect as grounding predications. In *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference*. Frank Brisard (Eds.). Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, s. 299–347.
- EVANS, Vyvyan – GREEN, Melanie C. (2006): *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- EVANS, Vyvyan (2007): *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- FÁBREGAS, Antonio (2014): A guide to subjunctive and modals in Spanish: questions and analyses. *Borealis: An International Journal of Hispanic Linguistics*, 3/2, s. 1–94.
- FAUCONNIER, Gilles (1984): *Espaces mentaux. Aspects de la construction du sens dans les langues naturelles*. Paris: Les Editions de minuit.
- FAUCONNIER, Gilles (1994): *Mental spaces: aspects of meaning construction in natural languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FAUCONNIER, G. – Turner, M. (1995): Conceptual Integration and Formal Expression. *Metaphor and Symbolic Activity* 10, s. 183–204.

- FAUCONNIER, Gilles (1997): *Mappings in thought and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FENTE GÓMEZ, Rafael – FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Jesús – FEIJOO, Lope G. (1987): *Perífrasis verbales*. Madrid: EDI-6.
- FERNÁNDEZ DE CASTRO, Félix (1999): *Las perífrasis verbales en el español actual*. Madrid: Gredos.
- FINEGAN, Edward (1995): Subjectivity and subjectivisation: an introduction. In *Subjectivity and subjectivisation*. D. Stein – S. Wright (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, s. 1–15.
- FILLMORE, Charles J. (1975): An alternative to checklist theories of meaning. *Berkeley Linguistics Society*, vol. 1, s. 31–123.
- FILLMORE, Charles J. (1982): Frame Semantics. In *Linguistics in the Morning Calm*. The Linguistics Society of Korea (ed.), s. 111–137.
- FILLMORE, Charles J. (1985): Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica*, 6, s. 222–254.
- FILLMORE, Charles J. (1987): A private history of the concept “frame”. In *Concepts of case*. René Dirven - Gunter Radden (eds.). Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 28–36.
- GARACHANA CAMARERO, Mar (2017): Los límites de una categoría híbrida. Las perífrasis verbales. In *La Gramática en la Diacronía: La evolución de las perífrasis verbales modales en español*. Mar Garachana Camarero (Ed.). Iberoamericana Editorial Vervuert, s. 35–80.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Luis et al. (2009): *Diccionario de perífrasis verbales*. Madrid: Gredos.
- GEERAERTS, Dirk – CUYCKENS, Hubert (eds.) (2007): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press.
- GEERAERTS, Dirk (2020): *Teorie lexikální sémantiky*. Praha: Karolinum Press.
- GILI GAYA, Samuel (1983): *Curso superior de sintaxis española*. 15 ed. Barcelona: Biblograf.
- GÓMEZ TORREGO, Leonardo (1988): *Perífrasis verbales: Sintaxis, semántica y estilística*. Madrid: Arco Libros.

- GÓMEZ TORREGO, Leonardo (1999): Los verbos auxiliares. Las perífrasis verbales de infinitivo. In *Gramática descriptiva de la lengua española*. Ignacio Bosque – Violeta Demonte (eds.). Madrid: Espasa Calpe, s. 3323–3389.
- GONZÁLEZ CALVO, José Manuel (1995): Sobre el modo verbal en español. *Anuario de estudios filológicos* 15, s. 177–203.
- HAMAWAND, Zeki (2021): Construal. In *The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics*. Xu Wen – John R. Taylor. New York, NY: Routledge.
- HANSEN, Björn – DE HAAN, Ferdinand (2009): *Modals in the Languages of Europe: A Reference Work*. Berlín: De Gruyter Mouton (Empirical Approaches to Language Typology).
- HOWE, Chad (2018): Grammaticalization. In *The Cambridge Handbook of Spanish Linguistics*. Kimberly L. Geeslin. Cambridge: Cambridge University Press, s. 603–619.
- HUDDLESTON, R. (2002): The Verb. In *The Cambridge Grammar of the English Language*. R. Huddleston – G. Pullum. Cambridge: Cambridge University Press, s. 71–212.
- JANDA, Laura (2010): Cognitive Linguistics in the Year 2010. *International Journal of Cognitive Linguistics* 1, s. 1–30.
- JANDA, Laura (2013): Quantitative Methods in Cognitive Linguistics: An Introduction. In *Cognitive Linguistics: the quantitative turn*. Laura Janda. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 1–32.
- JARQUE, Maria Josep (2017): Modalidad, cambio lingüístico y construcciones perifrásticas. In *La Gramática en la Diacronía: La evolución de las perífrasis verbales modales en español*. Mar Garachana Camarero (Ed.). Iberoamericana Editorial Vervuert, s. 82–116.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Dana (2014): Univerzální koncepce modality a její aplikace na španělský modální systém. *Časopis pro moderní filologii*. 96(1), s. 58–73.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Dana (2018a): *Modality in Spanish and Combinations of Modal Meanings*. Praha: Karolinum.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Dana (2018b): El presente de indicativo español y la perspectiva cognitiva: subjetivización y dominios de control. *Philologica Canariensia* 24, s. 89–112.

- KRATOCHVÍLOVÁ, Dana (2019): The Spanish future tense and cognitive perspective: Tense, modality, evidentiality and the reflection of the grounding process. *Lingua*.
- KRATZER, Angelika (2012): *Modals and Conditionals*. Oxford: Oxford University Press. Oxford studies in theoretical linguistics.
- LACA, Brenda (2006): Tiempo, aspecto y la interpretación de los verbos modales en español. *Lingüística ALFAL*, 17, s. 9–44.
- LACA, Brenda (2010): Mood in Spanish. In *Mood in the Languages of Europe*. Bjorn Rothstein – Rolf Thieroff (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 198–220.
- LAKOFF, George – JOHNSON, Mark (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, George (1987): *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press.
- LANGACKER, R. W. (1982): Space Grammar, Analysability, and the English Passive. *Language (Baltimore)*. Baltimore: Linguistic Society of America, 58(1), s. 22–80.
- LAGNACKER, R. W. (1985): Observations and speculations on subjectivity. In *Iconicity in Syntax*. The Netherlands: John Benjamins Publishing Company.
- LANGACKER, R. W. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1, Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LANGACKER, R. W. (1991): *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2, Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- LANGACKER, R. (2001). Discourse in Cognitive Grammar. *Cognitive Linguistics*, 12(2), s. 143–188.
- LANGACKER, Ronald W. (2002a): Deixis and subjectivity. In *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference*. Frank Brisard (Eds.). Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, s. 1–28.
- LANGACKER, Ronald W. (2002b): Remarks on the English grounding systems. In *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference*. Frank Brisard (Eds.). Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, s. 29–38.

- LANGACKER, Ronald W. (2003): Extreme subjectification. English tense and modals. In *Motivation in Language. Studies in Honor of Günther Radden*. Hubert Cuyckens – Thomas Berg – René Dirven – Klaus-Uwe Panther (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 3–26.
- LANGACKER, Ronald W. (2006): Subjectification, grammaticization, and conceptual archetypes. In *Subjectification: Various Paths to Subjectivity (Cognitive Linguistics Research)*. A. Athanasiadou (ed.) et al. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 17–40.
- LANGACKER, Ronald W. (2007): Cognitive Grammar. In *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Dirk Geeraerts – Hubert Cuyckens (eds.). Oxford University Press, s. 421–462.
- LANGACKER, Ronald W. (2008): *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LANGACKER, Ronald W. (2009): *Investigations in cognitive grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter. Cognitive linguistics research.
- LANGACKER, Ronald W. (2013): *Essentials of Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- LANGACKER, R. W. (2019): Construal. In *Cognitive linguistics: foundations of language*. Ewa Dabrowska – Dagmar Divjak. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 140–166.
- LEECH, G. N. (2006): *A Glossary of English Grammar*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- LYONS, John (1977): *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LYONS, John (1995): *Linguistic Semantics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MALDONADO, Ricardo (1995): Middle-subjunctive links. In Peggy Hamispour, Ricardo Maldonado a Margaret Van Naerssen (eds). *Studies in language learning and Spanish linguistics in honor of Tracy D. Terrell*. New York: McGraw Hill, s. 399–418.
- MARCOS MARÍN, Francisco – SATORRE GRAU, Francisco Javier – VIEJO SÁNCHEZ, Ma. Luisa (1999): *Gramática española*. Madrid: Síntesis.

- MORTELMANS, Tanja (2002): „Wieso sollte ich dich küssen, du hässlicher Mensch!“ A study of the German modals *sollen* and *müssen* as „grounding predications“ in interrogatives. In *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference*. Frank Brisard (Eds.). Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, s. 391–438.
- MORTELMANS, Tanja (2006): Langacker’s subjectification and grounding: A more gradual view. In *Subjectification: Various Paths to Subjectivity (Cognitive Linguistics Research)*. A. Athanasiadou (ed.) et al. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 151–176.
- NARBONA JIMÉNEZ, Antonio (1981): ¿Verbos modales en español? *Verba* 8, s. 171–186.
- NARROG, Heiko (2012): *Modality, subjectivity, and semantic change: a cross-linguistic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- NARROG, Heiko (2016): The Expression of Non-Epistemic Modal Categories. In *The Oxford Handbook of Modality and Mood*. Jan Nuyts – Johan van der Auwera. Oxford: Oxford University Press, s. 89–114.
- NARROG, Heiko (2010): (Inter)subjectification in the domain of modality and mood – Concepts and cross-linguistics realities. In *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*. K. Davidse – L. Vandelanotte – H. Cuyckens. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 385–430.
- NEBESKÁ, Iva – KARLÍK, Petr (2017): Kognitivní lingvistika. In Petr Karlík – Marek Nekula – Jana Pleskalová (eds.). CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. [online]. <https://www.czechency.org/slovník/KOGNITIVN%C3%8D%20LINGVISTIKA>
- NUYTS, Jan (1992): *Aspects of a cognitive-pragmatic theory of language: on cognition, functionalism, and grammar*. Amsterdam: J. Benjamins.
- NUYTS, Jan (2001): *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization: A cognitive-pragmatic perspective*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- NUYTS, Jan (2002): Grounding and the system of epistemic expressions in Dutch: A cognitive-functional view. In *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference*. Frank Brisard (Eds.). Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, s. 433–466.
- NUYTS, Jan (2012): Notions of (inter)subjectivity. *English Text Construction* 5(1), s. 53-76.

- NUYTS, Jan (2016): Analyses of the Modal Meanings. In *The Oxford Handbook of Modality and Mood*. Jan Nuyts – Johan van der Auwera. Oxford: Oxford University Press, s. 31–49.
- OLBERTZ, Hella (2023): Perífrasis verbales. In *Sintaxis del Español. The Routledge Handbook of Spanish Syntax*. Guillermo Rojo et. al. (Ed.). Routledge: Taylor & Francis Group, s. 383–398.
- PALMER, Frank Robert (1986): *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, Frank Robert (1987): *Modality and the English Modals*. London: Longman.
- PALMER, Frank Robert (1995): Negation and the Modals of Possibility and Necessity. In: *Modality in Grammar and Discourse*. Bybee – Fleischman. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, s. 453–471.
- PALMER, Frank Robert (2001): *Mood and Modality. Second edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PANEVOVÁ, Jarmila – BENEŠOVÁ, Eva – SGALL, Petr (1971): *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
- PATARD, Adeline – BRISARD, Frank (eds.) (2011): *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- PELYVÁS, Péter (1996): *Subjectivity in English: Generative Grammar Versus the Cognitive Theory of Epistemic Grounding*. Frankfurt/Main: Peter Lang.
- PELYVÁS, Péter (2006): Subjectification in (expressions of) epistemic modality and the development of the grounding predication. In *Subjectification: Various Paths to Subjectivity (Cognitive Linguistics Research)*. A. Athanasiadou (ed.) et al. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 121–150.
- PELYVÁS, Péter (2019): On epistemic and deontic grounding. *Argumentum* 15, s. 304–315.
- PERKINS, Michael R. (1982): The Core Meanings of the English Modals. *Journal of Linguistics* 18, s. 245–273.
- PÉREZ SEDEÑO, María Encarnación (2001): Subjetividad y modalidad lingüística. *EPOS* 15, s. 57–70.

- PICALLO, M. Carme (1990): Modal verbs in Catalan. *Natural Language and Linguistic Theory*, Vol. 8, No. 2, s. 285–312.
- PORTNER, Paul (2009): *Modality*. Oxford: Oxford University Press.
- PORTO DAPENA, José Álvaro (1991): *Del indicativo al subjuntivo: valores y usos de los modos del verbo*. Madrid: Arco/Libros.
- PORTOLÉS, José (2004): *Pragmática para hispanistas*. Madrid: Editorial Síntesis.
- QUIRK, Randolph (et al.) (1985): *A comprehensive grammar of the English language*. London – New York: Pearson – Longman.
- RABADÁN, Rosa (2006): Modality and modal verbs in contrast. Mapping out a translation(ally) relevant approach English-Spanish. *Languages in Contrast* 6:2. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 261–306.
- RADDEN, Günter – DIRVEN, René (2007): *Cognitive English Grammar*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- RAE (2009): *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Libros.
- RIDRUEJO, E. (1999): Modo y modalidad. El modo en las subordinadas sustantivas. In *Gramática descriptiva de la lengua española*. Ignacio Bosque – Violeta Demonte (eds.). Madrid: Espasa Calpe, s. 3209–3251.
- RIVERO, María Luisa (1975): La ambigüedad de los verbos modales. *REL* 5:2, s. 401–422.
- ROSCH, Eleanor (1973): Natural Categories. *Cognitive Psychology* 4(3), s. 328–350.
- ROSCH, Eleanor (1975): Cognitive representations of semantic categorie. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104, s. 192–233.
- ROSCH, Eleanor (1978): Principles of categorization. In *Cognition and Categorization*. Eleanor Rosch – Barbara Lloyd (eds.). Hillsdale, NJ: Lawrence Elbaum Associates, s. 28–49.
- ROSCH, Eleanor ([1987] 1999): Principles of categorization. In *Cognition and Categorization*. B. Lloyd – E. Rosch. Hillsdale, NJ: Erlbaum, s. 27–48.
- RUIZ CAMPILLO, J. P. (2014): La lógica del espacio. Un mapa operativo del sistema verbal en español. *Journal of Spanish Language Teaching*, 1(1), s. 62–85.

- RUIZ CAMPILLO, J. P. (2017): El verbo como espacio: Seis nuevos temas de gramática del español. *Revista Nebrija de Lingüística Aplicada*, 22.
- RUIZ CAMPILLO, J. P. (2019): El espacio como valor operativo del verbo en español. In *Lingüística cognitiva y español LE/L2*. Iraide Ibarretxe Antuñano – Teresa Cadierno – Alejandro Castañeda Castro. London: Routledge, s. 95–119.
- SILVA-CORVALÁN, Carmen (1995): Contextual Conditions for the Interpretation of “poder” and “deber” in Spanish. In *Modality in Grammar and Discourse*. Bybee – Fleischman. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, s. 67–105.
- SWEETSER, Eve (1990): *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TALMY, Leonard (1985): Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms. In *Language typology and syntactic description, vol. III: Grammatical categories and the lexicon*. Timothy Shopen (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, s. 57–149.
- TALMY, Leonard (2000): *Toward a Cognitive Semantics* (Volume 1). Cambridge, MA: MIT Press.
- TAYLOR, John (2002): *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- THEGEL, Miriam (2017): *¿Opiniones, normas o pura necesidad? La modalidad deóntica y la modalidad dinámica a través de deber y tener que*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- THEGEL, Miriam – LINDGREN, Josefin (2020): Subjective and intersubjective modality: a quantitative approach to Spanish modal verbs. *Studia Neophilologica*, 92:1, s. 124–148.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (1989): On the Rise of Epistemic Meanings in English: An Example of Subjectification in Semantic Change. *Language, Volume 65, Number 1*, s. 31–55.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (1995): Subjectification in grammaticalisation. In *Subjectivity and subjectivisation*. D. Stein – S. Wright (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, s. 31–54.

- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (2003): From subjectification to intersubjectification. In *Motives for Language Change*. Raymond Hickey (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, s. 124–139.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (2010): (Inter)subjectivity and (inter)subjectification. A reassessment. In *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*. K. Davidse – L. Vandelanotte – H. Cuyckens. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 29–74.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (2012): Intersubjectification and clause periphery. *English Text Construction* 5(1), s. 7–28.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs – DASHER, Richard (2002): *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UEHARA, Satoshi (2006): Toward a typology of linguistic subjectivity. In *Subjectification: Various Paths to Subjectivity (Cognitive Linguistics Research)*. A. Athanasiadou (ed.) et al. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 75–117.
- UNGERER, Friedrich – SCHMID, Hans-Jörg (2013): *An Introduction to Cognitive Linguistics*. New York: Routledge.
- VAN DER AUWERA – PLUNGIAN V. A. (1998): Modality's semantic map. *Linguistic Typology*, 2, s. 79–124.
- VERHAGEN, Arie (2007): *Constructions of Intersubjectivity: Discourse, Syntax, and Cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- VERHAGEN, Arie (2007): Construal and Perspectivization. In *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Dirk Geeraerts – Hubert Cuyckens (eds.). Oxford University Press, s. 48–81.
- VERHAGEN, Arie (2008): Intersubjectivity and the architecture of the language system. In *The Shared Mind: Perspectives on Intersubjectivity*. Jordan Zlatev. John Benjamins Publishing Company, s. 308–331.
- VESTERINEN, Rainer (2012): Control and dominion: Factivity and mood choice in Spanish. *Language and Cognition*, 4, 1, s. 43–64.
- VESTERINEN, Rainer (2014): Extending the dominion of effective control – Its applicability to mood choice in Spanish and Portuguese. *Cognitive Linguistics*, 25(4), s. 583–616.

- VESTERINEN, Rainer – BYLUND, Emanuel (2013): Towards a unified account of the Spanish subjunctive mood: Epistemic dominion and dominion of effective control. *Lingua*, roč. 131, s. 179–198.
- VERSTRAETE, J. Ch. (2001): Subjective and Objective Modality: Interpersonal and Ideational Functions in the English Modal Auxiliary System. *JP* 33, s. 1505–1528.
- WEN, Xu – TAYLOR, John R. (2021): *The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics*. New York, NY: Routledge.
- WIERZBICKA, Anna (1985): Different Cultures, Different Languages, Different Speech Acts. *Journal of Pragmatics*, vol. 9, s. 145–178.
- WILCOX, Sherman – MORFORD, Jill P. (2007): Empirical methods in signed language research. In Monica Gonzalez-Marquez – Irene Mittelberg – Seana Coulson – Michael J. Spivey (eds.). *Methods in Cognitive Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 171–200.
- WILCOX, Sherman (2018): *Ten Lectures on Cognitive Linguistics and the Unification of Spoken and Signed Language*. Leiden: Brill.
- ZAVADIL, Bohumil – ČERMÁK, Petr (2010). *Mluvnice současné španělštiny: lingvistický interpretační přístup*. Praha: Karolinum.
- ZAVADIL, Bohumil (1980): *Kategorie modality ve španělštině*. Praha: Univerzita Karlova.
- ZAVADIL, Bohumil (1995): *Současný španělský jazyk, II. Základní slovní druhy: slovesa*. Praha: Karolinum.
- ZAVADIL, Bohumil (1968): Medios expresivos de la categoría de modalidad en español. *Ibero-Americana Pragensia* 2, s. 57–86.

Příloha

Seznam schémat

- Obrázek 1: Vztah mezi *trajektorem* a *landmarkem*
- Obrázek 2: Konceptualizační vztah subjektu a objektu
- Obrázek 3: Kanonické zobrazení konceptuální struktury
- Obrázek 4: Neostrá množina (*Fuzzy Set*)
- Obrázek 5: Významy kořenové možnosti
- Obrázek 6: Definice subjektivity: Langacker vs. Traugott
- Obrázek 7: Definice (inter)subjektivity: Langacker vs. Traugott vs. Nuyts
- Obrázek 8: Třístupňová škála subjektivity
- Obrázek 9: Dynamický evoluční model
- Obrázek 10: Upravený dynamický evoluční model (*Growing Cylinder*)
- Obrázek 11: Vesterinenovo schéma – faktivní proces mimo oblast efektivní kontroly
- Obrázek 12: Vesterinenovo schéma – faktivní proces uvnitř oblasti efektivní kontroly
- Obrázek 13: Vesterinenovo schéma – deontické neosobní konstrukce se subjunktivem
- Obrázek 14: Zakotvení klauze (*Clausal grounding*)
- Obrázek 15: Subjektifikace Typ 1
- Obrázek 16: Subjektifikace Typ 2

Seznam vlastních schémat

- Obrázek 17: Kanonické uspořádání konceptuální struktury (*Ana está mintiendo*)
- Obrázek 18: Konceptuální struktura s explicitním *groundem* (*Yo creo que tú estás mintiendo*)
- Obrázek 19: Konceptuální struktura s částečně explicitním *groundem* (*Creo que estás mintiendo*)
- Obrázek 20: Konceptuální struktura s částečně profilovaným adresátem (*Estás mintiendo*)
- Obrázek 21: Konceptuální struktura s částečně profilovaným mluvčím (*Creo que Ana está mintiendo*)
- Obrázek 22: Konceptuální struktura s částečně profilovaným dalším účastníkem KS (*Cree que Ana está mintiendo*)
- Obrázek 23: Subjektivita konceptuálních struktur bez MS podle Uehary
- Obrázek 24: Míra subjektivity konceptuálních struktur bez MS s implicitním odkazem ke *groundu* podle Uehary
- Obrázek 25: Subjektivita konceptuálních struktur bez MS podle Langackera
- Obrázek 26: Srovnání Langackerova a Ueharova pojetí subjektivity

- Obrázek 27: Epistemická modalita, další účastník objektem KS (*Ana puede estar mintiendo*)
- Obrázek 28: Epistemická modalita, částečně profilovaný adresát (*Debes de estar cansado*)
- Obrázek 29: Míra jistoty u jednotlivých MS, další účastník objektem KS/částečná profilace adresáta
- Obrázek 30: Epistemická modalita, částečně profilovaný mluvčí (*Puedo hacerlo*)
- Obrázek 31: Epistemická modalita, částečně profilovaný mluvčí (*Debo de hacerlo*)
- Obrázek 32: Dynamická modalita, částečně profilovaný mluvčí (*Puedo hacerlo*)
- Obrázek 33: Dynamická modalita, další účastník objektem KS (*Ana puede hacerlo*)
- Obrázek 34: Dynamická modalita, částečně profilovaný adresát (*Puedes hacerlo*)
- Obrázek 35: Deontická modalita s *tener que*, další účastník objektem KS (*Ana tiene que hacerlo*)
- Obrázek 36: Deontická modalita s *tener que*, částečně profilovaný adresát (*Tienes que hacerlo*)
- Obrázek 37: Deontická modalita s *tener que*, částečně profilovaný mluvčí (*Tengo que hacerlo*)
- Obrázek 38: Deontická modalita s *deber*, další účastník objektem KS (*Ana debe hacerlo*)
- Obrázek 39: Deontická modalita s *deber*, částečně profilovaný adresát (*Debes hacerlo*)
- Obrázek 40: Deontická modalita s *deber*, částečně profilovaný mluvčí (*Debo hacerlo*)
- Obrázek 41: Deontická modalita s *hay que* (*Hay que hacerlo*)
- Obrázek 42: Vrstvy konceptuální struktury ve španělštině
- Obrázek 43: Plynutí ontologického času vzhledem ke *groundu*
- Obrázek 44: Temporalita epistemické interpretace – minulost (*Ana pudo mentir*)
- Obrázek 45: Temporalita deontické interpretace – minulost (*Ana tuvo que hacerlo*)
- Obrázek 46: Temporalita epistemické interpretace – budoucnost (*Ana podrá mentir*)
- Obrázek 47: Temporalita deontické interpretace – budoucnost (*Ana tendrá que hacerlo*)

Seznam tabulek

Tabulka 1: Vztah mezi modálním slovesem a významem

Tabulka 2: Opozice epistemická – kořenová modalita

Tabulka 3: Sémantické významy modální perifráze *poder* + infinitiv

Tabulka 4: Sémantické významy modální perifráze *deber* + infinitiv

Tabulka 5: Sémantické významy modální perifráze *deber de* + infinitiv

Tabulka 6: Sémantické významy modální perifráze *tener que* + infinitiv

Tabulka 7: Sémantické významy modální perifráze *haber de* + infinitiv

Tabulka 8: Sémantické významy modální perifráze *haber que* + infinitiv

Tabulka 9: *Grounding elements*, procesy

Tabulka 10: Legenda ke schématům